

Naše společnost

časopis Centra pro výzkum veřejného mínění
Sociologického ústavu AV ČR, v.v.i.

ročník 15 (2017), číslo 1

Jan Váně, Veronika Hášová

**Jaká je spolehlivost odhadu přenosu
náboženství mezi rodiči a dětmi?**

Ján Mišovič

**K prvkům politické socializace, k jejich
generační kontinuitě a diskontinuitě**

Tomáš Diviák

**Ekvivalence a blokové modelování
v analýze sociálních sítí**

Vážení čtenáři, vážené čtenářky,

první číslo roku 2017 přináší novinky: Členem redakčního týmu se stal Martin Vávra z Českého sociálněvědního datového archivu a od tohoto čísla se také mění a rozšiřuje členění rubrik časopisu. Nově kromě odborných statí ze sociálněvědní oblasti, jež jsou tradiční náplní časopisu, vznikla rubrika s názvem Metodologie sociálního výzkumu, která se bude zaměřovat na odborné statí s touto problematikou. Kromě toho aktuální číslo obsahuje rovněž dvě rubriky s texty neprocházejícími recenzním řízením: Recenze (rubrika otevřená všem zájemcům o napsání recenze na novější české nebo zahraniční sociálněvědní publikace) a Datové zdroje (krátké informace o datových souborech nebo projektech, ze kterých lze čerpat data pro výzkum). Celkově vám v tomto čísle předkládáme tři odborné články.

V prvním článku se Jan Váně a Veronika Hásová zabývají otázkou, jak spolehlivě jsou schopni rodiče odhadovat náboženskou příslušnost svých dětí – a naopak. Náboženská socializace je totiž mnohorozměrný a složitý proces – např. děti, které od svých rodičů přejímají víru, se jí v průběhu dospívání / dospělosti mohou pod vlivem různých faktorů vzdát nebo se přihlásit k jinému náboženství. Autoři mimo jiné ukazují, že pokud nastane taková „diskontinuita“, je pravděpodobnější, že lidé nebudou správně odhadovat náboženské přesvědčení svých blízkých.

Ve druhém článku se Ján Mišovič rovněž dotýká procesu socializace, tentokrát ale politické. Autor ukazuje, že předávání politické orientace z rodičů na děti probíhá s jinou úspěšností v kratších obdobích se stabilním politickým vývojem a v delších obdobích poznamenaných politicko-společenskými proměnami. Výrazné historické události jako únor 1948 nebo listopad 1989 se promítly zejména do odlišné politické orientace lidí ve věku 45-59 let. Právě v této skupině se projevují největší rozpory v politické orientaci ve srovnání s generací jejich rodičů, politicky formovaných v 50. a 60. letech.

Autor třetího článku, Tomáš Diviák, představuje v rámci rubriky Metodologie sociálního výzkumu koncept ekvivalence a metodu blokového modelování v analýze sociálních sítí (social network analysis; SNA). V článku se tak mimo jiné dozvíte, jak SNA vykládá pojmy uzel, vazba, role a pozice, jaké typy uzlů rozlišuje a jak lze měřit profily vazeb jednotlivých uzlů. V textu najdete celou řadu užitečných příkladů i odkazů na další zdroje a v závěru článku také demonstraci celého postupu blokového modelování na empirickém příkladu.

Závěrem mi jménem redakce časopisu dovoluji srdečně poděkovat všem, kteří se na přípravě tohoto vydání podíleli, ať už jako autoři nebo autorky, recenzenti nebo recenzentky, korektoři nebo překladatelé.

Za redakci časopisu vám přeji příjemné čtení.

Anežka Příběžská,
výkonná redaktorka

Ukázka citování článků z tohoto čísla:

Příjmení, Jméno. 2017. „Název článku.“ *Naše společnost* 15 (1): pp-pp, <http://dx.doi.org/10.13060/1214438X.2017.1.15>. xxx.

Jaká je spolehlivost odhadu přenosu náboženství mezi rodiči a dětmi?¹

doc. PhDr. Jan Váně, Ph.D., Filozofická fakulta, Západočeská univerzita v Plzni
Mgr. Veronika Hášová, Filozofická fakulta, Univerzita Karlova

How Accurately Do Parents Estimate their Child's Religion?

Extended abstract:

The goal of the text is to analyze concordance between one's religion and a close relative's estimation thereof. To establish the accuracy of parents' estimates of their children's religion and vice versa, we ask the following question: what is the concordance of post-socialization beliefs about (un)successful transmission of religiosity between direct actors (parent/child)? We argue that the reliability of that estimate indicates the effectiveness of religious socialization. Socialization is not treated as a nonproblematic one-way process, but rather as a result of repeated mutual parent-child interactions and a host of other intervening factors (secondary socialization etc.) In this context, the level of estimate reliability is treated as an indicator of religious socialization and of the continuity of religious memory within family, which is viewed as a collective phenomenon. In other words, by imprinting values into one's memory and worldview, the process of religious socialization shapes the ways one views the world and him/herself as well as the focus of his/her attention, or what is stored in his/her memory. Our project is conceptualized at an intersection of the theories of socialization and religious memory. Among the latter, we primarily rely on Jan Assmann's conceptualization of memory. While many contemporary authors deal with issues of religious socialization, and some even with its links to memory, no investigations thus far have attempted to verify intergenerational transmission in terms of the reliability of mutual estimation of (non)religiousness between generations.

The analyses are based on data from the KODINA 2015 survey which specifically complemented its main sample with a selection of respondents' close relatives. This allows us to analyze a sample of parent-child dyads. Simple frequency tables revealed some effects of the accounting person's generation on estimate concordance. Specifically, parents were much more likely to misjudge their children's religiosity – to consider them Roman Catholic although the children themselves identified as nonbelievers. Logistic regression was used for more detailed analysis, which revealed that the discordance between parents' and children's estimates is not statistically significant and only a partial effect could be demonstrated in interaction with the estimating person's religiosity. In sum, we present three main findings: (1) close relatives estimate each other's religiosity relatively accurately. That indicates, as we argue, the importance of the socialization process. (2) Estimate accuracy depends on the estimating and estimated persons' religiosities and combination thereof. This demonstrates the importance of continuity of (non)religious belief because lower estimate accuracy has been observed in discontinuity situations. (3) There was no statistically significant difference of estimates between generations, yet the relationship demonstrated in the case of the interaction is primarily notable in that Roman Catholic parents incorrectly estimated their nonbeliever children to be Roman Catholics as well.

Keywords: Catholics, religious memory, socialization, logistic regression, Czech Republic

<http://dx.doi.org/10.13060/1214438X.2017.1.15.364>

Studie publikované v časopise *Naše společnost* se již nejednou zabíraly problematikou náboženství a na základě dostupných empirických dat vyvozovaly, jaké podoby religiozita v českém kontextu nabývá. Jen v posledních dvou ročnících *Naše společnost* uveřejnila dvě studie zaměřené na problematiku reprodukce náboženství v rámci intergenerační transmise [Paleček, Vido 2014; Paleček 2015]. Vedle toho jsou podoby české religiozity a role náboženství pravidelně recipovány českými badateli na mnohem širší než výše zmíněné úrovni [srov. např. Hamplová 2013; Nešpor 2010a; Spalová 2012; Václavík 2010; Váně 2012a], a to včetně srovnání prováděných v mezinárodním kontextu [srov. např. Hamplová, Nešpor 2009; Jedynek et al. 2016; Norris, Inglehart 2004; Pickel 2012; Tomka 2010; Váně, Lužný, Štípková 2013; Vido, Václavík, Paleček 2016].

My se chceme v předkládané studii držet problematiky spojené s procesem náboženské socializace. Tato problema-

tika je dlouhodobou součástí teoretických i praktických úvah v sociologii náboženství jak ve světě [srov. např. Hunt 2005; Kelley, Dirk 1997; Miller, Stark 2002; Regnerus 2002; Sherkat 2003; Voas, Doebler 2011], tak i v českém kontextu, kde je náboženská socializace rovněž pravidelně tematizována. V poslední době je některými výzkumníky propojována i se studiem paměti [srov. např. Hamplová, Řeháková 2009; Havlíček 2016; Lužný 2016; Nešpor 2010b; Váně 2015], ačkoli se nejedná o dominantní přístup.

Je to právě souvislost mezi náboženskou socializací a náboženskou pamětí, která nás zajímá a ke které obracíme svou pozornost. V předkládané studii chceme proto představit: (a) parciální výsledky opírající se o unikátní data pocházející z nového sběru dat provedeného v českém kontextu, jež nebyla doposud využita v žádné studii (KODINA 2015)² a (b) analýzu zaměřenou na shodu odhadu náboženství blízkou osobou

s reálným náboženstvím odhadované osoby v závislosti na tom, zda odhad provádělo dítě nebo rodič.

Do souvislosti s náboženskou socializací jsou dáвана převážně témata, jako jsou dlouhodobé trendy poklesu religiozity a šance při mezigeneračním přenosu religiozity. Doposud ale v českém kontextu neproběhla zkoumání, která by ověřovala, nakolik se představy o religiozitě v mezigeneračním přenosu shodují mezi jednotlivými rodinnými příslušníky různých generací. V dotazníkových šetřeních se tedy na podobu religiozity ptáme vždy jen jednoho aktéra z širší rodiny, který vypovídá na principu retrospektivního vzpomínání i o religiozitě některých dalších rodinných příslušníků.³

Významnou roli při přenosu religiozity v průběhu (nejen primární) náboženské socializace hraje prostředí a sociální trendy ovlivňující mikro, makro či meziúroveň interakcí, v rámci nichž jedinec jedná. Výsledkem jsou jak diskontinuitní, tak ale i kontinuální (ne)náboženské trajektorie. Nás v našem výzkumu zajímá, jaká je shoda představ o (ne)úspěšném přenosu religiozity mezi přímými aktéry (rodič/dítě). Zajímá nás to proto, že socializaci chápeme nikoli jen jako jednosměrný a ireverzibilní proces. Naopak ji nahlížíme jako výsledek vzájemných, opakujících se interakcí (rodič/dítě) s řadou dalších intervenujících vlivů (sekundární socializace aj.). Proto jsme úspěšnost přenosu náboženské paměti (identita/praxe) ověřovali nejenom z výpovědí respondentů, ale testovali jsme shodu při odhadu náboženství blízké (to je socializující/socializované) osoby (rodič/dítě). Jednoduše řečeno, otázky zaměřené na podobu náboženské socializace, které zodpovídal rodič, jsme pak kladli jeho dětem. Stejně tak, pokud na otázky odpovídal potomek, v druhém kole jsme je kladli jednomu z jeho rodičů (více viz subčásti Data a Analýzy).

Ve svém dlouhodobém výzkumu jsme si položili sérii otázek,⁴ z nichž v této předkládané studii chceme zodpovědět, nakolik se shodují představy o religiozitě nejbližších, to je rodinných příslušníků, respektive: *Jaká je spolehlivost odhadu přenosu náboženství mezi rodiči a dětmi?* Tato otázka je pro nás důležitá z následujícího důvodu. Platí, že proces primární náboženské socializace probíhá v naprosté většině v rodině. Socializace ale není jednosměrný proces od rodiče k dítěti a prochází klíčovými obdobími, které jsme pro potřeby dotazníkového šetření rozdělili do tří částí (dětství, raná dospělost, současnost).⁵ Avšak kromě výše řečeného o socializaci, přidržujeme se zároveň předpokladu, že rodiče jsou rozhodujícími zprostředkovateli náboženské „ortodoxie“ a praxe [Sherkat 2003] a zprostředkovateli struktur věrohodnosti, které zajišťují stabilitu postupně internalizovaného světa [Berger, Luckmann 1999]. Ačkoli je socializace vystavována v čase reverzibilním vlivům, předpokládáme, že proces socializace ve směru rodič – dítě je dominantní s následným oslabováním či modifikacemi jeho vlivu spojených s klíčovými obdobími či zlomovými momenty [Argue, Johnson, White 1999; Gunnoe, Moore 2002; Hayes 2000: 191–207; Tilley 2003].

Otázka shody, tj. odhadu religiozity potomka rodičem a nebo naopak odhadu religiozity rodiče dítětem, podle nás dokládá, zda náboženská socializace působí účinně nebo nikoli. V následné části textu proto nejdříve přiblížíme teoretické pozadí předkládané analýzy, dále pak představíme, jak jsme získávali empirická data, vlastní analýzu a zjištění.

Teoretické pozadí – náboženská paměť a socializace

Vycházíme z předpokladu, že základem mezigeneračního náboženského přenosu je socializace, která je však podmíněna formami komunikativní⁶ a kulturní⁷ paměti v Assmannovském pojetí.⁸ Zároveň ale platí, že pro reprodukci náboženské paměti je stěžejní socializace. Ta umožňuje a strukturuje podobu mezigenerační transmise paměti. Jestliže je socializace základem paměti, respektive jeho tmelem [Assmann 2006: 4], pak neslouží k ničemu menšímu než k takové konstrukci identity individuí a skupin, jež zajistí věrnost kořenům, z kterých tyto identity vyrůstají.

Socializace jako prostředek pro ustavování a reprodukci kolektivní (komunikativní i kulturní) paměti je plná konfliktů a vyjednávání vedených ohledně sdílených hodnot, norem a symbolů, které mají zajišťovat pocit kontinuity.

V návaznosti na Jana Assmanna [1995, 2001, 2006, 2010, 2011, 2015] předpokládáme, že navzdory silicím procesům individualizace se v náboženství stále odráží síla kolektivity, čímž vzniká předpoklad, že náboženská paměť⁹ má vyšší pravděpodobnost přetrvávat, i když i ona slábne. Proto se domníváme, že u nábožensky socializovaných jedinců by mělo přetrvávat poměrně jasné povědomí, zda při mezigeneračním přenosu religiozity nejbližší rodinní členové (ne)zachovali svou přináležitost, která je vyjádřením jejich (dis)kontinuity předávané náboženské paměti.

Je tomu podle nás tak proto, že povahu náboženské paměti určuje socializace, během níž dochází k osvojování hodnotového rámce. Náboženská paměť odráží specifické hodnoty, jež si jedinec v rámci náboženské socializace osvojuje. Tyto hodnoty odpovídají teologické nauce a vytváří diference mezi jedinci věřícími a nevěřícími [viz Prudký 2009a, 2009b]. Platí tak, že osvojené hodnoty během náboženské socializace se stávají částí jedincovy paměti a spoluutvářejí jedincův pohled na svět, čímž ovlivňují to, jak jedinec světa rozumí, jak rozumí sobě samému a i to, na co cílí svou pozornost a co se mu v tomto kontextu do paměti zpětně ukládá.

Vycházíme z toho, že individuální paměť aktérů je sociálně determinována skupinou (skupinami), ke které se jedinec vztahuje a jež tak zprostředkovává jedincovu osobní paměť a ovlivňuje podoby a funkci jeho individuální identity i jejich kolektivních forem [Assmann 1995: 126–127]. Zároveň vycházíme z ověřeného předpokladu, že v českém kontextu je pro přenos religiozity určující socializace a praxe [Váně, Štípková 2013]. A náboženská praxe je udržována jedině opakováním, jehož pravidelnost podporuje příslušná organizace (církve) a zároveň tak dané společenství zajišťuje udržování struktur věrohodnosti [Berger, Luckmann 1999: 152–153] včetně forem a obsahů náboženské paměti. My se pokoušíme míru úspěšnosti socializace evaluovat na základě shody, to je, zda rodič/dítě v průběhu i v postsocializační fázi jsou schopni správně odhadnout náboženské stanovisko toho druhého.

Data

Využívaná data pocházejí z naší realizovaného dotazníkového šetření. Příprava dotazníku byla realizována v rámci projektu „Kontinuita a diskontinuita náboženské paměti v České republice“, přičemž sběr dat provedla agentura PPM Factum.

Nejprve byl dotazován hlavní soubor 1004 osob vybraných pravděpodobnostním výběrem z populace obyvatel ČR ve věku 18 let a starších. Pro konstrukci výběrového souboru bylo využito aktualizované databáze adres z registru sčítacích obvodů poskytované Českým statistickým úřadem. V případě 311 respondentů z hlavního souboru agentura dotazovala i jejich dospělé děti (n=113) nebo žijící rodiče (n=198). Celkově tak bylo dotazováno 1315 respondentů formou osobního dotazování s pomocí počítače (CAPI). Dotazník obsahoval velké množství proměnných zaměřených na (ne)náboženskou identitu jedinců a jejich paměť včetně socio-demografických otázek. V rámci daného textu využíváme pouze zlomek dat, jak z hlavního, tak dovyběrového souboru. Konkrétně proměnné, které nám pomohly vytvořit proměnnou *shodu* (náboženství dotazované osoby a odhad jeho náboženství blízkou osobou), dále pak proměnné vypovídající o religiozitě odhadujícího a vytvořenou proměnnou *generace*, která určovala, kdo je odhadující a kdo odhadovaný. Dotazník pro doplňkový soubor byl zkrácený, všechny proměnné, které používáme, byly zjišťované jak u respondentů z hlavního, tak doplňkového souboru. Kompletní datový soubor bude během roku 2018 k dispozici pod zkratkou KODINA 2015 v Českém sociálněvědním datovém archivu.¹⁰

Analýza

V této části textu analyzujeme shodu odhadu náboženství blízkou osobou s reálným náboženstvím odhadované osoby v závislosti na tom, zda odhad provádělo dítě nebo rodič. Z celkového dotazovaného souboru jsme pro první část analýzy použili soubor 311 dvojic rodič-dítě, na kterých byla tato analýza provedena.

V tabulkách 1a a 1b vidíme, že děti celkem spolehlivě odhadují (ne)náboženství svých rodičů. Celkově se zmýlili u 15 případech ze 113 pozorování. Nejčastější chybný odhad byl v případech, kdy odhadovaly, že jejich rodiče mají jiné než římsko-katolické vyznání. Zde správně odhadovala ani ne polovina respondentů-dětí (42,9 %). Oproti tomu nejspolehlivější odhad byl v případě, že děti odhadovaly svoje římsko-katolické rodiče (95,7 %). Spolehlivý odhad vidíme i v případě, kdy děti odhadovaly svoje nevěřící rodiče (92,1 %).

Podíváme-li se nyní na druhé části tabulek 1a a 1b, které popisují, s jakou správností odhadují rodiče svoje děti, vidíme, že rodiče se zmýlili celkem ve 27 případech ze 198 pozorování. To znamená, že chybovost je u obou skupin podobná a to okolo 7 % případů (u rodičů 7,3 % vs. u dětí 7,5 %). Nejzajímavějším zjištěním v tomto kontextu je, že zatímco u dětí byla vysoká přesnost, když odhadovaly své rodiče hlásící se k římsko-katolickému vyznání, u odhadujících rodičů je relativně vysoká chybovost odhadu právě v případě, když se rodiče o svých dětech domnívají, že jsou římsko-katolického vyznání. Ukazuje se, že rodiče si ve 28,6 % případech myslí o svých dětech, že jsou věřícími římskými katolíky, i když děti se deklarují jako nevěřící. Spolehlivý odhad je poté stejně jako u dětí v případě, že rodiče odhadují svoje nevěřící děti (95,4 % správných odhadů). Nejméně spolehlivý odhad je v případě, že rodiče odhadují jiné náboženství, protože v těchto případech je úspěšnost správného určení religiozity dítěte pouze 16 %. Většinou se totiž v tomto případě děti deklarují jako nevěřící. V tabulce 1a ale vidíme, že pro tuto kategorii se jedná celkově pouze o dvanáct případů.

Odhadování dětí svými rodiči si můžeme ověřit i na robustnějších datech, kdy data pro odhadující rodiče doplníme daty z dovyběru (tabulka 2a). Získáme tak celkově 420 dvojic namísto původních 311, respektive pro případy, kdy odhadují děti, nám zůstává nezměněný soubor 113 dvojic, ale zvýšili jsme počet případů, kdy odhadují rodiče svoje děti, a to z původních 198 na 307 případů. Budeme se tak zabývat hlavně druhými částmi tabulek 2a a 2b, které ukazují, zda se při zvýšení počtu případů nějak změní trend odhadování religiozity dětí jejich rodiči.

Špatný odhad zde zaznamenáváme u 37 případů z 307 pozorování, to znamená, že chybovost se v tomto případě zvýšila přibližně o 1 % a chybných odhadů zaznamenáváme tak okolo 8 % případů. Trend zde ale zůstává téměř shodný se zjištěními z předchozích tabulek 1a i 1b - z 55 případů se rodiče 15krát zmýlili. U 72,7 % případů rodiče správně odhadli římsko-katolické náboženství svého dítěte. Oproti 27,3 % rodičů, kteří odhadovali římsko-katolické náboženství, ač jejich děti uvedly, že jsou bez vyznání. Stabilní odhad zůstává pro jedince, kteří se nehlásí k žádnému náboženství a jejich rodiče je dobře odhadují v 95,4 % případů. Nejvyšší chybovost zůstává u odhadování jiného náboženství. Rodiče si v 6,7 % případů myslí, že jejich děti mají nějaké jiné náboženství, ač děti samy sebe deklarují jako římské katolíky. A v 66,7 % případů se děti deklarují jako nevěřící a jejich rodiče jim přisuzují nějaké jiné náboženství. Správný odhad zde zaznamenáváme pouze pro 26,7 % případů, opět je ale pro tuto kategorii pouze 15 případů.

Tato naznačená zjištění dle nás poukazují na důležitost náboženské socializace, neboť špatné odhady rodičů se zakládají na předpokladu kontinuity náboženské paměti jejich dětí. V diskontinuitních situacích se tedy rodiče častěji zmýlí při odhadování (ne)náboženskosti svého potomka. Pro detailnější analýzu byla následně zvolena logistická regrese, která nám umožňuje určit šanci a pravděpodobnost jednotlivých odhadů.

Skrze logistickou regresi dále analyzujeme shodu mezi náboženstvím odhadovaného a odhadu náboženství blízkou osobou. Analyzujeme rozšířený datový soubor, to znamená 420 dvojic. Pro použití logistické regresní analýzy musela být nejprve vytvořena dichotomická proměnná *shoda*, která označuje shodu náboženství odhadované osoby s odhadem náboženství blízkou osobou.¹¹ V tabulce 3 uvádíme koeficienty pro pět odhadovaných modelů včetně dvou interakčních modelů. Analýza ukazuje, že možnost správného odhadu je přibližně 7krát vyšší než možnost chybného odhadu. Respektive, že správný odhad je učiněn s 87,6% pravděpodobností. Viděli jsme již v případě tabulek výše, že jedinci ve větší míře správně odhadovali náboženství svých blízkých osob. Nyní si detailněji přiblížíme vliv jednotlivých zvolených proměnných, které shodu odhadu modifikují.

Nejprve byl odhadnut základní model (M1) pouze s kontrolní proměnnou, určující, která generace vyplnila hlavní dotazník, abychom byli schopni kontrolovat její vliv. Z předchozích tabulek jsme totiž viděli, že byl určitý rozdíl mezi odhadem, který činili rodiče a který činily děti. Ukazovalo se, že římskokatolíci rodiče častěji chybují, když odhadují náboženství svých dětí. V tomto odhadnutém modelu se ale proměnná *generace* neukazuje statisticky signifikantní.

U následného modelu (M2) vidíme, že shodu odhadu statisticky signifikantně ovlivňuje jak náboženství odhadovaného, tak náboženství odhadující osoby. Pokud je odhadovaný ří-

Tabulka 1a: Shoda náboženství dítěte/rodiče a jeho rodiče/dítěte.

Náboženství respondenta	Odhadovalo dítě náboženství rodiče			Odhadoval rodič náboženství dítěte		
	Římskokatolická církev	Žádné	Ostatní	Římskokatolická církev	Žádné	Ostatní
Římskokatolická církev	22	4	1	25	4	1
Žádné	1	70	7	10	144	9
Ostatní	0	2	6	0	3	2
Celkem	23	76	14	35	151	12

Pozn.: Absolutní četnosti (N = 311)

Zdroj: Data KODINA 2015, výpočty vlastní

Table 1a: Concordance of child's/parent's religion with parent's/child's estimate

Respondent's religion	Child estimated parent's religion as...			Parent estimated child's religion as...		
	Roman Catholic	No religion	Other	Roman Catholic	No religion	Other
Roman Catholic	22	4	1	25	4	1
No religion	1	70	7	10	144	9
Other	0	2	6	0	3	2
Total	23	76	14	35	151	12

Note: Frequencies (N = 311)

Source: Own calculations based on KODINA 2015 data.

Tabulka 1b: Shoda náboženství dítěte/rodiče a odhadu jeho rodiče/dítěte.

Náboženství respondenta	Odhadovalo dítě náboženství rodiče			Odhadoval rodič náboženství dítěte		
	Římskokatolická církev	Žádné	Ostatní	Římskokatolická církev	Žádné	Ostatní
Římskokatolická církev	95,7	5,3	7,1	71,4	2,7	8,3
Žádné	4,4	92,1	50,0	28,6	95,4	75,0
Ostatní	0,0	2,6	42,9	0,0	2,0	16,7
Celkem	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

Pozn.: Absolutní četnosti (N = 311)

Zdroj: Data KODINA 2015, výpočty vlastní

Table 1b: Concordance of child's/parent's religion with parent's/child's estimate

Respondent's religion	Child estimated parent's religion as...			Parent estimated child's religion as...		
	Roman Catholic	No religion	Other	Roman Catholic	No religion	Other
Roman Catholic	95.7	5.3	7.1	71.4	2.7	8.3
No religion	4.4	92.1	50.0	28.6	95.4	75.0
Other	0.0	2.6	42.9	0.0	2.0	16.7
Total	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0

Note: Frequencies (N = 311)

Source: Own calculations based on KODINA 2015 data.

skokatolického vyznání, je zde přibližně 3,5krát vyšší šance, že bude blízkou osobou odhadnut správně, než pokud by byl odhadován nevěřící jedinec. Naopak u odhadujícího šance, že správně odhadne blízkou osobu, klesá, pokud je římskokatolického vyznání, a to téměř 10krát, pravděpodobnost správného odhadu se tak pohybuje okolo 9,1 %. Stejně tak se špatně odhaduje jedinec, který je nějakého jiného vyznání než římskokatolického. Zde je šance správného odhadu také skoro 10krát nižší než u nevěřících. Naopak pokud je odhadující jedinec jiného než římskokatolického vyznání, pak se v tomto modelu neukazuje statisticky signifikantní vliv na shodu. Celkově pak vidíme, že pokud římského katolíka odhaduje římský katolík, je na základě tohoto modelu 83,3% pravděpodobnost správného odhadu.

Do třetího modelu (M3) byla kromě náboženství odhadovaného a odhadujícího zahrnuta proměnná z prvního modelu, tedy proměnná určující generaci vyplňující dotazník. V tomto případě se trendy příliš neliší od předchozího modelu M2. Přidaná proměnná ani v tomto případě není statisticky signifikantní, ale po jejím začlenění do modelu se změnila logity náboženství odhadovaného i odhadujícího. V případě, že je odhadovaný římskokatolického vyznání, tak vzrostla šance, že bude správně odhadnut z 3,5krát na 4,1krát. Jinak řečeno, je zde 80,5% pravděpodobnost správného odhadu. A naopak pokud je odhadující římskokatolického vyznání, tak vzrůstá šance špatného odhadu oproti nevěřícím z 9,9krát na 11,9krát. Pravděpodobnost správného odhadu římského katolíka římským katolíkem, když odhadováno bude dítě a odhadující rodič, v tomto případě dokonce vzrostla na 85,6 %. V modelu M3 potom konstanta vypovídá o nevěřící generaci rodičů, která byla odhadována svými nevěřícími dětmi, a vidíme, že v tomto případě je velmi vysoká pravděpodobnost správného odhadu a to 93,5 %.

Čtvrtý model (M4) je prvním interakčním modelem. Jsou zde proměnné určující náboženství odhadujícího a odhadovaného a interakce mezi těmito proměnnými. Naopak byla vyloučena proměnná určující generaci, protože v předcházejících modelech se ukazovala jako nesignifikantní.¹² Tento model byl statistikou BIC vyhodnocen jako nejlepší model, i přestože zapojuje nejvíce proměnných. V první řadě vidíme, že přidaná interakce je statisticky signifikantní. Koeficienty pro jednotlivá náboženství se podstatně změnila a dokonce kategorie v předcházejících modelech statisticky nesignifikantní se staly statisticky signifikantními.

Pokud je odhadovaný římskokatolického vyznání a odhaduje jej též římský katolík, zvyšuje se šance správného odhadu 7,4krát oproti odhadu nevěřícího nevěřícím, pravděpodobnost správného odhadu je tak v 88,1 % případů. Vyšší správnost odhadu se ukazuje i pro případ, kdy člověk jiného než římskokatolického vyznání je odhadován jedincem, který je taktéž jiného než římskokatolického vyznání (pravděpodobnost 83,2 %). Nejhorším případem se ukazuje situace, kdy odhadujícím je římskokatolický jedinec a odhaduje svého blízkého, který je jiného než římskokatolického vyznání, šance je téměř 1:1, respektive pouze 45% pravděpodobnost správného odhadu.

Poslední, pátý model (M5) je také modelem interakčním a testuje interakci náboženství odhadujícího s generací, která vyplnila hlavní dotazník, respektive s generací, která byla odhadována. Tento model byl testován z toho důvodu, že v předcházejících tabulkách jsme viděli vliv generace, ale

v rámci logistické analýzy se neukázala statistická signifikance pro proměnnou určující generaci. V modelu M5 tak vidíme, že interakce generace s náboženstvím odhadujícího přináší do modelu zvýznamnění dané proměnné a změnu logitu u proměnných náboženství odhadovaného i odhadujícího. V tomto případě platí, že děti odhadují lépe svoje rodiče, šance správného odhadu je u nich 3,5krát vyšší. Podle testové statistiky ale tento model je ohodnocen až jako předposlední, horší už je jen model, který zapojoval jen proměnnou určující generaci. Z toho tedy můžeme usoudit, že sice jsme schopni prokázat vliv generace v konkrétním případě, ale obecně do vztahu shody odhadu tato proměnná výrazně nevstupuje.

Výsledky logistické regrese přinesly zpřesnění týkající se proměnné určující generaci, která odhaduje a která je odhadována. Prokázalo se, že tato proměnná do vztahu shody odhadu náboženství s reálným náboženstvím odhadované osoby výrazně nevstupuje. Přesto však za specifických okolností, respektive při interakci proměnných generace a náboženství odhadujícího, jsme schopni podpořit zjištění z předchozích tabulek, že děti lépe odhadují náboženství svých rodičů než naopak. Patrný je tento rozdíl mezi římsko-katolickým rodičem a dítětem, které není římsko-katolického vyznání. Toto zjištění spolu se zjištěním, že nejvíce shodu odhadu ovlivňují proměnné náboženství odhadující a odhadované osoby, je dle našeho odpovědi na naši položenou otázku. Tyto výsledky podporují tvrzení o důležitosti náboženské socializace v rodině, protože vysoká míra pravděpodobnosti správného odhadu nastává v případě, kdy rodič i dítě deklarují stejný (ne)náboženský postoj. Jakmile je zde projev nějaké diskontinuity, zvyšuje se pravděpodobnost špatného odhadu. Jsme si vědomi, že v analýze v určité míře absentuje širší interpretace daných zjištění, ale v této chvíli nejsme na základě dostupných dat schopni interpretovat, proč k tomuto jevu dochází. Intuitivním a v současném stavu spekulativním vysvětlením by byla interpretace skrze psychologické faktory, dle našeho názoru by ale tento předpoklad nebyl dostačující. Daná zjištění tak slouží k diskuzi a jako podnět k dalšímu výzkumu.

Závěry

V předkládané studii jsme zkoumali, jaká je spolehlivost odhadu přenosu náboženství mezi rodiči a dětmi. V pozadí této otázky je problematika spojená s úspěšností náboženské socializace rozšířené o koncepci náboženské paměti. Na základě kvantitativních dat (KODINA 2015) můžeme shrnout klíčová zjištění naší analýzy.

Prvním zjištěním je, že odhad náboženství mezi blízkými osobami můžeme ohodnotit jako vcelku přesný. Jinak řečeno, je zde vysoká pravděpodobnost, že jedinec bude blízkou osobou odhadnut správně. Toto zjištění podle nás potvrzuje důležitost socializačního procesu spojeného v našem případě s náboženskou reprodukcí.

Druhým zjištěním je, že přesnost odhadu ovlivňuje náboženství daných osob (odhadujícího a odhadovaného) a jejich kombinace, což jsme viděli v případě interakčního modelu (M4). Ukazuje se, že pokud se vzájemně odhadují jedinci stejného vyznání (římský katolík – římského katolíka, nevěřící – nevěřícího nebo člověk jiného vyznání – člověka jiného vyznání), zvyšuje se pravděpodobnost, že se vzájemně správně odhadnou. Problém nastává, pokud nastane situace, kdy dochází právě

Tabulka 2a: Shoda náboženství dítěte/rodiče a odhadu jeho rodiče/dítěte.

Náboženství respondenta	Odhadovalo dítě náboženství rodiče			Odhadoval rodič náboženství dítěte		
	Římskokatolická církev	Žádné	Ostatní	Římskokatolická církev	Žádné	Ostatní
Římskokatolická církev	22	4	1	40	4	1
Žádné	1	70	7	15	226	10
Ostatní	0	2	6	0	7	4
Celkem	23	76	14	55	237	15

Pozn.: Absolutní četnosti (N = 420)

Zdroj: Data KODINA 2015, výpočty vlastní

Table 2a: Concordance of child's/parent's religion with parent's/child's estimate

Respondent's religion	Child estimated parent's religion as...			Parent estimated child's religion as...		
	Roman Catholic	No religion	Other	Roman Catholic	No religion	Other
Roman Catholic	22	4	1	40	4	1
No religion	1	70	7	15	226	10
Other	0	2	6	0	7	4
Total	23	76	14	55	237	15

Note: Frequencies (N = 420)

Source: Own calculations based on KODINA 2015 data.

Tabulka 2b: Shoda náboženství dítěte/rodiče a odhadu jeho rodiče/dítěte.

Náboženství respondenta	Odhadovalo dítě náboženství rodiče			Odhadoval rodič náboženství dítěte		
	Římskokatolická církev	Žádné	Ostatní	Římskokatolická církev	Žádné	Ostatní
Římskokatolická církev	95,7	5,3	7,1	72,7	1,7	6,7
Žádné	4,4	92,1	50,0	27,3	95,4	66,7
Ostatní	0,0	2,6	42,9	0,0	3,0	26,7
Celkem	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

Pozn.: Absolutní četnosti (N = 420)

Zdroj: Data KODINA 2015, výpočty vlastní

Table 2b: Concordance of child's/parent's religion with parent's/child's estimate

Respondent's religion	Child estimated parent's religion as...			Parent estimated child's religion as...		
	Roman Catholic	No religion	Other	Roman Catholic	No religion	Other
Roman Catholic	95.7	5.3	7.1	72.7	1.7	6.7
No religion	4.4	92.1	50.0	27.3	95.4	66.7
Other	0.0	2.6	42.9	0.0	3.0	26.7
Total	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0

Note: Frequencies (N = 420)

Source: Own calculations based on KODINA 2015 data.

Tabulka 3: Koefficienty logistické regrese shody náboženství odhadovaného a odhadu náboženství blízkou osobou s vybranými proměnnými.

Shoda náboženství odhadovaného a odhadu náboženství blízkou osobou (0/neshoda - 1/shoda)	M1	M2	M3	M4	M5
Náboženství odhadujícího (kontrast: žádné)					
Římskokatolické		-2,30*** (0,41)	-2,48*** (0,43)	-3,25*** (0,45)	-0,38 (1,18)
Ostatní		-0,20 (0,75)	-0,22 (0,76)	-1,86* (0,67)	1,18 (1,28)
Náboženství odhadovaného (kontrast: žádné)					
Římskokatolické		1,24** (0,48)	1,42** (0,50)	-1,99** (0,67)	1,08* (0,48)
Ostatní		-2,28*** (0,59)	-2,19*** (0,59)	-3,92*** (0,75)	-2,20*** (0,60)
Generace, která vyplnila hl. dotazník (kontrast: rodič)	0,11 (0,33)		0,56 (0,38)		1,24** (0,46)
Náboženství odhadujícího*náboženství odhadovaného					
Římskokatolické*římskokatolické				4,37*** (0,87)	
Římskokatolické*ostatní				4,10* (1,64)	
Ostatní*ostatní				4,51** (1,49)	
Generace, která vyplnila hl. dotazník*náboženství odhadujícího					
Dítě*římskokatolické					-2,46* (1,18)
Dítě*ostatní					-2,29 (1,47)
Konstanta	1,88*** (0,27)	2,66*** (0,23)	2,28*** (0,33)	2,87*** (0,42)	1,91*** (0,32)
Chi2	0,11	46,44	48,56	82,28	56,12
Df	1	4	5	8	7
BIC	326,5	298,3	302,22	286,33	306,74

Pozn.: (N=420). † <0,1; * p < 0,05; ** p < 0,01; *** p < 0,001;

Pozn.: Pro model M4 není zařazena interakce, kdy odhadující byl římskokatolického vyznání a odhadovaný byl jiného než římskokatolického vyznání a to z toho důvodu, že pro tuto interakci byl pouze jeden případ, který nemůže vypovídat o povaze interakce. Tento případ byl přesunut do kontrastu.

Zdroj: Data KODINA 2015, vlastní výpočty

k nějaké diskontinuitě přenosu (ne)náboženského přesvědčení, kde poté míra správnosti odhadu klesá. Tato zjištění naznačují, že v rámci rodiny se očekává určitá funkce náboženské socializace, respektive zachování náboženské paměti.

Třetím hlavním zjištěním je, že rozdíl v odhadu mezi generacemi není statisticky významný, i když se to tak jevílo v počátečních frekvenčních tabulkách (tab 1a, 1b, 2a, 2b). V interakčním modelu M5 jsme viděli, že i v rámci logistické regrese se nám povedlo prokázat, že děti mají lepší šance správně odhadnout své rodiče a že vyšší chybovost je u římskokatolických rodičů. V celkovém pohledu se ale potom důležitost této proměnné vytrácí.

Přesto považujeme za zajímavá naznačená zjištění, že zatímco u dětí byla vysoká přesnost, když odhadovaly své rodiče hlásící se k římsko-katolickému vyznání, tak u odhadujících rodičů je relativně vysoká chybovost odhadu (byť modely naznačují, že významnost této proměnné určující generaci není jednoznačná) právě v případě, když se rodiče o svých dětech domnívají, že jsou římsko-katolického vyznání.

Ukázalo se, že rodiče ve více jak ¼ případů chybně odhadují religiozitu svých dětí, když si myslí, že ty jsou nadále katolíky, ačkoli ony samy se deklarovaly jako nevěřící. Je zde tak podle nás zachycen následující jev. Zdá se, že platí tvrzení o poklesu zájmu o náboženství a náboženské aktivity [srov. např. Hamplová 2013; Paleček 2015] patrně u nás zejména po roce 1989 a spojené s procesy sekularizace a individualizace [Pickel 2012]. Pokles dokládají i výsledky posledního SLDB 2011, který je patrný zejména v případě tradičních křesťanských církví, zejména pak u římsko-katolické církve.¹³

Otázkou k dalšímu výzkumu tedy je, jak je možné, že právě v případě římských katolíků se rodiče při odhadu víry svých dětí nejčastěji pletou. Připomínáme, že data jsou z roku 2015. To, že pokles deklarované religiozity postihuje nejvíce katolíky, je v nastoupených trendech očekávatelné. Jednak proto, že se jedná o největší náboženskou skupinu v České republice, tudíž ji sekularizační a individualizační trendy postihují nejvíce, a jednak s ohledem na rozdílné postavení – adaptační a reprodukční strategie – náboženských denominací v histo-

Table 3: Concordance of estimated person's religion with loved one's estimate, relationship with selected variables, logistical regression coefficients

Concordance of estimated person's religion with loved one's estimate (0 = discordance, 1 = concordance)	M1	M2	M3	M4	M5
Estimating person's religion (contrast: no religion)					
Roman Catholic		-2.30*** (0.41)	-2.48*** (0.43)	-3.25*** (0.45)	-0.38 (1.18)
Other		-0.20 (0.75)	-0.22 (0.76)	-1.86* (0.67)	1.18 (1.28)
Estimated person's religion (contrast: no religion)					
Roman Catholic		1.24** (0.48)	1.42** (0.50)	-1.99** (0.67)	1.08* (0.48)
Other		-2.28*** (0.59)	-2.19*** (0.59)	-3.92*** (0.75)	-2.20*** (0.60)
Main questionnaire respondent's generation (contrast: parent)	0.11 (0.33)		0.56 (0.38)		1.24** (0.46)
Estimating person's religion * Estimated person's religion					
Roman Catholic*Roman Catholic				4.37*** (0.87)	
Other*Other				4.10* (1.64)	
Other*Other				4.51** (1.49)	
Main questionnaire respondent's generation* Estimating person's religion					
Child*Roman Catholic					-2.46* (1.18)
Child*Other					-2.29 (1.47)
Konstanta	1.88*** (0.27)	2.66*** (0.23)	2.28*** (0.33)	2.87*** (0.42)	1.91*** (0.32)
Chi squared	0.11	46.44	48.56	82.28	56.12
Df	1	4	5	8	7
BIC	326.5	298.3	302.22	286.33	306.74

Note: (N = 420). † < 0.1; * p < 0.05; ** p < 0.01; *** p < 0.001;

Note: Model M4 does not include the interaction in which the estimating person is Roman Catholic and the estimated person is of a religion other than Roman Catholic. This is because the interaction only covered one single case, which cannot represent the nature of the interaction. That case was moved to the contrast.

Source: Own calculations based on KODINA 2015 data.

rii (nejen) České republiky [srov. např. Hanuš 2005; Nešpor 2010a; Sládek et al. 2014; Václavík 2010]. Lze tak předpokládat, že dochází k odlišnostem v mezigeneračním přenosu religiozity v jednotlivých denominacích. Podle nás je proto hodno dalšího a hlubšího zkoumání, proč se katoličtí rodiče poměrně silně mýlí v předpokladu o svých dětech (obráceně to tak ale, jak jsme viděli, neplatí). Jsme přesvědčeni, že to nelze vysvětlit jen z psychologického hlediska – např. že si rodiče stav ztráty víry svého dítěte nepřipouští nebo že dítě úmyslně klame, aby rodiče neranilo. Domníváme se, a klademe si to jako případnou hypotézu k dalšímu zkoumání, že je to právě důsledek forem socializace rámované kolektivními formami (komunikativní, kulturní) náboženské paměti. V ní se odráží jak věcná (ne)znalost předávaných náboženských skutečností (věrouka, praxe), tak vzdělání (formy socializace definované preferovaným typem kulturní paměti, tj. vzdělávací systém aj.) či podoba socializace spojená s genderem aktérů, atd.

Lze předpokládat,¹⁴ že navzdory oslabování náboženské praxe (četnost návštěv, modliteb aj.) v případě potomka jsou

důsledky primární náboženské socializace, to je přijetí forem, hodnot a vzorců jednání rámovaných náboženskou pamětí, natolik vlivné, že i když dochází k sekularizaci některých způsobů chování nebo opouštění hodnotových stanovisek, latentní přítomnost (paměťová stopa) díky náboženské socializaci a náboženské paměti přetrvává. Výsledkem je podle nás rozšíření jevu, respektive skupiny jedinců, které pracovně označujeme jako *sekulární katolíci*. Pod nimi rozumíme takové osoby, které se v nějaké míře rozcházejí nejen s věroukou, ale zejména pak s náboženskou praxí. Na druhou stranu ale (ať už vědomě či podvědomě) zachovávají spojitost s kořeny (formou identity) „svého náboženství“ a v nějaké míře z něj ve svém životě nadále čerpají. Jejich chování tak může nadále vést k domněnce, že se stále jedná o věřící, či duchovně hledající a tak je nahlíží jejich okolí či rodiče. Avšak oni sami sebe tak nevnímají nebo jen selektivně v určitém čase a situacích. Jedná se tak o hybridní formu (ne)náboženské identity a praxe, která se proměňuje a ztěžuje hodnotitelům (rodičům) odhad a možnost správného zařazení.

- Argue, Amy, David R. Johnson, Lynn K. White. 1999. „Age and Religiosity: Evidence from a Three-wave Panel Analysis.“ *Journal for the Scientific Study of Religion* 38 (3): 423–435, <http://dx.doi.org/10.2307/1387762>.
- Assmann, Jan. 1995. „Collective Memory and Cultural Identity.“ *New German Critique* 65: 125–133, <http://dx.doi.org/10.2307/488538>.
- Assmann, Jan. 2001. *Kultura a paměť: písmo, vzpomínka, a politická identita v rozvinutých kulturách starověku*. Praha: Prostor.
- Assmann, Jan. 2006. *Religion and Cultural Memory*. California: Stanford University Press.
- Assmann, Jan. 2010. „Globalization, Universalism, and the Erosion of Cultural Memory.“ Pp. 121–137 in Aleida Assmann, Sebastian Conrad (eds.). *Memory in a Global Age Discourses, Practices and Trajectories*. Basingstoke – New York: Palgrave Macmillan, http://dx.doi.org/10.1057/9780230283367_7.
- Assmann, Jan. 2011. „Communicative and Cultural Memory.“ Pp. 15–28 in Peter Meusburger (ed.). *Cultural Memories*. Dordrecht: Springer Netherlands, http://dx.doi.org/10.1007/978-90-481-8945-8_2.
- Assmann, Jan. 2015. „Kolektivní paměť a kulturní identita.“ Pp. 50–61 in Alexandr Kratochvíl (eds.). *Paměť a trauma pohledem humanitních věd*. Praha: Akropolis.
- Berger, Peter L., Thomas Luckmann. 1999. *Sociální konstrukce reality: pojednání o sociologii vědění*. Brno: CDK.
- Gunnoe, Marjorie L., Kristin A. Moore. 2002. „Predictors of Religiosity Among Youth Aged 17–22: A Longitudinal Study of the National Survey of Children.“ *Journal for the Scientific Study of Religion* 41 (4): 613–22, <http://dx.doi.org/10.1111/1468-5906.00141>.
- Hamplová, Dana. 2013. *Náboženství v české společnosti na prahu 3. tisíciletí*. Praha: Karolinum.
- Hamplová, Dana, Zdeněk Nešpor. 2009. „Invisible Religion in a „Non-believing“ Country: The Case of the Czech Republic.“ *Social Compass* 56 (4): 581–597, <http://dx.doi.org/10.1177/0037768609345975>.
- Hamplová, Dana, Blanka Řeháková. 2009. „Česká religiozita na počátku 3. tisíciletí. Výsledky Mezinárodního program sociálního výzkumu ISSP 2008 – Náboženství.“ *Sociologické studie / Sociological Studies* 09:2. Praha: SOÚ AV ČR.
- Hanuš, Jiří. 2005. *Tradice českého katolicismu ve 20. století*. Brno: CDK.
- Havlíček, Jakub. 2016. „Religious Memory and Transmission of Knowledge on Religions through Education. The Case of Education System in the Czech Republic.“ *Pantheon* 11 (1): 77–93.
- Hayes, Bernadette C. 2000. „Religious Independents Within Western Industrialized Nations: A Socio-demographic Profile“ *Sociology of Religion* 61 (2): 191–207.
- Hunt, Stephen. 2005. *Religion and Everyday Life*. London – New York: Routledge.
- Jedynak, Witold, Jarosław Kinal, Dušan Lužný, Daniel Topinka. 2016. *Sociology of Religion. Selected aspects from Central European Region*. Rzeszów: University of Rzeszów.
- Kelley, Jonathan, Nan Dirk de Graff. 1997. „National Context, Parental Socialization, and Religious Belief: Result from 15 Nations.“ *American Sociological Review* 62 (4): 639–659, <http://dx.doi.org/10.2307/2657431>.
- Lužný, Dušan. 2016. „Localization and Visual Foundation of Religious Memory – the Case of Staré Sedliště and Sudice.“ *Pantheon* 11 (1): 3–31.
- Lužný, Dušan, Jan Váně. 2016. „Jak konceptualizovat náboženskou paměť?“ *Working paper 2/2016* [online] [cit. 19. 12. 2016]. Dostupné z: http://ff.zcu.cz/kss/veda-vyzkum/pracovni-texty/2016/Luzny-Vane_02-16_Jak-konceptualizovat-nabozenskou-pamet.pdf.
- Miller, S. Alan, Rodney Stark. 2002. „Gender and Religiousness: Can Socialization Explanations Be Saved?“ *American Journal of Sociology* 107 (6): 1399–1423, <http://dx.doi.org/10.1086/342557>.
- Nešpor, Zdeněk R. 2010a. *Příliš slábi ve víře*. Praha: Kalich.
- Nešpor, Zdeněk. 2010b. „Rodina/domácnost jako náboženská skupina v procesu transformace.“ *Lidé města* 12 (1): 31–60.
- Norris, Pippa, Ronald Inglehart. 2004. *Sacred and Secular*. New York: Cambridge University Press, <http://dx.doi.org/10.1017/CBO9780511791017>.
- Paleček, Antonín. 2015. „Sekularizace v pohledu inter- a intragenerační transmise: ČR ve srovnání post-komunistických zemí střední Evropy.“ *Naše společnost* 13 (2): 13–26, <http://dx.doi.org/10.13060/1214438X.2015.2.13.231>.
- Paleček, Antonín, Roman Vido. 2014. „Náboženské vyznání v České republice z perspektivy inter- a intragenerační transmise.“ *Naše společnost* 12 (2): 24–35, <http://dx.doi.org/10.13060/1214438X.2014.2.12.124>.
- Pickel, Gert. 2012. *Transformations of Religiosity: Religion and Religiosity in Eastern Europe 1989 – 2010*. Wiesbaden: Springer VS, <http://dx.doi.org/10.1007/978-3-531-93326-9>.
- Prudký, Libor. 2009a. *Inventura hodnot*. Praha: Academia.
- Prudký, Libor. 2009b. *Studie o hodnotách*. Praha: Čeněk.
- Regnerus, Mark. 2002. „Shaping Schooling Success: Religious Socialization and Educational Outcomes in Metropolitan Public Schools.“ *Journal for the Scientific Study of Religion* 39 (3): 363–370, <http://dx.doi.org/10.1111/0021-8294.00030>.
- Sherkat, Darren. E. 2003. „Religious Socialization. Sources of Influence and Influences of Agency.“ Pp. 151–163 in Michelle Dillon (ed.). *Handbook of the Sociology of Religion*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Sládek, Karel (ed.). 2014. *Řeckokatolická církev v českých zemích. Dějiny, identita, dialog*. Červený Kostelec: Pavel Mervart.
- Spalová, Barbora. 2012. *Bůh Ví proč. Studie paměti a režimů moci v křesťanských církvích v severních Čechách*. Brno: CDK.
- Szaló, Csaba. 2013. „Od kolektivní paměti k paměti města.“ *Sociální studia* 10 (2): 7–11.
- Tichý, Radek, Martin Vávra. 2012. *Náboženství z jiného úhlu*. Brno: CDK.
- Tilley, James R. 2003. „Secularization and Aging in Britain: Does

Family Formation Cause Greater Religiosity?" *Journal for the Scientific Study of Religion* 42 (2): 269–278, <http://dx.doi.org/10.1111/1468-5906.00178>.

- Tížik, Miroslav. 2016. „Náboženská reprodukcia medzi kolektívnou pamäťou a silou zákonov.“ Pp. 117–142 in Eva Laiferová, Ludmila Mistríková (eds.). *Dvadsaťpäť rokov sociologickej rozmanitosti*. Bratislava: Univerzita Komenského v Bratislave.
- Tomka, Miklos. 2010. *Expanding Religion: Religious Revival in Post-Communist Central and Eastern Europe*. Berlin: De Gruyter, <http://dx.doi.org/10.1515/9783110228168>.
- Václavík, David. 2010. *Náboženství a moderní česká společnost*. Praha: Grada.
- Váně, Jan. 2012a. *Komunita jako nová naděje? Náboženské neinstitutionalizované komunity optikou sociologie náboženství*. Plzeň: Západočeská univerzita.
- Váně, Jan. 2012b. „Výzkumy věnující se podobám religiozity v České republice po roce 1989.“ Pp. 355–376 in Jindřich Krejčí, Yana Leontiyeva (eds.). *Cesty k datům. Zdroje a management sociálněvědních dat v České republice*. Praha: Sociologické nakladatelství Slon.
- Váně, Jan. 2015. „Religious Socialization in the Tachov Micro-region and Related Difficulties.“ *Czech and Slovak Journal of Humanities. Anthropologia Culturalis* 3: 109–127.
- Váně, Jan, Veronika Hásová. 2014. „Jak se v České republice vlastně měří náboženství?“ *Akta Fakulty filozofické Západočeské univerzity v Plzni* 6 (3): 139–169.
- Váně, Jan, Dušan Lužný, Martina Štípková. 2013. „Traditional and

Alternative Religiosity in Contemporary Czech Republic: A Comparison of Age Groups.“ Pp. 184–203 in Karl Baier, Franz Winter (eds.). *Altern in den Religionen/Ageing in Religion*. Münster: LIT.

- Váně, Jan, Jiří Stočes. 2016. „The Tachov Region and its Religious Memory: New Sudetenland or a Home of Failure?“ *Pantheon* 11 (1): 49–76.
- Váně, Jan, Martina Štípková. 2013. „The National Religious Environment and the Orthodoxy of Christian Beliefs: A Comparison of Austria, the Czech Republic and Slovakia.“ *Sociologický časopis/Czech Sociological Review* 49 (3): 403–425.
- Vido, Roman. 2016. „Možnosti konceptu paměti pro sociologické studium náboženství v české společnosti.“ Pp. 143–173 in Eva Laiferová, Ludmila Mistríková (eds.). *Dvadsaťpäť rokov sociologickej rozmanitosti*. Bratislava: Univerzita Komenského v Bratislave.
- Vido, Roman, David Václavík, Antonín Paleček. 2016. „Czech Republic: The Promised Land for Atheists?“ Pp. 201–232 in Roberto Cipriani, Franco Garelli (eds.). *Annual Review of the Sociology of Religion*. Leiden: Brill, <http://dx.doi.org/10.1163/9789004319301>.
- Voas, David, Stefanie Doebler. 2011. „Secularization in Europe: Religious Change between and within Birth Cohorts.“ *Religion and Society in Central and Eastern Europe* 4 (1): 39–62.

Doc. PhDr. Jan Váně, Ph.D. působí jako docent na katedře sociologie Západočeské univerzity v Plzni. Ve svých výzkumech se soustředí především na otázky spojené s proměnou religiozity (individualizace, mezigenerační přenos, náboženská kolektivní paměť, komunity).

Lze jej kontaktovat na adrese: vanejan@kss.zcu.cz

Mgr. Veronika Hásová studuje doktorské studium sociologie na Filozofické fakultě Univerzity Karlově v Praze. Magisterský titul získala na Západočeské univerzitě v Plzni. Zabývá se studiem náboženství a možností revitalizace komunit v současné společnosti.

Lze ji kontaktovat na adrese: hasova.veronika@gmail.com

poznámky

- ¹ Tato studie vznikla v rámci projektu „Kontinuita a diskontinuita náboženské paměti v České republice“ (GAČR, č. 14-01948S).
- ² Jedná se o data získaná dotazníkovým šetřením v rámci řešení projektu „Kontinuita a diskontinuita v náboženské paměti v České republice“ (GAČR, č. 14-01948S).
- ³ K problematice toho, jak jsou vedeny kvantitativní šetření v českém kontextu, srov. [Tichý, Vávra 2012; Váně 2012b; Váně, Hásová 2014].
- ⁴ Problematika náboženské socializace hraje v našem výzkumu ve spojitosti s pamětí ústřední roli. V podtextu připravovaného dotazníkového šetření, z něž při předkládané analýze čerpáme, jsme s ohledem na problematiku socializace měli na zřeteli následující základní, respektive rámuující výzkumné otázky: „Jak se liší (ne)náboženské trajektorie popisované různými kohortami?“ a „Jsou (ne)náboženské trajektorie popisované jako spojité nebo diskontinuální? A pokud jsou diskontinuální, ve kterých životních obdobích jsou respondenty vnímány zlo-

my v těchto trajektoriích?“ Případně: „Vyhledávají k tradiční religiozitě jiné alternativní religiozity?“

- ⁵ Podotýkáme ale, že pro předkládanou analýzu jsme využívali odpovědi vztahující se k současnosti, se znalostí časové trajektorie zaujímaných postojů respondenta k religiozitě a náboženské afilii.

- ⁶ Komunikativní paměť je podle Jana Assmanna tvořena každodenními interakcemi a zřídka přesahuje formu řeči a vyprávění, které se vyznačují poměrnou nestabilitou. To proto, že tento typ paměti je vystavován procesu zapomínání ve velké intenzitě. Procesu zapomínání lze naopak bránit skrze materiální objektivizaci paměti v podobě textů nebo obrazů a institucionalizací, které umožňují podoby paměti jednak kultivovat, jednak zajišťovat předání a kodifikovaný výklad [Szaló 2013]. Komunikativní paměť nastavuje horizont jedinci a zároveň funguje jako zprostředkující element mezi jedinci, a z této interakce mezi jedinci čerpá svou sílu a podobu. Ještě jinak řečeno, každodenní komunikace, z níž komunikativní paměť čerpá, se vyznačuje vysokou mí-

rou nekonceptčnosti, tematickou nevyhraněností a neorganizovaností. Zároveň ale platí, že paměť jednotlivce se utváří v interakci s ostatními, přičemž nejde o libovolná individua, ale jedná se o skupiny, jež definují společný obraz sebe samých. K tomu slouží vědomí společné minulosti [Assmann 2015: 51–52].

⁷ Kulturní paměť se podle Assmanna vyznačuje tím, že přesahuje podobu paměti, kterou jednotlivci sdílejí se svými současníky. Je to vědomá transformace komunikativní paměti jednotlivců přetvářená v objektivizované formy kulturní paměti skrz její zaznamenání a výklad. Kulturní paměť je tak odklonem od všednodennosti. Kulturní paměť obsahuje pevné body, které fungují jako horizont smyslu. Kulturní paměť umožňuje konkretizovat identitu jedince či společenství. Rovněž zachovává určitý soubor vědění konkrétní skupiny, která z něj odvozuje vědomí své jednoty (my vs. oni) a zároveň rekonstruuje vědění vždy ve vztahu k aktuální přítomnosti. Kulturní paměť v sobě subsumuje veškeré vědění, které normuje jednání a prožívání určité společnosti a jež se předává z generace na generaci v průběhu socializace [Assmann 2015: 54–57].

⁸ Ke konceptualizaci náboženské paměti v návaznosti na Jana Assmanna srov. [Lužný, Váně 2016]. Dále k jiným možnostem jak konceptualizovat (náboženskou) paměť pro potřeby sociologické teorie srov. [Tížik 2016; Vido 2016].

⁹ Náboženská paměť tedy není žádným sedimentem ustálených zkušeností a interpretací, ale naopak se vyznačuje sociálně konstruktivistickým charakterem. Náboženská paměť má s kulturní pamětí společnou schopnost konstituovat prostor, který je sdílen díky společné zkušenosti a díky tomu je naplňován obdobnými či naopak výrazně odlišnými očekáváními, která tak ovlivňují jednání aktérů.

¹⁰ Webová adresa archivu je: <http://archiv.soc.cas.cz/>.

¹¹ V případě, že je odhad správný a náboženství odhadovaného se rovná odhadu blízkou osobou, proměnná shoda nabývá hodnoty 1, v opačném případě má hodnotu 0.

¹² Byl odhadnut stejný model M4, který zahrnoval i proměnnou určující generaci, ale testová statistika BIC ohodnotila zlepšení modelu po jejím odstranění, proto je prezentován model M4 bez této proměnné.

¹³ K recepci výsledků SDLB 2011 srov. např. [Hamplová 2013].

¹⁴ Opíráme se zde o poznatky implicitně obsažené v kvalitativních studiích zabývajících se problematikou paměti a náboženstvím v českém prostředí [srov. např. Spalová 2012; Váně 2012a; Váně 2015; Váně, Stočes 2016].

K prvkům politické socializace, k jejich generační kontinuitě a diskontinuitě

RSDr. Ján Mišovič, CSc., Teologická fakulta, Jihočeská univerzita

On Components of Political Socialization – Their Generational Continuity and Discontinuity

Extended abstract:

The process of political socialization, as shown by numerous findings, is characterised as the transmission of political action and behaviour through the generations. In connection with the political changes the Czech Republic experienced since 1945, not only the prospect of generational continuity but also discontinuity come into consideration. The article deals with the influence of parents and other socialization factors on political self-identification in the Czech population. It focuses mainly on the major age groups: young people up to the age of 29, the younger middle generation of 30–44 years, the older middle generation of 45–59 years and individuals aged 60 years or older, and their parents.

The starting point of the considerations is the theory of social change and the interconnection of political socialization on the micro and macro levels.

The paper analyses the circumstances of socialization and its effects on political orientation in a representative sample of Czech population (N = 522). The basis for determining the impact of socialization was set as the intensity of interest in political events together with the main resources affecting political orientation such as self-education and reading, followed by parental influence. The ratio of father's and mother's communist orientation plus their interest in politics accounted for the other socialization factors. Political background of the respondents was compared with their self-identification on the left-right political scale. Correlation analysis helped highlight the significance of father's influence, rather than mother's, in the process of political socialization. It also showed an overall negative impact of parental political discussion on the formation of left-right orientation. ANOVA analysis demonstrated a strong relationship between socio-occupational status and political inclusion. This inclusion effect was more frequent among left-wing labourers and pensioners and right-wing entrepreneurs, tradesmen, students and apprentices.

Not only social background but also age signalled significant differences in opinions. The youngest generation as a whole relates to the right wing of the political spectrum. At the same time, the generation of 60+ is inclined to the left of the centre. As a matter of fact, this group, more than other age groups, is interested in political events and is deeply involved in political discussions. The young generation manifests itself in both directions. Parents' political socialization actions towards their children induced agreement with parental political orientation only to a lesser extent. The study also dealt with two influences, sometimes mutually supportive and other times competing, namely parental socialization influence, political and economic conditions. Attitudes to social and political situation differed between age groups. The influence of society-level circumstances is more significant than that of parental political socialization.

It was possible to observe political continuity between the generations of 60+, or even their parents, and the older middle generation aged 45–59. When there is mostly continuity between them and their children then discontinuity tends to arise between them and their parents. The distribution of political orientation reveals a dynamic field. Attitudes to changes in society vary between generations as well. During the shaping of political orientation, the influence of social and political conditions is more decisive than political action, no matter how good its intentions are. This confirms the concept of political socialization as a way in which individual socialization interacts with one's social position due to various social factors.

Keywords: political socialization, political self-identification, generational continuity, discontinuity

<http://dx.doi.org/10.13060/1214438X.2017.1.15.365>

Příspěvky analyzující politickou socializaci ve většině západních liberálních demokracií řeší otázky týkající se generační kontinuity politického jednání a chování. Opírají se o poznatky četných odborníků na politickou socializaci a sledují pozadí intergeneračního přenosu, jenž je definovaný jako „přenos individuálních schopností, vlastností, chování a projevů z rodičů na jejich děti“ [Lochner 2008]. V zemích našeho regionu je analýza jednotlivých prvků politické socializace aktuální z jiného důvodu. I po uplynutí téměř tří desetiletí od nastolení nových politických poměrů politická a občanská participace představuje důležité činitele konsolidace a stabilizace demokracie, fungující demokratické politiky. Přitom historické vzorce politických postojů a chování prokazují trvalé

strukturální rozdíly v rámci evropských společností [Hooghe, Wilkenfeld 2008]. Náš přístup respektuje tento poznatek a soustřeďuje se na hlavní okolnosti, které vedou k utváření prvků politické socializace na pozadí generační kontinuity a diskontinuity politických orientací v rámci ČR.

V následujícím textu, jehož cílem je hodnocení formujících faktorů, vlivu rodičů, okolností přispívajících k politickému chování a samotné politické sebeidentifikace české populace, navazujeme např. na koncepci snadno ovlivnitelných let nebo na model životního cyklu, soustředíme se na prvky politické socializace a zabýváme se okolnostmi intergeneračního přenosu politických představ. Využíváme data z reprezentativ-

ního šetření populace ČR, jež se uskutečnilo na přelomu let 2015 a 2016.

Analýza je strukturovaná do několika částí. První kapitola se soustředí na prvky politické socializace, jak jsou zachyceny v jednotlivých teoretických koncepcích, druhá část přiblíží metodologii výzkumu a charakteristiku výzkumného bloku identifikujícího politické myšlení a chování. Na to navazuje analýza prvků politické socializace. Čtvrtá část přináší zhodnocení získaných výsledků a jejich diskusi.

Teorie vztahující se k formování politické orientace

Klíčem k pochopení mechanismů působících při osvojování si politických názorů a formování politické orientace je porozumění procesům politické socializace. Socializace v neširším slova smyslu znamená integraci jednotlivců do existující sociální struktury, přitom přenos a internalizace tvoří základní obsah tohoto procesu [Vermeer, Janssen, De Hart 2011]. Samotná oblast politické socializace může být definována prostřednictvím fenoménů na makro a mikroúrovni. Makro úroveň politické socializace zahrnuje působení politického zřízení, politického systému, způsob vštěpování náležitých norem a praxe občanům, členům společnosti. Na mikroúrovni se politická socializace spojuje s procesy a vzorci, podle nichž se jednotlivci věnují rozvoji své politické informovanosti, politických znalostí a vytvářejí své dílčí politické vztahy v kontextu, v němž žijí. V komplexním pojetí je politická socializace spojena se stavem národní identity, mírou ochoty přijímat vládnoucí ideologie, s hodnocením dramatických či dílčích změn, se stavem historické paměti [Sapiro 2004]. Hyman [1969] definoval politickou socializaci jako individuální učení se společenským vzorům korespondujícím s jejich společenskou pozicí a zprostředkovaných různými společenskými faktory. V kritické literatuře o politické socializaci je rodina považována za nejdůležitější faktor formování postojů a chování mladých lidí. V rodině se mladí lidé učí plnit sociální, genderové a politické role a seznamují se i s širší komunitou. Děti obecně získávají zkušenosti z prvních diskusí se svými rodiči. Více politické prostředí v rodině je charakterizováno určitou úrovní politické diskuse, stavem politického zájmu dětí a příslušným socioekonomickým statusem rodiny [Quintelier 2015].

V těch rodinách, v nichž politika představuje důležité téma, se zdůrazňuje její úspěšný přenos. O tento proces se zajímá teorie sociálního učení, podobně jako literatura o stabilitě postojů. V odborné produkci je mezigenerační přenos politiky často operacionalizovaný jako politická diskuse [Sapiro 2004] nebo politický zájem [Gabriel, van Deth 1995]. Zájem o politiku je rovněž důležitým předpokladem demokratického občanství [van Deth 1990]. Zájemci o politické události nejenže disponují bohatšími znalostmi o politice, ale také se lépe identifikují s politickými subjekty, projevují vyšší snahu zapojit se do politiky [Verba, Scholzman, Brady 1995]. V rodinách se politické zapojení také nejen přímo přenáší nápodobou, ale i nepřímo, prostřednictvím socioekonomického statusu [Mustillo, Wilson, Lynch 2004]. Navíc se ukazuje, že socioekonomický status je jedním z nevlivnějších prediktorů politické participace [Quintelier, Hooghe 2013]. Jak zdůraznil Dalton [1980: 421] „rodiny a děti běžně sdílejí stejné kulturní, sociál-

ní a třídní prostředí sloužící jako dodatečné zdroje nepřímé rodičovské socializace“. Mezigenerační přenos politických vztahů je částečně zprostředkovaný několika okolnostmi: a) politickou diskusí v rodině, b) politickým zájmem dětí, c) socioekonomickým statusem rodiny. Výzkum politické socializace na mikroúrovni směřuje k zjišťování procesů a vzorců, prostřednictvím nichž jednotlivci realizují své politické vztahy [Sapiro 2004]. Jádrem politické socializace není otázka, proč se lidé seznamují s politickými informacemi, ale pod vlivem jakých podmínek [Shweder et al. 2007].

Jeden z přístupů pracuje s kulturními faktory jako hnačícími silami ovlivňujícími politickou socializaci. Podle této perspektivy se jednotlivci v průběhu socializačního procesu identifikují s politickým systémem. Každá generace získává politické vědomí v jiných historických okamžicích, pod vlivem různých ekonomických a politických podmínek a socializuje se specifickým způsobem, resp. s osobitým výsledkem [Mishler, Rose 2007]. Získané kulturní a hodnotové vzorce se integrují v rámci zaměstnání, rodiny a jiných sociálních sítí, což nejspíše vede k většímu zájmu o zachování vytvořeného stavu [Danigelis, Cutler, Hardy 2007].

Obrat ve společenských a politických hodnotách a postojích na úrovni společnosti může podle teorie sociální změny vzniknout jako výsledek proměn odehrávajících se v rámci samotné generace a střídáním generací. První proces je spojený s formováním hodnot a názorů v průběhu dětství a dospívání a vychází z předpokladu, že mladí dospělí mají méně stabilní postoje, s tendencí měnit je podle okolností [Alwin, Krosnick 1991]. Opírá se o hypotézu „snadno ovlivnitelných let“. Uvedené vysvětlení navazuje na jednu z konkurenčních teorií, jež se rovněž objevuje v dosavadních koncepcích. Ta předpokládá, že pokud dojde ke změně v rámci generace, je založena na posunu individuálních hodnot a jejich stabilizaci, díky společným ekonomickým a politickým událostem, prožitým v průběhu v některé z etap dospělosti. Své vyjádření nachází v hypotéze „stabilního věku“ (aging stability). Sears a Valentino [1997] poukazují na širokou škálu událostí, jakými byla např. druhá světová válka nebo sametová revoluce, působící jako nejdůležitější události., Mishler a Rose [2002] vypracovali celoživotní model učení (*lifetime learning model*). Podle tohoto modelu podpora pro určitý politický směr vzniká v průběhu rané socializace, ale může se měnit v čase dospělosti. Pokud výsledky systému nejsou dlouhodobě uspokojivé, podpora se narušuje a klesá.

Podle modelu životního cyklu vzniká sociální změna jako výsledek nahrazení jedné věkových skupin jinými, nastupující mladší věkové skupiny se socializují v jiném sociálním a politickém kontextu a střídají předchozí skupiny. Generační rozdíly v postojích a hodnotách korespondují s historicky vytvořenými podmínkami a z nich plynoucími ideologickými a kulturními společenskými projevy [Alwin 1990; Voicu, Peral 2011]. Již před několika desetiletími Mannheim [1972] zdůraznil, že zkušenosti zformované vlivem historicko-sociální reality se promítají do hodnot a postojů generací, věkových skupin. Každá skupina se bude významně lišit od jiných, v závislosti na typu politických, ekonomických a sociálních podmínek.

Spolu s tím dochází i ke generační výměně. Mladší generace se ve srovnání s těmi staršími socializují v odlišném ekonomickém a politickém kontextu a nahrazují starší generace.

V souvislosti s politickou socializací jsou zdůrazňovány procesy politického učení a význam společenského kontextu. Většina institucí působí jako socializační faktory. K prvním, které ovlivňují politickou socializaci, patří rodina, považovaná za primární socializační faktor. Dále je to škola, vrstevnické skupiny, masová média, politické strany, nevládní organizace, vláda, atd. jako sekundární socializační faktory. V mnohosti svých struktur se promítají do každodenních zkušeností lidí [Sapiro 2004]. Quintelier s Hooghem [2013] nenašli významný přímý efekt rodičovského ovlivňování dětské účasti v politice a takový efekt pokládají za zprostředkovaný. Při porovnání všech přímých a nepřímých vlivů se zjistilo, že asi polovina efektů může být vysvětlena nepřímými faktory, což ilustruje důležitý význam zprostředkujících okolností [Quintelier 2015]. Koncepce, které kladou důraz na rozvoj politických postojů v průběhu dětství a dospívání [Easton, Dennis 1967], jsou doplňovány i modelem cyklu politického života, jenž zdůrazňuje překonávání zkušeností z dětství a dospívání a jejich stabilizaci s tím, že celková úroveň politických zájmů se zvyšuje s přibývajícím věkem, obzvláště při přechodu od dospívání k dospělosti [van Deth 1990]. Podle modelu životního cyklu každá fáze života přináší specifické zkušenosti, jež mohou posilovat nebo oslabovat úroveň zájmu o politiku a politickou orientaci [Neundorf, Smets, Garcia-Albacete 2013]. Mladí lidé v průběhu dospívání získávají vzdělání, hledají partnera, budují kariéru, mohou být tedy příliš zaměstnaní svým soukromým životem [Glenn, Grimes 1968]. Jiná skupina autorů doplňuje uvedený model argumenty týkajícími se celoživotní změny politických postojů (*lifelong plasticity*) [Alwin, Krosnick 1991].

Jednotlivé teoretické pohledy na průběh politické socializace si nečiní nárok na jednoznačnou platnost a představují spíše mozaiku, která naznačuje možné zahájení procesu politické socializace v dětství a průběžné změny v období dospívání a dospělosti. Pro účely následující analýzy využijeme návaznost hypotéz „snadno ovlivnitelných let“ a „stabilního věku“, jež jsou natolik obecné, že umožňují porovnat socializaci různých, po sobě jdoucích generací, ale i natolik konkrétní, že se v nich projevuje vliv různých socializačních činitelů počínaje rodinou a konče sdělovacími prostředky.

Metodologie a data

Autoři zabývající se vývojem politické socializace [Szydlik 1996; Hooghe, Wilkenfeld 2008] zpravidla využívají empirická fakta dovolující zobecňovat poznatky více méně v rámci jednotlivých generací. Náš postup byl stejný a při zkoumání průběhu socializace posloužila data z reprezentativního šetření populace ČR 15leté a starší, pod názvem „Vliv hodnotových orientací a světového názoru na rozhodování lidí“. Polytematicnost šetření předpokládala, že pokládané otázky byly z obsahového hlediska rozděleny do několika okruhů. V rámci okruhu orientovaného na prvky politické socializace jsme sledovali okolnosti a mechanismy jejich působení. Podobně jako Gabriel a van Deth jsme za prvky politické socializace považovali politický zájem a politickou diskusi [Gabriel, van Deth 1998]. Respondenti předně odpověděli na otázku: „Zajímá vás situace: a) ve světě, b) v České republice, c) ve vaší obci, bydlišti?“ Následovala otázka: „Kterí lidé ovlivňují, či co ovlivňuje vaši politickou orientaci?“. U deseti položek počíná-

je rodiči, prarodiči až po filmy a divadlo byla zjišťována síla vlivu jednotlivých faktorů prostřednictvím odpovědi „Ano velmi, zčásti, ne“. Působení rodičů se v našem případě nevztahovalo na určitou životní etapu, ale na celou dobu jejich vlivu. Další proměnná, která identifikovala prostředí a frekvenci politických diskusí zněla: „Diskutujete, povídáte si s někým o politických událostech. Jestliže ano, jak často v týdnu?“ „Ani jednou, 1-2x týdně, vícekrát týdně“. Dvě dvojice samostatných dotazů sledovaly zvlášť zájem o politiku a politickou orientaci otce a matky dotázaných v následujícím znění „Dá se říct, že váš otec a) se zajímal či zajímá o politiku?“ b) byl či je komunisticky orientovaný?“ „Ano, zčásti, ne.“ Dá se říct, že vaše matka se a) zajímala či zajímá o politiku b) byla či je komunisticky orientovaná?“ „Ano, zčásti, ne“.¹ Komparace odpovědí na poslední dvě otázky v rámci základních generačních skupin, resp. mladé generace 15-29 let, mladší střední generace v rozmezí 30-44 let, starší střední generace 45-59 let a nejstarší generace 60letých a starších, byla východiskem zjišťování dopadu politické socializace. Používali jsme v analýze čtyři „tradiční“ generační skupiny využívané pro třídění II. stupně v kontinuálních výzkumech CVVM, ale i ve volebních výzkumech typu exit pool (tam 18-29 let místo 15-29 let). Působení rodičovského vlivu posloužilo k reflexi síly subjektivních faktorů. Takto koncipované téma, prostřednictvím následující proměnné, umožnilo rovněž analyzovat jeden z projevů politické socializace. Za její indikátor jsme považovali odpovědi na otázku: „Kam byste se zařadil(a) na této škále politického zaměření?“ „Levice 1... Střed 4... Právice 7, Neví, kam se zařadit 8, Nesouhlasí s tímto členěním, není to správné 9.“

Další okolnosti politické socializace související se vztahy se spolupracovníky a fungováním pracovního kolektivu se zjišťovaly otázkou, jež sledovala současné socioprofesionální zařazení respondenta s následujícími alternativami odpovědi: dělník nebo rolník, provozní zaměstnanec (typu prodavač, řidič, údržbář), administrativní zaměstnanec, odborný pracovník (typu technik, učitel), podnikatel, živnostník, důchodce, nezaměstnaný, ostatní ekonomicky neaktivní. I když se v důsledku technologických změn mnoho pracovních postupů individualizovalo, vzájemná provázanost dělnických a provozních profesí je stále daleko výraznější a tím pádem i osobní komunikace frekventovanější, než u administrativních zaměstnanců nebo odborných pracovníků, podnikatelů, kde převažuje spíše individuální charakter práce a „konkurenční prostředí“.

Sběr dat uskutečnilo 80 tazatelů z proškolené sítě Klubu společenských věd na základě kvótního výběru prostřednictvím standardizovaných rozhovorů v průběhu prosince 2015 a ledna 2016. Kvótní výběr byl použitý podobně jako v běžných výzkumech veřejného mínění všech předních agentur v ČR. Pohlaví, věk, vzdělání, velikost místa bydliště a region byly při volbě respondentů kontrolovanými znaky. Údaje z 522 záznamových archů byly po kódování a kontrole v průběhu února 2016 nahrány a v návaznosti na to prostřednictvím programu SPSS početně zpracovány. Jednotlivé části interpretace se opírají o různé formy statistické analýzy.

Cílem článku je analyzovat, jak se vlastní zkušenosti jednotlivých generací, jež se skládají ze složky získané rodičovským působením a složky vytvářené vlivem pracovního, vlastního osobního života i širšího společenského a politického prostředí, odrážejí ve vztahu k politice jak se projevují v oblasti poli-

tické orientace. Na problematiku prvků a okolností politické socializace nahlížíme ze dvou perspektiv. Za prvé nás zajímá působení efektu jednotlivých věkových skupin a způsob, jakým se projevuje. Za druhé se soustředíme na procesy generačního přenosu politické orientace. Oba aspekty sledujeme na úrovni aktuálních věkových skupin i z hlediska hodnocení jejich generačních předchůdců, tedy rodičovských generací. Pozornost věnujeme dopadům politické socializace generací, jak se setkávaly s převažující politickou realitou.

Dnešní nejstarší věková skupina (60 plus), ve své většině narozená ve třicátých a čtyřicátých letech 20. století, byla zásadně ovlivňována komunistickým myšlením. Starší střední generace (45-59 let) s obdobím narození od poloviny padesátých let do konce šedesátých let dospívala v období normalizace. Události spojené se změnou režimu její část zastihly v mladém věku a další na prahu začínajícího středního věku. Mladší střední generace narozená v období normalizace od počátku 70. let do poloviny 80. let (30-44 let) ve své převážně většině začala dospívat po sametové revoluci a mládí spojovala s nově nabytou svobodou. Nejmladší generace (15-29 let) prakticky od svého dětství žila a vyrůstala v prostředí a atmosféře liberální demokratické společnosti.

Politická socializace v rámci jednotlivých generací probíhala a probíhá za podmínek, které souvisejí s fungováním systémů vládnoucích u nás po druhé světové válce. V literatuře se připomíná možnost vzniku kognitivní disonance na základě původních komunistických a současných kapitalistických norem [Dalton 1994]. Z uvedené skutečnosti vyplynulo očekávání významných rozdílů v projevech politického myšlení. Pokusili jsme se oddělit dva stavy: výsledek politické orientace jednotlivých věkových skupin a intergenerační rozdíly v politické orientaci. Na základě výše prezentovaných teoretických východisek jsme formulovali následující hypotézy:

H1 Projevují se významné názorové diference mezi generacemi dětí a rodičů.

H2 Vliv zkušeností s politickým režimem působí na projevy politického chování daleko významněji než snaha rodičů přesvědčit své potomky o správnosti jimi preferované politické orientace.

Analýza

Prvky politické socializace působí v rámci složitého kontinuálního procesu, k němuž přispívají zájem o politické informace, působení informačních zdrojů a také komunikace spojená s výměnou politických názorů. Tomu všemu byla ve výzkumu věnována pozornost. Kromě toho výzkum sledoval, co dělalo dotázaným starosti za poslední měsíc. 16 % uvedlo, že šlo o problémy s migranty, emigranty, s islámským státem, 10 % považovalo za závažné „problémy zahraničních zemí, mezinárodní politiku“ a 7 % mělo problémy s úřady, organizacemi, politikou, se situací v politice. Třetinu občanů tedy zneklidňovaly politické, mezinárodně politické události. Z přehledu uvedených problémů vyplynulo, že nezanedbatelné místo v životě části občanů hraje politika. Explicitně projevovaný zájem o situaci v bydlišti, v republice i ve světě přibližuje tabulka 1.

Prioritní pozornost respondentů je věnována situaci v ČR. Úplný zájem o nejčastěji sledovanou oblast se podle věkových kategorií diferencuje. Mezi mladými lidmi do 29 let se takto vyslovilo 53 % dotázaných, v okruhu mladší střední generace

Tabulka 1: Zajímá se o situaci³ (v %)

	ano	zčásti	ne
v ČR	72	25	3
v obci, bydlišti	59	32	9
ve světě	55	37	8

Zdroj: Výzkum „Vliv hodnotových orientací 2015/2016“

Table 1: Respondent is interested in situation (percentages)

	Yes	Somewhat	No
in the Czech Republic	72	25	3
in local community	59	32	9
in the world	55	37	8

Source: Survey on "Effect of value orientations and worldviews on people's decisionmaking 2015/2016"

Tabulka 2: Zdroje a faktory ovlivňující politickou orientaci dotázaného (v %)

	ano, velmi	zčásti	ne
Vlastní poznávání, četba	41	38	21
Rodiče, prarodiče	21	29	50
Internet	19	39	42
Sdělovací prostředky	15	63	22
Přátelé, známí	13	53	34
Volební kampaň	7	28	65
Lidé na pracovišti	6	37	57
Sourozenci	5	25	70
Výuka ve škole	5	20	75
Film a divadlo	2	16	82

Zdroj: Výzkum „Vliv hodnotových orientací 2015/2016“

Table 2: Resources and factors influencing respondent's political orientation (percentages)

	Yes, very much so	Somewhat	No
Own learning, reading	41	38	21
Parents, grandparents	21	29	50
Internet	19	39	42
Media	15	63	22
Friends, acquaintances	13	53	34
Election campaign	7	28	65
People in the workplace	6	37	57
Siblings	5	25	70
School instruction	5	20	75
Film and theatre	2	16	82

Source: Survey on "Effect of value orientations and worldviews on people's decisionmaking 2015/2016"

74 %, ve skupině 45-59 let 76 % a v kategorii seniorů 81 %. Významný rozdíl se projevuje mezi mladými lidmi a mladší střední generací, diference mezi dalšími věkovými skupinami nejsou natolik podstatné. Možné vysvětlení rozdílů mezi mladými a ostatními nabízí poznatek, podle něhož politický zájem do 25. roku narůstá a poté se stabilizuje [Neundorf, Smets, Garcia-Albacete 2013].

Zdroje informací a mechanismy jejich šíření, které pomáhají názory upevňovat, resp. oslabovat, podpořené zájmem o politické informace, ovlivňují politické chování. Působení informačních zdrojů spolu s faktory formujícími politické postoje přibližuje tabulka 2.

Vlastní poznávání a četba představuje zdroj, který působí informačně nejintenzivněji. Vliv rodičů, prarodičů se „na druhém místě“ podílí na hodnocení získaných informací, resp. na formování politických názorů a postojů prostřednictvím diskusí. Jak často probíhají diskuse v běžných situacích, ilustruje tabulka 3.

Rodinné prostředí představuje platformu, v rámci níž se nejfrekventovaněji diskutuje o politických událostech. Častá účast respondentů jednotlivých věkových skupin v rodinných diskusích však není stejnoměrná. Míra zapojení lidí různého věku do této aktivity vyznívá následovně: Vícekrát týdně diskutuje 14 % mládeže do 29 let, větší aktivitu projevuje mladší střední generace se zastoupením 20 %, ještě o něco více se zapojuje starší střední věková skupina (25 %). Z generace 60letých a starších je aktivních vícekrát týdně 37 %. S věkem se mění frekvence politické diskuse respondentů v rodině. Nejmladší generace se zapojuje nejméně aktivně, zatímco nejstarší generace nejčastěji.

Stupeň pozornosti věnovaný politice ze strany dnešních generací ve srovnání s jejich rodiči může naznačit dlouhodobý vývoj zájmu o sféru politiky. Porovnání využívá odpovědi na otázku sledující obecně zájem rodičů o politiku ve znění: „Dá se říci, že váš otec, vaše matka se zajímá, či zajímal/a o politiku?“ Odpovědi na otázky přináší tabulka 4.

Na vyšší intenzivní i celkový zájem o politiku je možné usuzovat spíše u otců než matek. To, že se otcové zajímají o politiku více než matky, by mohlo současně pravděpodobně znamenat, že počáteční vliv otců na své potomky v rodině bývá větší než mateřské politické působení.

Odlíšná pozornost dnešních zkoumaných generací věnovaná politice může rovněž naznačovat rozdíly v politických zájmech rodičů a dětí. Diference mezi generacemi otců, resp. výpověďmi respondentů o zájmu svých otců podle generací jsou vyjádřeny prostřednictvím následujících průměrů.

Zájem otců mladých lidí vystihuje průměr 1,95, mladší střední generace hodnotí zájem otcovské generace o politiku číslem 1,85, starší střední generace na úrovni 1,78 a nejstarší dotázaní průměrem 1,91. Zájem o politiku je tedy nejvyšší u otců respondentů v rozmezí 45-59 let, korespondujících s generací otců ve věku od 70 let výše. Otcové nejmladší generace, tedy současná starší střední generace, projevuje naopak o politiku relativně nejnížší zájem, ještě nižší než 80letí a starší.

Politická orientace rodičů se u převážné většiny z nich utvářela v jiných politických a společenských podmínkách než u jejich potomků, v duchu komunistické ideologie, a byla identifikována prostřednictvím odpovědi na otázku: „Dá se říci, že

Tabulka 3: Frekvence diskusí o politických událostech v průběhu týdne (v %)

	Ani jednou	1-2 krát	Vícekrát
S někým z rodiny	25	50	25
S přáteli, známými	20	60	20
S cizími lidmi	76	17	7

Zdroj: Výzkum „Vliv hodnotových orientací 2015/2016“

Table 3: Weekly frequency of discussions about political events (percentages)

	Not a single time	1-2 times	More frequently
With family member	25	50	25
With friends, acquaintances	20	60	20
With strangers	76	17	7

Source: Survey on "Effect of value orientations and worldviews on people's decisionmaking 2015/2016"

Tabulka 4: Otec, matka se zajímali, zajímají o politiku (v %)

Dá se říci, že o politiku se zajímá, zajímal	ano	zčásti	nedá
otec	38	34	28
matka	18	34	48

Zdroj: Výzkum „Vliv hodnotových orientací 2015/2016“

Table 4: Father, mother was interested in politics (percentages)

He/she is/was interested in politics	Yes	Somewhat	No
Father	38	34	28
Mother	18	34	48

Source: Survey on "Effect of value orientations and worldviews on people's decisionmaking 2015/2016"

váš otec, vaše matka byl/a či je komunisticky orientovaný/á?“ Odpovědi na otázky přináší tabulka 5.

O jednoznačné komunistické orientaci otců vypovídá přibližně pětina respondentů. Komunistické smýšlení matek bylo zaznamenáno u nižšího podílu respondentů - týkalo se asi sedminy.

Zastoupení otců komunistické orientace v jednotlivých věkových skupinách naznačí příslušné průměry. Mezi mládeží 15-29 let bylo zastoupení komunisticky smýšlejících otců charakterizováno průměrem 2,64. Podíl u následující generace byl představován průměrem 2,42. V prostředí starší střední generace je zastoupení komunisticky vyznávajících vyjádřeno číslem 2,28 a u seniorské generace byl podíl otců komunisticky orientovaných na úrovni průměru 2,19.

Je jen přirozené, že více než čtvrtstoletí po listopadových událostech roku 1989 s klesajícím věkem respondentů klesá podíl komunisticky orientovaných otců, tedy od nejstarší generace k nejmladší.

Všechny použité proměnné směřovaly k charakteristice generačních změn politického socializačního procesu, na

Tabulka 5: Otec, matka byli, jsou komunisticky orientovaní (v %)

Dá se říci, že byli, jsou komunisticky orientovaní	ano	zčásti	nedá
otec	22	16	62
matka	15	15	70

Zdroj: „Výzkum Vliv hodnotových orientací 2015/2016“

Table 5: Father, mother has/had a communist orientation (percentages)

He/she has/had a communist orientation	Yes	Somewhat	No
Father	22	16	62
Mother	15	15	70

Source: Survey on “Effect of value orientations and worldviews on people’s decisionmaking 2015/2016”

jehož konci je politická orientace samotného respondenta zjišťovaná otázkou: „Kam byste se zařadil(a) na této škále politického zaměření? Na levíci, střed nebo pravici?“ Odpovědi jsou uvedeny v tabulce 6.

16 % respondentů podle vlastního zařazení patří k levíci. Nejpočetnější skupinu, více než polovinu (52 %) představují lidé se středovou orientací. Pravice je tvořena 11 % populace. Skupina, která neví, kam se zařadit, se podílí na celkovém počtu 14 % a zbývajících 7 % nesouhlasí s členěním na levíci a pravici. Z logiky předchozích údajů o komunistické orientaci otců jednotlivých generací by vyplývalo obdobné pořadí věkových skupin na škále levice-pravice. Mladí lidé se vyznačují průměrem 5,82. Mladší střední generace zaujímá průměr 4,91 a starší střední generace se k ní prakticky blíží (4,90). Generace 60letých a starších je na úrovni 3,68. Průměrné hodnoty (do kterých jsou započítány i neurčitá a nesouhlasná odpovědi) jsou dalším výrazem rozdílné politické orientace jednotlivých generací. Postupný pokles průměru současně znamená vzájemnou opačnou politickou orientaci mládeže a seniorské generace.

Souvislosti několika následujících proměnných osvětlíme prostřednictvím výsledků multivariační korelační analýzy. Větší zájem otců o politiku a rovněž jejich výraznější politická orientace poslouží jako základ pro zjišťování několika korelačních vztahů.

První z obrázků znázorňuje vazby politické orientace otce s jeho zájmem o politiku, s politickým vlivem rodičů na potomka i s jeho politickou orientací pomocí Spearmanova korelačního koeficientu.

Výsledky uvedené v obrázku 1 naznačují, že politická orientace rodičů vykazuje nejintenzivněji vzájemné propojení. Silné vazby zaznamenáváme i směrem k zájmu samotného otce o politiku. Zájem matky o tuto oblast se vyznačuje nižší intenzitou. S podobnou intenzitou se váže politická orientace otců na levo-pravou orientaci jejich potomků. Politický vliv rodičů a zájem o situaci v ČR ze strany respondenta má jen o málo silnější vazbu na politickou orientaci otce. Znamená to, že zájem o politiku mezi rodiči a jejich potomky se v podmínkách ČR zprostředkovává jen v malé míře. Diskuse rodičů o politických záležitostech se svými potomky ovlivňuje politickou orientaci respondenta záporně. Jinými slovy „předávání“ politické orientace otce svému potomkovi probíhá jenom částečně a tato stránka politické socializace funguje zřejmě nejméně efektivně.

Jak se promítá politická orientace matek do politického směřování potomků, přiblíží prostřednictvím Spearmanova korelačního koeficientu obrázek č. 2.

Charakter vazeb politické orientace matky s politickými aktivitami otce a svého potomka se od předchozího obrázku liší v několika směrech. Za prvé, vazba mezi politickou orientací a zájmem o politiku je v případě matky o málo silnější než u otce. Za druhé, spojení politické orientace potomků s politickou orientací matek je slabší než bylo v případě otců. Za třetí, vliv rodičů a dopad politické diskuse v rodině není významný na hladině 0. 01. Nabízí se vysvětlení, že pokud probíhá politické ovlivňování prostřednictvím politické diskuse v rodině, daleko aktivněji se do nich zapojují otcové než matky.

Po sledování vlivu rodičů na politickou orientaci potomků se zaměříme v obrázku č. 3 na souvislost jejich politické orientace se zájmem o situaci v ČR a dopady rodičovských diskusí vyjádřených prostřednictvím Spearmanova korelačního koeficientu.

Politická orientace respondenta mírně koreluje se zájmem o situaci v ČR. Záporný vliv rodičovských diskusí je v této souvislosti ještě výraznější, než tomu bylo u vazby stejné aktivity na politickou orientaci otce. Záporná korelace je zřejmá rovněž ve vazbě na věk.

Tabulka 6: Sebezařazení na škále levice -pravice (v %)^a

levice	částečná levice	levý střed	střed	pravý střed	částečná pravice	pravice	Neví kam se zařadit	Nesouhlasí s členěním
6	10	13	28	11	9	2	14	7

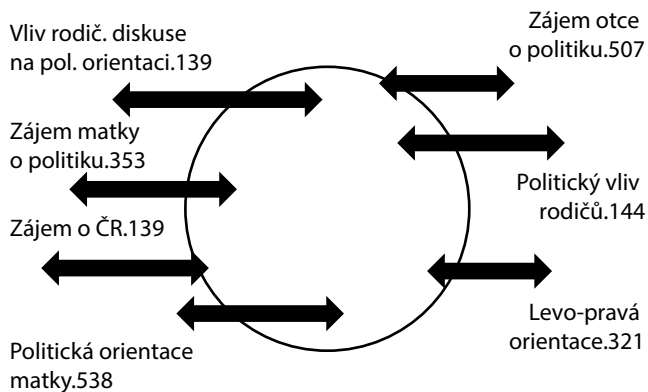
Zdroj: Výzkum „Vliv hodnotových orientací 2015/2016“

Table 6: Placement on the left-right scale (percentages)

left	rather left	left centre	Centre	right centre	rather right	right	Don't know	Not applicable
6	10	13	28	11	9	2	14	7

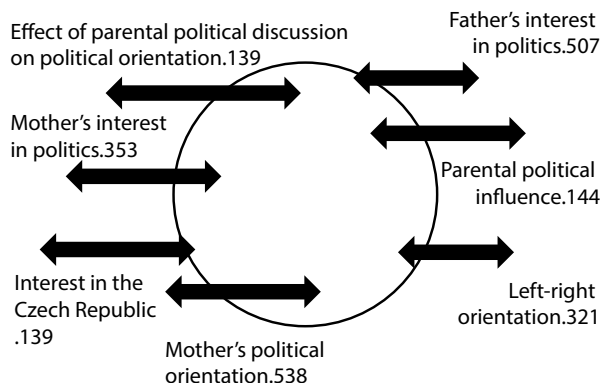
Source: Survey on “Effect of value orientations and worldviews on people’s decisionmaking 2015/2016”

Obrázek 1: Projevy politické orientace otce ve vztahu k matce a potomkovi

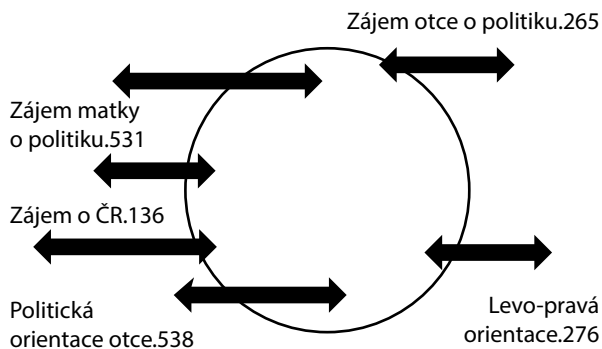
Pozn.: Uvedené koeficienty jsou významné na hladině významnosti 0. 01.
Zdroj: „Vliv hodnotových orientací 2015/2016“

Figure 1: Effects of father's political orientation in relation to mother and child

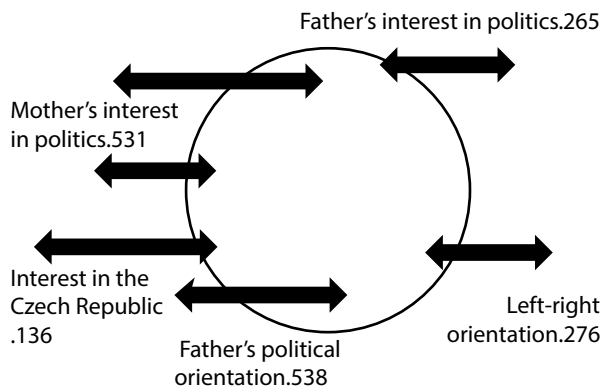
Note: The coefficients are significant at the level of 0. 01.
Source: Survey on "Effect of value orientations and worldviews on people's decisionmaking 2015/2016"

Obrázek 2: Projevy politické orientace matky ve vztahu k otci a potomkovi

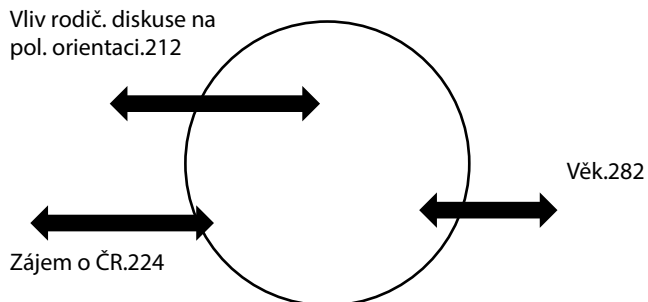
Pozn.: Uvedené koeficienty jsou významné na hladině významnosti 0. 01.
Zdroj: „Vliv hodnotových orientací 2015/2016“

Figure 2: Effects of mother's political orientation in relation to father and child

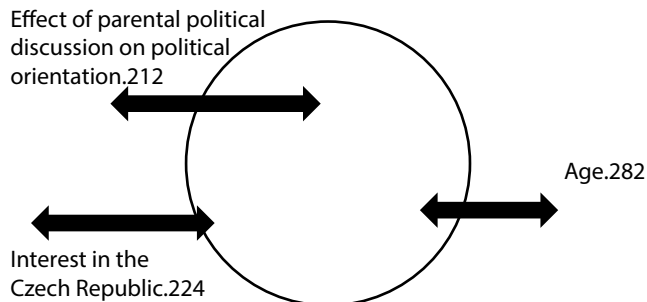
Note: The coefficients are significant at the level of 0. 01.
Source: Survey on "Effect of value orientations and worldviews on people's decisionmaking 2015/2016"

Obrázek 3: Vazby levo-pravé orientace dotázaného na rodičovskou politickou diskusi

Pozn.: Uvedené koeficienty jsou významné na hladině významnosti 0. 01.
Zdroj: „Vliv hodnotových orientací 2015/2016“

Figure 3: Relationship between respondent's left-right orientation and parental political discussion

Note: The coefficients are significant at the level of 0. 01.
Source: Survey on "Effect of value orientations and worldviews on people's decisionmaking 2015/2016"

Tabulka 7: Vliv rodičů na politickou orientaci potomků vyjádřený prostřednictvím průměrů

Věková skupina	Ovlivňují rodiče potomka	Levo-pravá orientace dotázaného	Politická orientace matky	Zájem matky o politiku	Politická orientace otce	Zájem otce o politiku
15-29 let	velmi	5,52	2,45	1,97	2,45	1,68
	zčásti	5,38	2,82	2,28	2,72	1,87
	ne	5,65	2,72	2,60	2,70	2,22
30-44 let	velmi	4,34	2,31	1,94	2,06	1,41
	zčásti	4,69	2,52	2,24	2,47	1,80
	ne	5,44	2,61	2,50	2,57	2,15
45-59 let	velmi	5,12	2,36	1,84	2,20	1,36
	zčásti	5,00	2,50	2,19	2,17	1,69
	ne	4,69	2,59	2,30	2,45	2,08
60 a více let	velmi	3,25	2,50	2,20	1,65	1,50
	zčásti	4,59	2,59	2,47	2,29	1,82
	ne	3,68	2,53	2,57	2,29	2,08

Zdroj: Výzkum „Vliv hodnotových orientací 2015/2016“ (Tučně zvýrazněné nejvýznamnější průměry)

Table 7: Parental influence on political orientation (means)

Age (years)	Child influenced by parents	Respondent's left-right orientation	Mother's political orientation	Mother's interest in politics	Father's political orientation	Father's interest in politics
15-29	very much so	5.52	2.45	1.97	2.45	1.68
	somewhat	5.38	2.82	2.28	2.72	1.87
	no	5.65	2.72	2.60	2.70	2.22
30-44	very much so	4.34	2.31	1.94	2.06	1.41
	somewhat	4.69	2.52	2.24	2.47	1.80
	no	5.44	2.61	2.50	2.57	2.15
45-59	very much so	5.12	2.36	1.84	2.20	1.36
	somewhat	5.00	2.50	2.19	2.17	1.69
	no	4.69	2.59	2.30	2.45	2.08
60+	very much so	3.25	2.50	2.20	1.65	1.50
	somewhat	4.59	2.59	2.47	2.29	1.82
	no	3.68	2.53	2.57	2.29	2.08

Source: Survey on "Effect of value orientations and worldviews on people's decisionmaking 2015/2016" (the most significant means are in bold)

Tabulka 7 přibližuje prostřednictvím průměrů míru rodičovského vlivu v rámci jednotlivých věkových skupin, levo-pravou orientaci potomků a politickou orientaci otce, matky a jejich zájem o politiku.

Působení rodičů na politickou orientaci svého potomka ilustrujeme podobně jako v předchozích rozborech prostřednictvím průměrů⁵, které názorně přibližují konečný efekt v každé věkové skupině, resp. naznačují konkrétní vliv odlišující se politické a společenské situace. Může jít o ilustraci faktu, že politická orientace potomků je pravděpodobně více podmíněná objektivními okolnostmi než samotným působením rodičů.

Ve skupině mladých lidí do 29 let je průměr levo-pravé orientace nejnižší v případě, kdy rodiče ovlivňovali své potomky zčásti. Za situace, že je vůbec neovlivňovali, byl v této skupině průměr nejvyšší. Více levicová orientace otce a matky doprovázená jejich vyšším zájmem o politiku a snahou své názory prosazovat neznamenal nejúspěšnější přenos politické orientace.

Velký rodičovský vliv s výraznějším rodičovským zájmem o politiku vedl mezi mladší střední generací k nejvýraznější levicové politické orientaci, žádný rodičovský vliv naopak vyústil ve zřetelnou pravicovou orientaci jejich dětí.

Větší levicová orientace potomků koresponduje v prostředí starší střední generace s nezapojováním se rodičů do politického přesvědčování. Velký politický zájem rodičů a více levicová orientace matky končila u této generace nejvíce pravicovými postoji. K nejvýraznějším rozdílům v politické orientaci došlo právě u této generace mezi nimi a jejich rodiči.

Velké politické působení rodičů na potomky mezi nejstarší generací dotázaných koresponduje s nejvýraznější levicovou orientací. Současně i u té části, u níž se ze strany rodičů neobjevoval žádný politický vliv, převládala výraznější levicová orientace, než mezi všemi ostatními věkovými skupinami, s jakýmkoliv rodičovským vlivem.

Získaná data jsou důkazem různého dopadu stejných rodičovských politických snah na politickou orientaci potomků. Svědčí to o faktu, že politické uspořádání má dnes stejně jako

v minulosti výraznější dopady než rodičovské snahy. Pokud dochází k souladu politických podmínek a rodičovského působení, výsledný efekt je značně výrazný.

Poslední vztah, jímž jsme se zatím nezabývali, souvisí se socioekonomickým postavením dotázaného a politickou orientací otce, matky, vlivem rodičů a výsledným politickým zaměřením dotázaného. Konkrétní vazby přiblíží tabulka 8.

Vztah mezi socioprofesioním zařazením potomků a politickou orientací otců je zaznamenán v prvním sloupci. Politická orientace v její komunistické podobě se nejvýrazněji projevila u otců dnešních důchodců a nezaměstnaných. Matky provozních pracovníků a nezaměstnaných se vyznačovaly častější komunistickou orientací než matky ostatních zkoumaných skupin. Politický vliv rodičů, prarodičů byl nejzřetelněji deklarovaný mezi odbornými pracovníky a ostatními ekonomicky neaktivními, z nichž tři čtvrtiny tvořili studenti a učni. Poslední sloupec ilustruje vztah socioprofesioním zařazení dotázaných a jejich politické orientace. Důchodci a dělníci, rolníci dosáhli nejnižšího průměru na levo-pravé škále.

Diskuse

Zájem o dění u nás i ve světě, hodnocení dopadu hlavních faktorů na politickou orientaci, zapojení se do rodinné diskuse o politických problémech, s politicky více či méně vyhraněnými rodiči a vlastní politická orientace patřily k indikátorům, které reprezentovaly prvky a působení politické socializace

sledované v tomto textu. Zájem obou rodičů o politiku a konkretizovaná míra jejich komunistického zaměření posloužila jednak jako projev vlastního politického profilu a jednak jako východisko socializačních tendencí. Z uvedeného aranžmá výzkumu vycházely i formulované hypotézy. Mezigeneračně vládnu rozdílné politické orientace i zcela odlišná míra zájmu o politiku i o politické debaty. Data ilustrovala, že generace 60letých a starších se více než ostatní věkové skupiny zajímá o politické události a také se intenzivněji zapojuje do politických diskusí s někým z rodiny. Ke stejným závěrům dospívají autoři zabývající se starší generací počínaje 65. rokem věku v USA. Binstock uvádí, že je lépe informována o politice a veřejných záležitostech [2006/2007].

Z hlediska dnešní mládeže nejde jen o rozdíly mezi ní a generací s největším věkovým odstupem, ale i o odlišnosti v porovnání se zbývajících dvěma věkovými skupinami, jež projevují výraznější zájem o politiku i o zapojení se do politických diskusí než právě mladí lidé. Tento rozdíl je přirozený, odráží stále probíhající nedokončený proces politické socializace, produkující oslabenou politickou identitu v tomto věku [Tuorto 2014].

H1 byla orientovaná na verifikaci generačních názorových diferencí mezi rodiči a dětmi, patřícími do stejné rodiny. Výsledek současně souvisel se zjišťováním přímých rodin-

Tabulka 8: Vztah socioprofesioním orientace respondenta, politické orientace rodičů a politické orientace respondenta vyjádřený prostřednictvím průměrů.

	Politická orientace otce	Politická orientace matky	Rodiče politicky ovlivňovali	Levo-pravá orientace dotázaného
Dělník, rolník	2,53	2,62	2,16	4,63
Provozní zaměstnanec	2,27	2,40	2,20	4,85
Administrativní zaměstnanec	2,49	2,61	2,27	5,09
Odborný pracovník	2,30	2,42	2,08	5,00
Podnikatel, živnostník	2,47	2,61	2,36	5,58
Důchodce	2,17	2,46	2,46	3,55
Nezaměstnaný	2,20	2,40	2,27	5,13
Ostatní ekonomicky neaktivní	2,65	2,76	2,00	5,59
Celkový průměr	2,37	2,53	2,24	4,70

Zdroj: Výzkum „Vliv hodnotových orientací 2015/2016“

Table 8: Relationship between respondent's socio-occupational status, parents' political orientation and respondent's political orientation (means)

	Father's political orientation	Mother's political orientation	Parental political influence	Respondent's left-right orientation
Labourer, farmer	2.53	2.62	2.16	4.63
Operative	2.27	2.40	2.20	4.85
Clerical worker	2.49	2.61	2.27	5.09
Specialist	2.30	2.42	2.08	5.00
Self-employed	2.47	2.61	2.36	5.58
Pensioner	2.17	2.46	2.46	3.55
Unemployed	2.20	2.40	2.27	5.13
Other economically inactive	2.65	2.76	2.00	5.59
Mean value	2.37	2.53	2.24	4.70

Source: Survey on "Effect of value orientations and worldviews on people's decisionmaking 2015/2016"

ných socializačních vlivů v oblasti politiky, resp. dopadů dalších faktorů politické socializace.

Výzkum sledoval rozdíly v „politickém“ působení obou rodičů. Data v tomto směru potvrzují výraznější politické úsilí otců než matek. Přitom efekty rodinných politických diskusí se ukazují celkově jako málo významné. K podobnému závěru dochází Kudrnáč [2015], když konstatuje, že v ČR je základní politická orientace a politické chování ovlivňováno rodinným prostředím spíše minimálně. Potvrdila se i zjištění dalších autorů [Neundorf, Smets, Garcia-Albacete 2013], že respondenti pocházející z rodin, v nichž nedocházelo k ideovému přesvědčování, s větší ochotou přijímali politické názory svého okolí. Politická socializace ze strany rodičů se ve výsledku projevuje ve formě politické orientace dětí, která se jen z menší části shoduje s původní rodičovskou politickou orientací. Generační kontinuita, resp. největší vliv na politickou orientaci „dětí“ se ukázal v případě působení rodičů na dnešní nejstarší generaci. Naopak nejzřetelnější generační rozdíly v politických orientacích, generační diskontinuita, je možné zaznamenat mezi skupinou 45-59letých a jejich rodiči. Jde o generaci, která z převážné části patřila po listopadu 1989 do kategorie mladých lidí. Právě v této skupině se projevují největší rozpory v politické orientaci ve srovnání s generací jejich rodičů, politicky formovaných v padesátých a šedesátých letech. Komparace údajů o míře komunistické orientace rodičovských generací a levo-pravé orientaci jejich dětí potvrzuje H1 o generačních názorových diferencích.

H2 se zaměřila na ověření převládajícího socializačního efektu dvou někdy vzájemně se podporujících a jindy soupeřících vlivů, rodičovského socializačního působení a politického a společenského prostředí. Data umožnila charakterizovat utváření politického profilu několika generací rodičů a jejich potomků, ovlivněných odlišnými politickými poměry. Potvrdila poznatky Rydera [1965], který tvrdí, že postoje jednotlivých věkových skupin se liší v závislosti na konkrétních politických, ekonomických a sociálních podmínkách. Socializační vliv se násobí, pokud se dotázaný ztotožňuje s ideologickým zaměřením konkrétního režimu a je ve stejném duchu politicky ovlivňovaný ze strany rodičů. Nejvýrazněji se to prokázalo prostřednictvím politické orientace generace 60letých a starších a jejich rodičů na straně jedné a mladých ve věku 15-29 let a jejich rodičů na straně druhé. Převažující protichůdné politické postoje obou dnešních generací jsou zjevné. Tato i další zjištění rovněž potvrzují druhou hypotézu. Jinými slovy rodičovské politické působení v duchu komunistických myšlenek bylo úspěšné, pokud vlastní životní zkušenosti korespondovaly s postoji předávanými rodiči. Když se zkušenosti potomků lišily od myšlenek a vzorců uplatňovaných rodiči, postoje se nereprodukovaly. Stejná situace se opakuje dnes. Nejmladší generace se profiluje doprava v případě, že rodičovské zázemí a společenská realita působí vzájemně myšlenkově jednosměrně. V minulosti i v dnešní době se však vyskytuje i opačná situace. Politický socializační rodičovský vliv se nese v konformním duchu se systémem, ale vlastní životní zkušenosti nabízejí respondentovi jiný obrázek. V tom případě si respondent volí „protisystémovou orientaci“. Taková orientace je podpořena pracovním prostředím či neformálními vlivy mimo rodinu. O výrazném působení společenského prostředí svědčí rovněž více levicová orientace dělníků a důchodců, např. ve

srovnání s podnikateli a živnostníky, bez ohledu na původní rodinné zázemí. Nakonec i rozdílná politická orientace např. dnešních odborných pracovníků nebo administrativních pracovníků a jejich rodičů dokumentuje vliv zejména dobových politických a společenských podmínek.

Závěr

Politické formování představuje proces, do něhož vstupuje řada faktorů, zvláště když se nejedná o zkoumání homogenní věkové skupiny, jako tomu bylo v tomto případě. Objektem naší pozornosti se stala celá populace, počínaje nejmladší generací, u které se rodičovská politická socializace snoubí s řadou jiných okolností spojených s vymežováním osobního, pracovního a partnerského života, až po nejstarší generaci, u níž je politická „osobnost“ prakticky dokončena a hodnocení politické reality probíhá na základě ustálených politických pozic. Kromě porovnání mezigeneračních výsledků politické socializace jsme se orientovali i na hledání kontinuity s rodičovskými generacemi. Podstatnou roli v politické generační kontinuitě nebo diskontinuitě sehrává politický systém.

V rámci uvedených parametrů jsme zachytili okolnosti „primární“ a „sekundární“ politické socializace. Za primární byla považována rodičovská socializace. Faktory sekundární socializace představovali přátelé, spolužáci, spolupracovníci, celé společenské prostředí, média a v neposlední řadě získávané životní zkušenosti.

Dnešní nejstarší generace, která nejvíce souzněla se svými rodiči a nejčastěji si osvojila levicovou politickou orientaci opřenou o informace týkající se dění doma i v zahraničí, se politicky socializovala, primárně či sekundárně, za minulého režimu. Tato věková skupina si udržela původní politické postoje a s nástupem liberální demokracie v zásadě neopustila svou politickou orientaci. Současní mladí lidé ve své většině rovněž souzní se svými rodiči, resp. se svým širším prostředím, jsou orientováni pravice, avšak bez výraznější informační opory. Dvě střední generace se ve své většině ztotožnily s liberálně demokratickými myšlenkami. Zatímco část příslušníků starší střední generace je hlouběji informována o politických záležitostech, naopak část mladší střední generace se výrazněji zapojuje do rodinných politických diskusí. Když porovnáme zájem jednotlivých rodičovských generací o politické informace a politické diskuse, rodiče ve věku 45-59 let se projevují v tomto směru méně intenzivně, než další, starší rodičovské generace. H1 ověřující projevy významných názorových diferencí generací rodičů a dětí se potvrdila částečně. Neplatí v období stabilní politické situace. K diferencím naopak dochází v etapách politických zvrátů, kdy rodiče a „dětí“ disponují rozdílnými politickými zkušenostmi.

Napříč generacemi platí, že rodičovská politická socializace nese své plody daleko výrazněji v případě, že dochází k „souznění“ rodičovských snah a politického směřování společenského systému. Pokud tomu tak není, získává převahu působení společenských a politických faktorů. Znamená to potvrzení H2. Ovšem i za shody „dvojího působení“ se politická orientace potomka může posunout na jinou stranu, především na základě vlastních životních zkušeností, prožitků. Za této situace přestávají působit primární rodičovské politické socializační vlivy. Zejména socioekonomické postavení sehrává významnou roli. Důchodci se politicky řadí více

nalevo než ostatní. Z ekonomicky aktivních skupin jsou to dělníci, kteří mají nejnižší pravicové tendence, zatímco více doprava směřují odborní pracovníci. Ostatní ekonomicky neaktivní, zejména studenti a učni, pokud jsou politicky rozhodnuti, směřují rovněž doprava.

Vytvořené rozložení politických orientací naznačuje, že jde o dynamickou oblast. Konkrétní generační postoje se v závislosti na změnách společnosti rovněž mění. Platí však, že společenské a politické podmínky jsou při formování politické orientace více rozhodující než izolované rodičovské politické působení, a potvrzuje se tak charakteristika politické socializace Hymana [1969] jako způsobu, jakým socializace jednotlivce koresponduje s jeho společenskou pozicí vytvá-

řenou různými faktory ve společnosti. V tomto konstatování se nachází i odpověď na otázku vyslovenou v úvodu článku o vztahu politické kontinuity a diskontinuity v naší společnosti. V kratších historických úsecích, doprovázených stabilním politickým vývojem, převažuje politická kontinuita mezi generacemi rodičů a potomků. V delších historických etapách je tomu jinak. V obecné rovině o tom píše Schuman a Corning, když zdůrazňují vliv výrazné dějinné události na dospívající generaci [2000]. V průběhu mnoha desetiletí poznamenaných politickým „zlomem“, jako tomu bylo v únoru 1948 nebo listopadu 1989, dochází k politické diskontinuitě mezi generací rodičů a jejich více či méně dospělými dětmi.

literatura

- Alwin, Duane. 1990. „Cohort Replacement and Changes in Parental Socialization Values.“ *Journal of Marriage and Family* 52 (2): 347-360, <http://dx.doi.org/10.2307/353031>.
- Alwin, Duane, Jon Krosnick. 1991. „Aging, Cohorts, and the Stability of Sociopolitical Orientation Over the Life Span.“ *American Journal of Sociology* 97 (1): 165-195, <http://dx.doi.org/10.1086/229744>.
- Binstock, Robert. Winter 2006/2007. „Older People and Political Engagement: From Avid Voters to „Cooled-Our Marks““ *Generations* 30 (4): 24-30.
- Červenka, Jan. 2016. „Sebezařazení na levoprávní škále politické orientace – duben 2016.“ Tisková zpráva CVVM z 30. 3. 2016. Praha: Sociologický ústav AV ČR, v.v.i.
- Dalton, Russell. 1980. „Reassessing Parental Socialization. Indicator Unreliability Versus Generational Transfer.“ *American Political Science Review* 74 (2): 421-431, <https://dx.doi.org/10.2307/1960637>.
- Dalton, Russell. 1994. „Communist and Democrats. Democratic Attitudes in the Two Germanies.“ *British Journal of Political Science* 24: 469-493, <https://doi.org/10.1017/S0007123400006967>.
- Danigelis, Nicholas, Stephen Cutler, Melissa Hardy. 2007. „Population, Aging, Intracohort Aging, and Sociopolitical Attitudes.“ *American Sociological Review* 72 (5): 812-930, <https://doi.org/10.1177/000312240707200508>.
- Easton, David, Jack Dennis. 1967. „The Child's Acquisition of Regime Norms: Political Efficacy.“ *American Political Science Review* 61 (1): 25-38, <https://dx.doi.org/10.2307/1953873>.
- Gabriel, Oscar, Jan Van Deth. 1998. „Political Interest.“ Pp. 395-396 in Jan Van Deth, Elinor Scarbrough (eds.). *The Impact of Values*. Oxford: Oxford University Press.
- Glenn, Norval, Michael Grimes. 1968. „Aging, Voting and Political Interest.“ *American Sociological Review* 33 (4): 563-575, <https://dx.doi.org/10.2307/2092441>.
- Hooghe, Marc, Britt Wilkenfeld. 2008. „The Stability of Political Attitudes and Behaviors Across Adolescence and Early Adulthood: A Comparison of Survey Data on Adolescents and Young Adults in Eight Countries.“ *Journal of Youth Adolescence* 37 (2): 155-167, <https://doi.org/10.1007/s10964-007-9199-x>.
- Hyman, Herbert. 1969. *Political socialization: A study on the Psychology of Political Behavior*. New York: Free Press.
- Kudrnáč, Aleš. 2015. „Stranické preference mladých lidí v ČR.“ *Sociológia* 47 (5): 527-550.
- Kunštát, Daniel. 2014. „Strana, která neumírá. K příčinám stability volební podpory KSČM.“ *Naše společnost* 12 (2): 15-23.
- Lochner, Lance. 2008. „Intergenerational Transmission.“ Pp. 413-416 in Lawrence Blume, Steven Durlauf. *The New Palgrave Dictionary of Economics*. Vol. 4. London: Palgrave, Macmillan.
- Mannheim, Karl. (1952) 1972. „The Problem of Generations.“ Pp. 276-320 in Paul Kecskemeti (ed.). *Essays on the Sociology of Knowledge*. London: Routledge and Kegan Paul. LTD.
- Mishler, William, Richard Rose. 2002. „Learning and Re-learning Regime Support. The Dynamics of Post-communist Regimes.“ *European Journal of Political Research* 41 (1): 5-36, <https://doi.org/10.1111/1475-6765.00002>.
- Mishler, William, Richard Rose. 2007. „Generation, Age, and Time. The Dynamics of Political Learning during Russia's Transformation.“ *American Journal of Political Science* 51 (4): 822-834.
- Mustillo, Sarah, John Wilson, Scott Lynch. 2004. „Legacy. Volunteering.“ *Journal of Marriage and Family* 66 (2): 530-541, <https://dx.doi.org/10.1111/j.1741-3737.2004.00036.x>.
- Neundorf, Anja, Kaat Smets, Gema Garcia-Albacete. 2013. „Homemade Citizens: The Development of Political Interest During Adolescence and Young Adulthood.“ *Acta Politica* 48 (1): 92-116, <https://doi.org/10.1057/ap.2012.23>.

- Pilecká, Jarmila. 2016. „Angažovanost občanů a zájem o politiku - únor 2016.“ Tisková zpráva CVVM z 15. 2. 2016. Praha: Sociologický ústav AV ČR, v.v.i.
- Quintelier, Ellen, Marc Hooghe. 2013. „The Impact of Socio-economic Status on Political Participation.“ Pp. 273-281 in Kyniakos Demetriou (ed.). *Democracy in Transition. Political Participation in European Union*. London: Springer.
- Quintelier, Ellen. 2015. „Intergenerational Transmission of Political Participation Intention.“ *Acta Politica* 50 (3): 279-296, <https://doi.org/10.1057/ap.2014.19>.
- Ryder, Norman. 1965. „The Cohort as the Concept in the Study of Social Change.“ *American Sociological Review* 30 (6): 842-861, <http://dx.doi.org/10.4135/9781446260883>.
- Sapiro, Virginia. 2004. „Not Your Parents' Political Socialization: Introduction for a New Generation.“ *Annual Review of Political Science* 7 (1): 1-23, <https://doi.org/10.1146/annurev.polisci.7.012003.104840>.
- Sears, David, Nicholas Valentino. 1997. „Politics Matters: Political Events as Catalysts for Preadult Socialization.“ *American Political Science Review* 91 (1): 45-65, <https://dx.doi.org/10.2307/2952258>.
- Schuman, Howard, Amy Corning. 2000. „Collective Knowledge of Public Events: the Soviet Era from the Great Purge to Glasnost.“ *American Journal of Sociology* 105 (4): 913-956, <https://dx.doi.org/10.1086/210396>.
- Shweder, Richard, Jacqueline Goodnow, Robert LeVine, Giyoo Habano, Markus Hazel, Peggy Miller. 2007. „The Cultural Psychology of Development: One Mind, Many Mentalities.“ Pp. 716- 792 in Wiliam Damon, Richard Lerner. *Handbook of Child Psychology. Theoretical Models of Human Development*. Hoboken: Wiley & Sons, <https://dx.doi.org/10.1002/9780470147658.chpsy0113>.
- Szydlik, Marc. 1996. „Parent-child Relations in East and West Germany Shortly after the Fall of the Wall.“ *The International Journal of Sociology and Social Policy* 16 (12): 66-88.
- Tuorto, Dario. 2014. „Transition to Adulthood and Turnout. Some Unexpected Implications From the Italian Case.“ *Societa Mutamento Politica* 5 (10): 193-216, <https://dx.doi.org/10.13128/SMP-15412>.
- Van Deth, Jan. 1990. „Interest in Politics.“ Pp. 275-312 in Samuel Barnes, Jan Van Deth, Kent Jennings (eds.). *Continuities in Political Action. A Longitudinal Study of Political Orientation in Three Western Democracies*. Berlin-New York: Walter de Gruyter.
- Verba, Sidney, Lehman Scholzman, Henry Brady. 1995. *Voice and Equality. Civic Voluntarism in American Politics*. Cambridge, MA: Harvard University.
- Vermeer, Paul, Jacques Janseen, Joep De Hart. 2011. „Religious Socialization and Church Attendance in the Netherlands from 1983 to 2007: A Panel Study.“ *Social Compass* 58 (3): 371-392. <https://dx.doi.org/10.1177/0037768611412145>.
- Voicu, Mălina, Edurne Peral 2011. „Socialization or Context? Patterns of Support for Democracy in Spain and Romania.“ *Studia UBB Sociologi* LVI (1): 95-114.

RSDr. Ján Mišovič, CSc., je odborným asistentem vyučujícím sociologii, metody a techniky sociologického výzkumu a sociologii životního způsobu na TF JU. Dlouhodobě se věnuje sociologickým aspektům výzkumu veřejného mínění, empirickým projevům víry a náboženství a v posledním desetiletí charakteristikám sociálních a charitativních pracovníků. V nedávné době s kolektivem vydal knihu *Od A do Z ve výzkumech veřejného mínění (2010)* a samostatně uveřejnil publikaci *Komunikace ve společnosti (2015)*.

Lze jej kontaktovat na adrese: misovic@tf.jcu.cz

poznámky

¹ Otázka byla formulována tak, aby mohla o svých rodičích vypovídat i nejstarší generace, která rodiče mnohdy postrádá.

² Otázky nesměřovaly jenom na zájem o politiku, ale i na ekonomiku, sociální a další oblasti.

³ Výzkum CVVM v únoru 2016 zjišťoval zájem o politické dění v naší zemi i ve světě. O politickou situaci u nás se zajímalo 56 % občanů a nezajímalo 44 %. O světové politické dění projevilo zájem 40 % a nejevilo zájem 59 % dotázaných [Pilecká 2016]. Absolutní čísla se vzhledem k formulaci otázek liší, ale rozdíl mezi pozorností věnovanou ČR a světu je prakticky stejný v obou výzkumech (17 a 16 procentních bodů).

⁴ V dubnu 2016 ve výzkumu CVVM se na 11stupňové škále levice – pravice s odpovědí „neví“ přihlásilo k levici 14,8 %, k levému, pravému či „čistému“ středu 61,4 %, k pravici 14,2 % a 9,6 % uvedlo nerozhodnou odpověď [Červenka 2016]. S přihlédnutím k odlišné konstrukci obou škál se odpovědi do značné míry blíží.

⁵ S analytickým využitím průměrů se setkáváme i v zahraniční literatuře, např. Hooghe, Wilkenfeld [2008].

⁶ V jiné souvislosti se levicovou politickou orientací dělníků a důchodců zabývá D. Kunštát [Kunštát 2014].

Ekvivalence a blokové modelování v analýze sociálních sítí^{1,2}

Mgr. Tomáš Diviák, Filozofická fakulta, Univerzita Hradec Králové; Filozofická fakulta, Univerzita Karlova a ICS při University of Groningen

Equivalence and Blockmodeling in the Analysis of Social Networks

Extended abstract:

The paper presents to Czech social scientists an introductory review of the concept of equivalence and the method of blockmodeling in social network analysis (SNA). After introducing the central concepts of SNA such as node and tie, along with their basic metrics such as centrality and cohesion, I present the concepts of role and position. These are treated by SNA as clusters of nodes with similar ties, something I juxtapose to algorithms to identify cohesive subgroups of nodes. Subsequently, I define and compare the two most frequently applied types of equivalence – structural, which is strict but broadly applicable, and regular, which is more liberal but has limited uses. Structural equivalence builds on a strict definition of similarity of ties, treating as equivalent only such nodes that have the same ties to the same other nodes. Regular equivalence works with looser criteria and better corresponds with both the theoretical and the intuitive notions of role; this, however, is outweighed by the absence of a unique regular-equivalent solution within a network and by the difficulty to process networks with undirected ties. Regular-equivalent nodes are such that have ties to other mutually equivalent nodes. I present examples to demonstrate the differences between both definitions. In the following section, I discuss measurement of similarity between the different nodes' profiles of ties (e.g., correlation and Euclidean distance) and possible uses of the standard statistical methods of cluster analysis and multidimensional scaling to detect equivalent classes of nodes within networks. After pointing to the weaknesses of these techniques in network data analysis, I present blockmodeling as a method designed specifically to identify roles and positions within networks. I schematize the blockmodeling procedure and present its basic terms before comparing classic inductive blockmodeling, which is primarily fit for the purposes of exploration and network reduction, with deductive generalized blockmodeling, which is applicable in testing hypotheses about basic structural characteristics of a network. I bring attention to the strengths and weaknesses of both approaches. Relatedly, I present an application of blockmodeling especially for the purposes of simplified network representation, comparing structural patterns across networks, and testing structural theories. In the following section, I demonstrate specific blockmodeling algorithms based on both structural equivalence (CONCOR and Tabu Search optimization) and regular equivalence (REGES and Tabu Search optimization). Then I verify the adequacy of their resulting assignment of positions to nodes using eta coefficient, Q modularity and correlation of the ideal blocked and the empirical adjacency matrices. In the concluding section, I demonstrate the entire blockmodeling procedure on an empirical case of a small network with undirected ties using the UCINET software tool, including interpretation of results. Finally, I reflect the contemporary position of blockmodeling among leading research approaches in SNA, referring to other empirically oriented studies that demonstrate the broad applicability and utility of position analysis.

Keywords: social network analysis, blockmodeling, cluster analysis, relational data

<http://dx.doi.org/10.13060/1214438X.2017.1.15.366>

Ačkoliv je za našimi hranicemi analýza sociálních sítí (dále SNA³) dobře etablovaným okruhem metod či dokonce subdisciplínou v rámci sociálních věd s prestižními konferencemi, vysoce profilovanými odbornými periodiky a výzkumnými centry na renomovaných univerzitách, v českých luzích a hájích se jedná spíše o příslovečnou popelku. Síťovou perspektivu ve svých studiích aplikovalo doposud nemnoho autorů, v posledních letech se však situace v tomto ohledu zlepšuje – namátkou lze uvést práce Vašáta s Bernardem [2015] o egocentrických sítích imigrantů a Císaře a Navrátila [2014] o sítích sociálních hnutí. Nelze se ubránit dojmu, že je to svým způsobem škoda vzhledem k silným základům v Petruskově [1969] průkopnické monografii o sociometrii (de facto

předchůdkyni SNA). Ambicí této statě je přispět do českého prostředí úvodním didaktickým textem o konceptu a metodě, která jde nad rámec prostého popisu sítí pomocí měř koheze či měř centrality, a přiblížit tak českým sociálním vědcům a vědkyním pokročilejší, byť stále relativně snadno přístupné partie SNA.

Základní pojmy SNA

Zde jen v krátkosti shrnu základní pojmy, s nimiž pracuje SNA a které pak dále užívám v tomto článku a jejichž znalost je tak pro pochopení tohoto textu nezbytná. Jako podrobnější úvodní literaturu doporučuji klasický text Wassermana

a Faustové [1994], online dostupnou učebnicí Hannemana a Riddla [2005] nebo z novějších publikací zdařilou knihu Borgattiho, Everetta a Johnsona [2013]. I v češtině jsou k dispozici poněkud skromnější, avšak stále názorné a dostatečně detailní práce poskytující úvod do SNA, např. kapitola Šubta se Schmidem [2010] v edici Soudobá sociologie nebo na aplikaci SNA v policejním vyšetřování zaměřené uvedení do problematiky od Mazáka, Homolové, Diviáka a kolegů [2015].

Naprostý základ SNA představují pojmy uzlu a vazba. Uzly představují libovolné entity a v grafu jsou reprezentovány body. Jako uzly mohou figurovat jedinci, ale třeba i skupiny, organizace či státy, přičemž pro jednoduchost v jedné síti připouštíme pouze uzly jednoho druhu (tj. pouze státy, pouze organizace či pouze jedince)⁴. Vazby pak spojují uzly mezi sebou, v grafu jsou reprezentovány úsečkami. Pro vazby jsou určující dvě vlastnosti – *orientace a síla*. Orientované vazby jsou takové, u nichž lze popsat, od kterého uzlu ke kterému směřují (např. jeden jedinec jinému něco dává, jeden stát posílá druhému peníze apod.). O vazby neorientované se jedná v opačném případě (např. členství ve stejné politické straně je vazbou neorientovanou). Síla vazeb zase značí těsnost či intenzitu daného vztahu. Vazby lze takto rozlišit na binární (indikují pouze přítomnost/absenci vazby), ordinální (míra souhlasu jednoho člověka s postoji druhého), kardinální (třeba množství předaných peněz) nebo populárně na silné a slabé [Grannovetter 1973]. Ve finále tak lze mít vazby orientované binární, neorientované kardinální atp. Uzly spojené vazbami dohromady tvoří síť.

Míry centrality jsou asi nejznámějším a nejpobulárnějším konceptem v SNA [Morselli 2009: 38]. Jedná se o sadu metod sloužících k určení relativního významu daného uzlu v síti. Přestože se všechny míry centrality vztahují k jednomu konceptu (významu uzlu v síti), není ani zdaleka nadbytečné počítat a porovnávat jich více najednou, protože se každá z měr centrality tohoto konceptu dotýká z jiného úhlu a vzájemně jsou tedy komplementární. Nejzákladnější z měr centrality je *stupeň (degree)*⁵, který udává prostý součet všech vazeb (a v případě ohodnocených vazeb i jejich hodnot), daného uzlu. V případě sítí s orientovanými vazbami lze rozlišit dvě složky stupně – *příchozí stupeň (indegree; počet příchozích vazeb)* a *odchozí stupeň (outdegree; počet vazeb odchozích)*. *Mezilehlost (betweenness)* uzlu oproti tomu vyjadřuje poměr nejkratších cest mezi všemi možnými dvojicemi ostatních uzlů, na nichž daný uzel leží, ke všem ostatním. Je tedy numerickým vyjádřením přemostování a spojování – uzel s vysokou hodnotou mezilehlosti je jakýmsi gatekeeperem, přes nějž proudí množství komodit v dané síti (ať už to jsou peníze, informace, nebo cokoli jiného). Tyto dvě nejběžnější míry centrality lze ještě doplnit celou řadou dalších, jako jsou např. blízkost (closeness) nebo eigenvector. Jejich výklad však pro následující text není páteří a není zde na něj ani dostatek místa, pročez zájemce odkazují na výše jmenované publikace, kde je možné dozvědět se více.

K popisu sítí jako celku slouží *míry koheze*. Patrně nejpoužívanější a pro další výklad v tomto textu nejzásadnější z nich je *hustota*. Hustota vyjadřuje poměr vazeb, které v síti reálně jsou navázány, ke všem vazbám, které by v této síti bylo možné navázat. Nabývá hodnot od nuly (síť bez jakýchkoliv vazeb) do jedné (síť, kde má každý uzel vazbu ke všem ostatním). Konceptem na pomezí měr centrality a měr koheze je *centralizace*

sítě. Centralizace vyjadřuje, do jaké míry se centralita (např. stupeň) soustředí v nejcetrálnějších uzlech v síti. Maximálně centralizovaná síť vypadá jako hvězda, v jejímž středu je jeden uzel, který má vazbu na všechny ostatní uzly a žádné další vazby se v ní již nevyskytují. Centralizace pak vlastně říká, nakolik se pozorovaná síť podobá síti hvězdy. Konečně, *geodetická vzdálenost* udává nejmenší počet vazeb, který leží mezi danou dvojicí uzlů. Jako míra koheze slouží průměrná geodetická vzdálenost – čím je menší, tím je síť kompaktnější.

Posledním okruhem základních technik v SNA je *identifikace podskupin*⁶ v síti, tj. uskupení těsně spojených uzlů. Základním typem takové podskupiny je *klika*. Definována formálně, klika je maximální kompletní podgraf. De facto to znamená, že klika je takovou skupinou uzlů (minimálně tříčlennou), v níž musí mít každý uzel vazbu ke všem ostatním uzlům z této skupiny, a tudíž je uvnitř kliky maximální hustota vazeb. Maximální znamená, že do této podskupiny nelze přidat žádný další uzel, aniž by došlo k porušení pravidla kompletnosti, tedy přítomnosti všech možných vazeb.

Všechny analýzy zde provedené i algoritmy zde popsané odpovídají jejich implementaci a užití v programu pro SNA zvaném UCINET [Borgatti et al. 2002]. Tento program využívám z několika důvodů – je intuitivní k používání (nevyžaduje tak znalosti programování jako knihovny pro SNA v R), má velice dobře zpracovaný manuál a obsahuje všechny relevantní metody. Pro hlubší zájemce lze vyjma R doporučit ještě *Pajek*, který není uživatelsky tak přátelský jako UCINET a nemá tak široký záběr, pro blokové modelování nicméně nabízí velké množství algoritmů a procedur⁷.

Ekvivalence a její druhy

Pojmy status a role jsou úhelnými kameny sociologické teorie. V sociologii, ale i příbuzných oborech, patří tyto termíny mezi nejdiskutovanější již od poloviny minulého století [Borgatti et al. 2013: 206]. V síťové perspektivě je tato problematika zakotvena prostřednictvím konceptu ekvivalence. Ačkoliv lze rozlišit několik druhů ekvivalence s vlastní definicí a způsoby měření, nezanedbatelnou výhodou SNA spatřuji v tom, že jsou tyto definice přesné a jednoznačné. Je nicméně třeba mít na paměti, že tato přesnost a jednoznačnost se váže k poměrně úzkému pojetí v rámci sítí a nemůže tak suplovat řadu tradičtějších pojetí a definic, které v sociálních vědách pojmy status a role mají.

V SNA je obvykle užíván termín pozice jako synonymum pro termín status. *Pozice* je v SNA označení pro „souhrn individuů, která jsou podobně zakotvena v síti vztahů“ [ibid.]. *Role* jsou naproti tomu síťově chápány jako „vzorce vztahů, které se uplatňují mezi aktéry nebo mezi pozicemi“ [ibid.]. Na první pohled se může zdát, že jsou pozice jen dalším způsobem, jak identifikovat podskupiny. To by ovšem nebylo přesné, neboť na rozdíl od hledání shluků vzájemně propojených uzlů (tj. identifikace kohezivních podskupin) poziční přístup popisuje takové třídy⁸ uzlů, které mají stejné či podobné strukturální vlastnosti, tedy podobné vztahy k jiným uzlům a jejich třídám nebo i mezi sebou navzájem [Borgatti et al. 2013: 207]. Uzly, jež jsou si ekvivalentní, přitom ale k sobě vůbec žádné vazby mít nemusejí, což ale právě bývá definičním znakem podskupin. Nejlepší bude ilustrovat tento rozdíl na příkladu. Třeba základní školu si lze jednoduše představit jako síť, v níž jednou

z pozic je pozice učitele. Aktéři v tomto postavení se na jedné straně vyznačují tím, že mají vztah k pozici žáků (učí je, kárají je atp.) a na straně druhé se zodpovídají řediteli, aniž by se však mezi sebou navzájem nutně zodpovídali jeden druhému, kárali se nebo se učili jeden od druhého⁹.

Proč se tedy zabývat studiem ekvivalence v sítích? Borgatti a jeho kolegové [2013: 207–208] elegantně shrnují tři hlavní důvody. Jednak řada výzkumů poukazuje na to, že strukturně ekvivalentní aktéři vykazují vyjma strukturních podobností také podobnosti v postojích či chování – příslušnost ke stejné pozici tak může indikovat homogenitu i v jiných nerelačních atributech aktérů. Jinými slovy, s ekvivalencí se úzce pojí mechanismus homofilie. Dalším důvodem je to, že ekvivalentní uzly jsou záměnné – jejich záměnou se struktura sítě nezmění. Případně odebrání libovolného uzlu ze sítě může kompenzovat jemu ekvivalentní partner, což má implikace pro všechny, kteří chtějí sítě (de)stabilizovat (např. ve výzkumu organizací či při policejním vyšetřování). Konečně, zachycením celé sítě prostřednictvím malého počtu pozic a rolí mezi nimi lze efektivně redukovat síť, aniž by přitom došlo ke ztrátě jejích podstatných strukturních charakteristik, což je užitečné třeba při analýze sítí s velkým počtem uzlů.

Rozlišuje se mezi několika druhy ekvivalence, nejzásadnější a nejvíce používané jsou však dva, a to strukturní a regulární¹⁰. Prvním a dá se říci výchozím typem je *ekvivalence strukturní*. Byla definována a popsána Lorrainem a Whitem [1971]. Obecně lze říci, že za strukturně ekvivalentní považujeme takové dva uzly, které mají *vazby o stejné intenzitě a ke stejným uzlům* [Hanneman, Riddle 2005]. Jak jsem již poukázal výše, uzly, které jsou strukturně ekvivalentní, jsou z hlediska struktury sítě nerozlišné, a tudíž vzájemně zaměnitelné [Borgatti et al. 2013: 208]. Záměnou uzlů ze stejné ekvivalentní třídy se tedy síť nijak nezmění. Toto pojetí ekvivalence je velmi „silné“ a restriktivní, neboť na to, aby byly dva uzly strukturně ekvivalentní, je třeba splnit dost přísné požadavky. V praxi však k takto přesné podobnosti ve struktuře a síle vazeb dochází spíše vzácně, a proto byla vytvořena řada metod a algoritmů vyjadřujících míru jejich podobnosti [Schmidt, Šubrt 2010]. Nejčastěji bývají tyto metody založeny na porovnávání podobnosti profilů jednotlivých uzlů, tedy na porovnávání podobnosti řádků a sloupců v datové matici. Následně se tyto (ne)podobnosti zpracovávají pomocí klasických statistických metod pro klasifikaci objektů (typicky klastrová analýza) nebo na jejich principech založených zvláštních procedurách, o nichž se rozepisují níže [Borgatti et al. 2013: 210–223; Wasserman, Faust 1994: 363–397]. Příslušnost ke stejnému shluku či podobné umístění v grafickém znázornění (např. u multidimenzionálního škálování) pak ukazují na příslušnost ke stejné pozici.

Wasserman a Faustová [1994: 468–469] však upozorňují i na nevýhody a omezení, která s sebou nese uchopení ekvivalence jejím strukturním způsobem. Omezení pouze na identické vazby a aktéry neumožňuje jednak obecnou formalizaci teoretického konceptu sociální pozice a jednak neumožňuje porovnávat role a pozice napříč populacemi. Argumentují tím, že myšlenka role je obecným konceptem, kterýžto je nezávislý na identitě konkrétních zahrnutých individuí, a je proto nutné mít možnost popsat a porovnat zobecněné a abstraktní vlastnosti vazeb aktérů, aniž by přitom bylo nezbytné omezovat se právě jen na jednotlivé aktéry a jejich vazby. Pro ilustraci se zde vrátím k výše uvedenému příkladu základní školy.

Omezená definice strukturní ekvivalence např. neumožňuje, aby byly ve stejné pozici dva učitelé, kteří učí sousední třídy, protože mají vazbu (tj. vyučují) k jiným konkrétním aktérům, třebaže jsou všichni tito aktéři žáci a jsou vyučováni stejným způsobem. Z hlediska intuice i sociologické teorie je ale právě možnost zahrnout oba učitele do stejné pozice významná, a to neohledně na skutečnost, zda se jedná o učitele jménem Novák, nebo učitele jménem Dvořák – oba jsou koneckonců učiteli, což je jejich společný a podstatný znak.

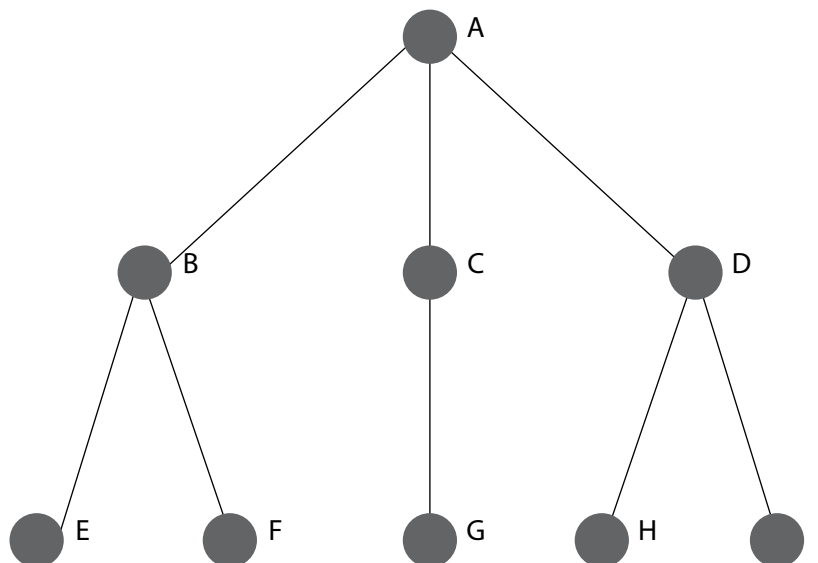
Slabším a výrazně méně restriktivním typem ekvivalence je *ekvivalence regulární* [White, Reitz 1983]. Tento druh nevyžaduje identické vazby k identickým aktérům ani zachování vzdáleností a struktury v síti. Stačí, že uzly ve stejné pozici mají stejné vazby k jiným uzlům, které jsou zároveň také ve stejné pozici [Wasserman, Faust 1994: 473]. Jakkoliv se tato obměna jeví jako kosmetická, je ve skutečnosti zcela zásadní. Aktéři v regulárně ekvivalentních pozicích totiž nemusí spadat do pozic či lokací v síti s ohledem na jiné individuální aktéry, ale mají spíše stejný typ vztahů k některým členům jiných pozic [Hanneman, Riddle 2005]. Regulární ekvivalence si tak ze strany sociologů zaslouží zvláštní pozornost, neboť ve své volnosti nejlépe zachycuje ideu sociální role institucionalizované prostřednictvím normami a sankcemi vymezených vztahů k nositelům jiných rolí, což je jádrem sociologické perspektivy [ibid.]. Na regulární ekvivalenci je zvláštní také fakt, že se v síti může vyskytovat více možných způsobů, jak uzly v ní rozdělit do ekvivalentních tříd, přičemž se rozdělení s nejmenším počtem tříd označuje jako *maximální regulární ekvivalence* [Wasserman, Faust 1994: 475]. Toto pojetí ekvivalence má sice širokou uplatnitelnost, protože jej lze aplikovat na jedno- a vícerelační sítě, vazby ohodnocené a binární, ale algoritmy k jeho detekci mají problém se sítěmi s neorientovanými vazbami bez izolátů (tj. uzlů bez vazeb), na kterých jako maximální regulární ekvivalenci detekují celou síť, což však lze jen stěží označit za závěr jakkoliv zajímavý nebo přínosný [Wasserman, Faust 1994: 475; Everton 2012: 294].

Výhodou regulární ekvivalence oproti strukturní je to, že strukturně ekvivalentní uzly kvůli tomu, že mají stejné vazby ke stejným aktérům, spadají také pravděpodobně do stejných kohezivních podskupin, což ale pro regulárně ekvivalentní uzly nutně neplatí, a tak lze tímto způsobem lépe zachytit role a pozice nezávisle na (pod)skupinové příslušnosti [Borgatti et al. 2013: 223]. Vypomohu-li si opět výše použitým příkladem, pak z hlediska regulární ekvivalence jsou si učitelé Novák a Dvořák ekvivalentní bez ohledu na to, kolik žáků a jak vyučují, protože důležité je pouze to, že někoho vyučují, tj. mají podobný typ vazeb k uzlům, které jsou si též ekvivalentní (žáci). Nevýhodou je především nejednoznačnost ve formě většího počtu řešení a již zmíněné obtíže s rozřazováním neorientovaných sítí.

Graf č. 1 je dnes již klasickým didaktickým příkladem pro demonstraci odlišností mezi různými způsoby, jak definovat ekvivalenci. Na obrázku je celkem sedm strukturně ekvivalentních pozic. Žádný uzel nemá stejné vazby jako uzel A, a ten je tak pozicí sám o sobě. Uzly B, C, D sice mají všichni vazbu k A, nicméně jejich další vazby jsou bez jakéhokoliv překryvu, a proto i každý z těchto uzlů samostatně tvoří pozici. Uzly E a F mají každý jen jedinou vazbu – na uzel B. Žádnou další vazbu k jiným uzlům nemají – tyto dva uzly jsou tedy strukturně ekvivalentní. Stejně je tomu s uzly H a I. Poslední neza-

Graf 1.: Ilustrace ekvivalentních tříd [Wasserman, Faust 1994: 468]

Figure 1: Illustration of equivalent classes [Wasserman, Faust 1994: 468]

řazený uzel je G, který nemá žádný strukturně ekvivalentní protějšek, a je tak opět pozicí sám o sobě. Z hlediska regulární ekvivalence jsou v síti na obrázku č. 1 přítomny tři ekvivalentní třídy. Nejlépe je to patrné vizuálně od spodu grafu. První pozice se skládá z uzlů E, F, G, H a I. Regulárně ekvivalentní jsou jednak proto, že samy mezi sebou vazby nemají, a pak také proto, že každý z nich má alespoň nějakou vazbu na trojici B, C, D (což je regulárně ekvivalentní pozice) a žádný z nich nemá vazbu k uzlu A. Uzly B, C a D jsou regulárně ekvivalentní díky svým vazbám ke spodní pozici, absenci vzájemných vazeb a vazbě na uzel A, který samostatně tvoří poslední, třetí pozici. Jak je vidno, vymezení pozic probíhá v rámci regulární ekvivalence současně. Je rovněž patrné, že regulární ekvivalence konvenuje více intuitivní představě o ekvivalenci, zatímco strukturní ekvivalence představuje přísněji definované pojetí tohoto konceptu. Mimochodem, každé strukturně ekvivalentní řešení je zároveň také regulárně ekvivalentní (nikoliv však maximálně regulárně; [Everton 2012: 294]).

Měření podobnosti

Jak jsem již předeslal výše, perfektní ekvivalence jakéhokoliv typu se v praxi téměř nevyskytuje, a je tedy potřeba měřit, jak moc jsou i uzly ekvivalentní, tj. do jaké míry se jejich vazby podobají. V případě ekvivalence strukturní k tomu lze užít standardní míry porovnávací podobnost dvou vektorů (řádků či sloupců v datové matici), jakými jsou např. *korelace* nebo *eukleidovská vzdálenost* [Borgatti et al. 2013: 211], popř. poměr přesně se shodujících vazeb pro binární vazby a míry ordinální asociace pro ordinálně hodnocenou sílu vazeb v dané síti [Wasserman, Faust 1994: 475]. Korelační koeficienty či eukleidovské vzdálenosti lze pak pojmout jako vstupní data pro *multidimenzionální škálování* nebo různé procedury *klastrové analýzy* [ibid.: 214]. Náleží-li uzly do stejného klastru nebo jsou-li si blízko v mapě multidimenzionálního škálování, pak je lze označit za ekvivalentní. Je nicméně nutné přihlídnout k faktu, že míry podobnosti nemusejí nutně mít stejné výsledky (tj. korelace = 1 a eukleidovská vzdálenost =

0), a je tak dobré se rozhodnout, kterou z nich v analýze zvolit. Eukleidovské vzdálenosti reflektují méně strukturní ekvivalence, když se liší uzly v průměrech a rozptylech svých vazeb [Wasserman, Faust 1994: 374]. Při standardizaci dat se problém eukleidovských vzdáleností odstraní a procedury fungují jako korelace na nestandardizovaných datech [ibid.], což mne však vede k názoru, že je obecně lepší užívat korelace. Výjimkou je případ tzv. *multiplexních sítí*¹¹, v nichž nelze pomocí korelací podobnosti zachytit, zatímco výpočet eukleidovských vzdáleností to nikterak neovlivňuje.

V případě regulární ekvivalence se podobnosti mezi uzly měří poněkud odlišně – prostřednictvím konceptu *sousedství v síti* (u sítí s orientovanými vazbami) a *geodetických vzdáleností* (u sítí s neorientovanými vazbami; [Hanneman, Riddle 2005]). Sousedstvím uzlu v grafu jsou všechny uzly, které mají k danému uzlu vazbu [Wasserman, Faust 1994: 476]. Uzly z jedné regulárně ekvivalentní pozice lze takto definovat jako takové, které mají ve svém sousedství uzly (alespoň však jeden) z jiné regulárně ekvivalentní pozice [ibid.]. Rozhodnutí, zda jsou dva aktéři regulárně ekvivalentní, vyžaduje zároveň posouzení, zda jsou i jejich sousedi regulárně ekvivalentní. V případě čisté regulární ekvivalence to znamená, že jsou-li jakékoliv dva uzly i a j v ekvivalentní pozici, vazba uzlu i k libovolnému uzlu k z jiné pozice implikuje, že uzel j musí mít zároveň vazbu k uzlu k , kterýžto náleží do stejné regulárně ekvivalentní pozice jako uzel k . Pro všechny regulárně ekvivalentní dvojice uzlů tudíž platí, že se jejich vazby k uzlům z jiných pozic musejí shodovat tímto způsobem, tj. má-li jeden uzel vazbu k jinému uzlu z jiné pozice, pak má vazbu na kterýkoliv uzel z této pozice i jemu regulárně ekvivalentní uzel [ibid.: 479]. V případě empiricky „nečisté“ regulární ekvivalence pouze algoritmus [podrobněji vysvětlený v Borgatti, Everett, Freeman 2002] porovnává podobnost dvojic uzlů pomocí podobnosti ve skladbě jejich sousedství či v geodetických vzdálenostech k ostatním uzlům (tj. čím více shodných sousedů dva uzly mají nebo čím podobněji jsou vzdáleny k ostatním, tím jsou si podobnější). Z těchto podobností následně vzejde symetrická matice a ta se pak jednoduše může stát vstupem pro klastro-

vou analýzu nebo multidimenzionální škálování podobně jako v případě ekvivalence strukturní.

Ekvivalentní třídy lze tedy odhalit i za pomoci dnes již běžně používaných statistických metod. Výhodou především klastrové analýzy je její všeobecná známost, a tedy fakt, že ji umějí aplikovat i výzkumníci, kteří ještě nemuseli přijít do kontaktu se specifickými metodami SNA. V tomto ohledu se jeví nejlepší klastrování metodou *complete link*, která není náchylná na řetězení objektů do shluků a vytváří homogennější a stabilnější klastry [Wasserman, Faust 1994: 381]. Klastrová analýza má ovšem i své nevýhody při analýze běžných atribučních dat, které se vztahují i na její užití na data relační. Jako nejzávažnější se jeví zejména odhalení klastrů na základě zanedbatelných rozdílů mezi objekty, takže dochází k objevení shluků i tam, kde reálně vlastně vůbec nemusejí být nebo kde se nachází jeden jediný homogenní shluk [Hendl 2009: 496]. Specifickou nevýhodou užití standardní hierarchické klastrové analýzy v případě analýzy sítí je komplikace u orientovaných sítí, kdy běžně užívané statistické programy berou v potaz pouze řádky v matici nepodobností, tedy pouze odchozí vazby (odchozí stupeň), proto je nutné pracovat buď s maticí sousednosti, nebo vektor (ne)podobností prodloužit [Robins 2015: 187]. To však není vždy snadno (či dokonce vůbec!) proveditelné, zatímco softwarové balíky pro analýzu sítí tento problém řeší zpravidla automaticky. Je zde ještě další drobná nevýhoda, kterou však lze s trochou pile ze strany výzkumníka odstranit – klastrová analýza sice dokáže rozlišit uzly do ekvivalentních pozic, nedokáže však určit, jaké role (tj. vazby) mají uzly v nich k jiným uvnitř jedné pozice nebo napříč pozicemi. To však lze automaticky určit pomocí blokového modelování.¹²

Blokové modelování

Podle Wassermana a Faustové [1994: 363] by měl postup při analýze rolí a pozic v síti vypadat zhruba takto: 1) formální definice ekvivalence, 2) změření, do jaké míry uzly a vazby splňují tuto definici, 3) reprezentace ekvivalentních tříd a 4) stanovení adekvátnosti reprezentace. V prvním kroku je nutné zvolit teoreticky vhodný typ ekvivalence. Následně se zvolí odpovídající metoda měřící zvolený typ ekvivalence v síti. Reprezentace ekvivalentních tříd se skládá z rozkladu sítě na třídy (podmnožiny uzlů) a popisu vztahů mezi nimi a uvnitř nich (jakou vazbu má která pozice ke které). Konečně, výslednou zjednodušenou reprezentaci pozic a rolí je nutné porovnat s původními daty a stanovit tak, do jaké míry na výchozí data „sedí“ a zda je tedy hodnověrně reprodukuje. První krok jsem již popsal výše v části o ekvivalenci a jejích typech. Druhý krok jsem již také popsal, a to v části o měření podobnosti mezi uzly. Stěžejní třetí krok vztahující se k reprezentaci ekvivalentních tříd popíši nyní prostřednictvím představení konceptu modelování bloků. K ověření adekvátnosti reprezentace se vyjadřuji posléze.

Změřením (ne)podobností mezi uzly a následným rozdělením uzlů do pozic (např. pomocí klastrové analýzy) lze přerovnat matici dat tak, aby v ní byly uzly seřazeny vedle sebe podle příslušnosti k jednotlivým pozicím. Již při prostém pohledu na takto přerovnanou matici začíná být mnohdy patrné, kde se v matici vyskytují vazby mezi pozicemi a kde naopak nikoliv. Na tomto základě je možné matici zjednodušit na

tzv. *image matici*, v níž jsou pouze pozice a vztahy mezi nimi nebo uvnitř nich. Takovouto maticí není pak již nijak složité vyjádřit i v grafické podobě jako tzv. *image graf*. Proces, jehož prostřednictvím vzniká z původní matice dat její zjednodušená reprezentace, se nazývá blokové modelování [Borgatti et al. 2013: 216]. Blokem se rozumí dvě pozice a všechny vazby mezi aktéry k nim náležející [Batagelj et al. 2011]. *Blokmodel* zahrnuje jednak rozklad aktérů v síti na diskrétní podmnožiny (tedy pozice) a jednak stanovení přítomnosti či absence vazby mezi každou dvojicí pozic či uvnitř pozice [Wasserman, Faust 1994: 395]. V síti s počtem bloků rovnajícím se k existuje potom k^2 bloků, pomocí nichž lze zachytit strukturu celé sítě ve zjednodušeném blokmodelu [Batagelj et al. 2011]. Bloky jsou dvojího druhu – buď 1-bloky, které zahrnují existující vazby (v binárních sítích tedy samé 1 – odtud jejich název), nebo 0-bloky, analogicky nezahrnující žádné vazby (samé 0 v binárních sítích; [Borgatti et al. 2013: 216]). Užitečnost blokmodelů tkví především v jejich možnosti teoretické interpretace, validace strukturálních teorií a porovnávání strukturních vzorců napříč sítěmi [Wasserman, Faust 1994: 394].

Obecně se rozlišují dva přístupy k blokovému modelování – klasické a generalizované [Batagelj et al. 2011]. Při klasickém blokovém modelování se nejprve provádí měření (ne)podobností, na jejichž základě jsou uzly pomocí různých algoritmů rozřazeny do pozic, protože bývá tento přístup také označován jako nepřímé blokové modelování [ibid.]. Generalizované (přímé) blokové modelování je oproti tomu založené na konstrukci ideálního blokmodelu a jeho následném porovnání s empirickým, kdy se poměruje míra jejich odlišnosti (detailně popsáno v [Doreian et al. 2005]). Ačkoliv se tvůrci generalizovaného modelování bloků snažili napravit nedostatky klasického blokmodelování, především jeho omezení na induktivní užití a arbitrárnost klastrovacích procedur [Batagelj et al. 2011], a navrhnout optimální postup pro malé sítě, jejich přístup je aplikovatelný pouze na binární vazby, což je značně limitující. Žiberna [2007; 2008; 2009] se sice systematicky pokusil tato omezení překonat v intencích jak strukturní, tak regulární ekvivalence, avšak s prozatím ne zcela uspokojivými výsledky, neboť jím navržené postupy by vedly k ne vždy optimálním výsledným blokům [blíže v Batagelj et al. 2011]. Jsem navíc přesvědčen, že významnější nedostatek, který klasickému blokovému modelování vytýkají Batagelj a jeho kolegové, tedy induktivní přístup a s ním související arbitrární interpretace výsledků, je do určité míry překonatelný – jak Wasserman a Faustová [1994: 383] podotýkají, dobrá znalost teorie v dané oblasti je nejlepším vodítkem k určení optimálního počtu pozic, čímž se usměrňuje arbitrárnost při volbě klasifikační procedury a následně nevhodnějšího rozdělení uzlů do pozic. Z hlediska teoreticko-vědeckého lze navíc podotknout, že pro některé výzkumné problémy je induktivní explorativní přístup vhodnější, ať už je to v případech, kdy je teorie málo propracovaná, substantivní oblast (či data) málo prozkoumaná, nebo v případech, kdy je blokové modelování pouhým mezistupněm coby prostá redukce dat.

Jak jsem zde již naznačil několikrát, empirických sítí, v nichž je prokazatelně čistá ekvivalence, je doslova jako šafránu a určení 1-bloků a 0-bloků proto nebývá zdaleka tak jednoznačné, jako v tomto ideálním případě. Důležitým rozhodnutím v blokovém modelování je proto přisouzení 1 či 0 jednotlivým blokům a stanovení toho, které bloky mají

mezi sebou či uvnitř sebe vazbu. K tomu existuje řada kritérií, jejichž užitečnost se liší případ od případu (podrobný výčet viz [Wasserman, Faust 1994: 397–407]). Jako vhodné se jeví kritérium alfa hustoty opírající se o vzácnost výskytu čistých 1-bloků a 0-bloků. Za 1-blok považuje ty bloky, jejichž hustota je vyšší než hustota celé matice (alfa), a za 0-bloky pak ty, jejichž hustota je naopak nižší než hodnota alfa. Wasserman a Faustová [ibid.] vhodnost tohoto kritéria potvrzují závěry z výzkumů, z nichž plyne, že jsou bloky robustní při změnách alfa.

Alfa kritérium (ale i jiná kritéria, např. lean fit či perfect fit) je aplikovatelné na binární vazby. Jejich paralely pro ohodnocené vazby sledují nicméně podobnou logiku. Pro tento typ vazeb lze v image matici mít buď dichotomické, nebo i spojité hodnoty, nicméně snazší a lépe interpretovatelné jsou hodnoty dichotomické. Za zmínku stojí dvě kritéria. Prvním z nich je kritérium maximální hodnoty – za 0-blok je považován každý takový, ve kterém jsou vždy všude nízké hodnoty, zatímco kdykoliv je v bloku aspoň jedna vazba s vysokou hodnotou, je označen jako 1-blok. Určitou analogií ke kritériu alfa hustoty je u ohodnocených vazeb kritérium průměru. Podle tohoto kritéria může být za 1-blok považován takový, v němž je průměrná hodnota vazby větší či rovna průměrné hodnotě vazby v celé datové matici. Při nesplnění této podmínky se jedná o 0-blok. Pozor je jen třeba dávat na vazby o ordinální síle na škále velmi negativní – velmi pozitivní, kde může průměr zkreslovat, a je tak lepším kritériem maximální hodnota [Wasserman, Faust 1994: 407]. Existují ovšem případy zvláště menších sítí, v nichž stačí pohled na matici permutovanou do bloků a je zřejmé, které bloky jsou 1-bloky a které 0-bloky.

Metody blokového modelování a detekce pozic a míry jejich adekvátnosti

Když je zvolen vhodný typ ekvivalence, přichází na řadu volba vhodné metody či algoritmu, které provedou všechny výpočetní operace, což nakonec vyústí v blokmodel. Program UCINET nabízí hned několik způsobů, jak identifikovat role a pozice v síti. K analýze jsem jich užil víc a jejich výsledky porovnal. Zde popisují metody CONCOR, Tabu search optimizaci, aplikace klastrové analýzy a REGE.

Procedura CONCOR¹³ je, jak připouští Hanneman s Riddlem [2005], poněkud zastaralá, stále však produkuje smysluplné výsledky. Zjednodušeně řečeno, CONCOR nejprve zpracuje korelace profilů uzlů, následkem čehož vznikne korelační matice, v níž jsou vzájemně korelovány řádky znovu a znovu, dokud nevznikne matice, v níž jsou jen hodnoty +1 nebo -1 [ibid.]. Na základě tohoto opakovaného korelování rozděluje vždy velký shluk (nejprve celou síť) na dvě menší vnitřně homogenní pozice. Pro badatele obeznámené s klastrovou analýzou se zde nabízí srovnání s metodou divizivního klastrování. Tato procedura však umí vytvořit jen sudé počty (funguje jako binární strom) tím, že množinu uzlů vždy dělí na dvě menší [Wasserman, Faust 1994: 380]. To pochopitelně může značně zkreslovat. I přesto, že je CONCOR široce aplikovatelný (mj. i na ohodnocené či neorientované vazby nebo multiplexní sítě), bývá mu vytýkána určitá nespolehlivost [Hanneman, Riddle 2005].

Optimizace pomocí Tabu search je mladší sestrou CONCOR. Ačkoliv je výpočetně výrazně náročnější, snaží se rozvíjet

podobnou myšlenku jako CONCOR – seskupovat do jedné pozice uzly, které jsou si co nejvíce podobné [ibid.]. Vychází předpoklad je, že dva uzly jsou si podobné v případě, že jsou jejich profily blízké průměrnému profilu bloku, v němž se nacházejí. Tabu search optimizace se tedy snaží utvářet bloky tak, aby byl rozptýl profilů uvnitř bloků co nejmenší, přičemž zároveň se snaží minimalizovat chyby, tj. vazby, které do zvoleného bloku nezapadají (přítomné v 0-blocích). Do určité míry je zde možné rozvinout analogii s klastrovou analýzou – je-li CONCOR podobný procedurám divizivní klastrové analýzy, optimizace pomocí Tabu search se naopak podobá procedurám optimačního klastrování (např. k-means nebo PAM). Teoreticky by měla tato metoda produkovat podobná rozřazení uzlů do pozic jako CONCOR, ale prakticky tomu tak zdaleka ne vždy bývá.

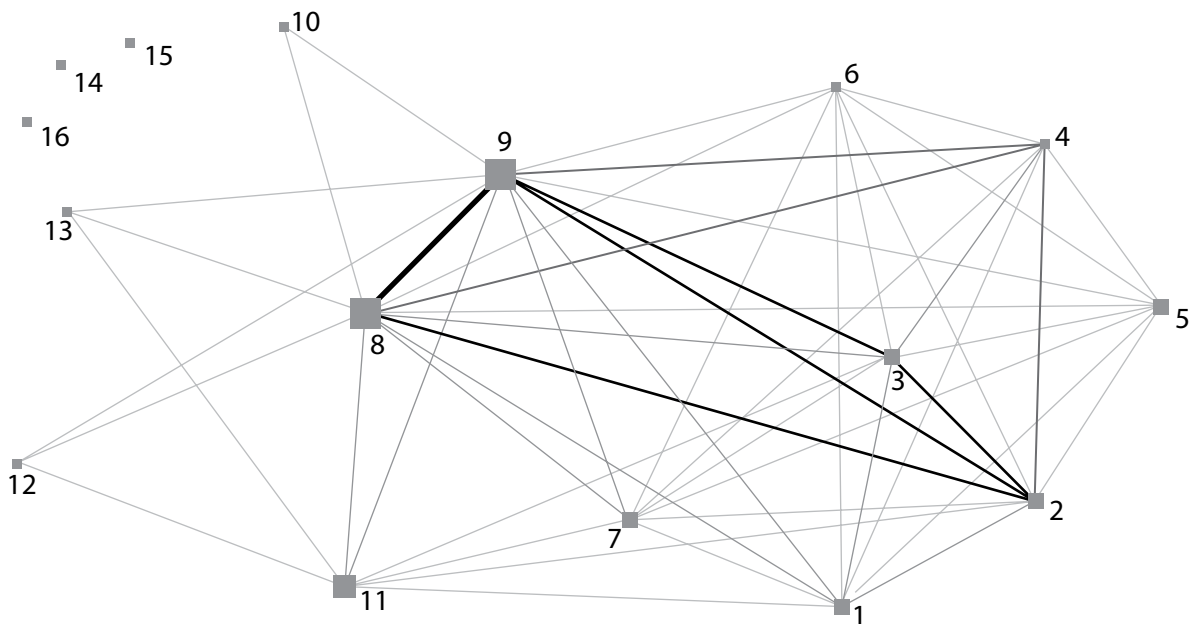
Ukázal jsem již výše, že i klastrová analýza může být využita při blokovém modelování. Nenavrhuje sice na rozdíl od CONCOR a Tabu search optimizace blokmodel ani do bloků permutovanou matici, pořad však seskupuje objekty na základě jejich podobnosti. Dalším rozdílem je také to, že obě předchozí metody nejdříve dostanou zadaný počet pozic a do něj se pak snaží co nejlépe zasadit uzly, zatímco klastrová analýza postupně spojuje podobnější uzly a je pak na badateli, kolik pozic jako řešení zvolí. Na rozdíl od CONCORu a Tabu search optimizace tedy klastrová analýza nevytváří předem zadaný počet pozic s co nejvíce podobnými uzly, ale využívá mezistupeň ve formě měření podobnosti mezi nimi a teprve poté je seskupuje do shluků. V UCINETu jsou dvě možnosti, jak provést klastrovou analýzu. První z nich je procedura *Profile Similarities*, což je vlastně klastrová analýza obohacená o to, že umí pracovat se síťovými maticemi, které umí převést na míry podobnosti (např. korelace) a následně je pomocí metody average link shlukovat [Borgatti, Everett, Freeman 2002]. Druhým způsobem, jak v programu UCINET provést klastrovou analýzu, je nejprve spočítat míry podobnosti a ty pak zadat *Johnsonovu hierarchickému klastrování* se zvolenou metodou. Doporučována bývá metoda complete link pro svou relativní odolnost vůči řetězení a větší homogenitě vytvořených klastrů [Wasserman, Faust 1994: 381].

K detekci regulární ekvivalence se užívá nejčastěji algoritmus REGE. V zásadě se jedná o extenzi principu shlukování podobnosti profilů v intencích regulární ekvivalence. Situace je nicméně komplikována tím, že určení regulárně ekvivalentní pozice vyžaduje, aby byla již určena jiná regulárně ekvivalentní pozice [Borgatti et al. 2013: 222]. To řeší REGE tak, že se iterativně přibližuje regulárně ekvivalentní matici prostřednictvím klastrování podobností sousedství (binární či multinominální sítě) nebo geodetických vzdáleností (sítě kardinální či ordinální; podrobně popsáno ve [Wasserman, Faust 1994: 479–481]). REGE je nicméně omezené svým užitím pouze na orientovaná data, a to ještě navíc s podmínkou, že se v síti musí vyskytovat alespoň jeden uzel buď s nulovým odchozím stupněm (čistý přijímač), nebo s nulovým příchozím stupněm (čistý vysílač¹⁴; [Borgatti et al. 2013: 222]).

Existuje i varianta *Tabu search optimizace* určená pro regulárně ekvivalentní blokové modelování. Vychází z definice regulární ekvivalence, když jako 1-blok chápe situaci, kdy každý uzel z jedné pozice má vazbu alespoň na jeden uzel z druhé pozice, čímž splňuje podmínku vazby regulárně ekvivalent-

Graf 2: Ilustrační síť, velikost uzlů podle hodnoty mezilehlosti a šířka vazeb podle jejich síly; pozice uzlů a vazeb manuálně mírně pozměněny za účelem lepší viditelnosti

Figure 2: Illustrative network, betweenness level indicated by size of nodes and strength of ties indicated by thickness of line; minor manual adjustments to the position of nodes and ties have been made for better visibility

ních uzlů k jiným taktéž ekvivalentním uzlům, aniž by bylo nutné, aby to byla vazba ke stejným aktérům (jak to vyžaduje strukturální ekvivalence; [Hanneman, Riddle 2005]). S tímto pravidlem pak algoritmus postupuje stejně jako v případě strukturální ekvivalence.

Posledním krokem poziční analýzy je ověření adekvátnosti získaného řešení. I k tomu existuje řada nástrojů. Využití a následně porovnat lze několik (popis podle [Borgatti et al. 2002]). První je koeficient eta, což je korelační koeficient empirické matice a ideální matice, v níž jsou jen 1 (jsou-li uzly ve stejné pozici) a 0 (v opačném případě). *Newmanova a Girvanova modularita Q* je poměr vazeb zapadajících a vazeb nezapadajících do daného řešení odečtený od tohoto poměru při náhodném rozložení vazeb. Maximální hodnota tohoto ukazatele je $1 - (1/\text{počet pozic})$. *Krackhardtův a Sternův index E-I* je rozdíl vnitřních (adekvátních) vazeb a vnějších (neadekvátních) dělený počtem všech vazeb. U *ety* i *Q* jsou žádoucí kladné hodnoty, zatímco u *EI* jsou žádoucími hodnoty záporné. U těchto procedur, u nichž je výstupem i blokmodel, je navíc k dispozici i *R2*, což může být matoucí, protože se nejedná tak úplně o klasický koeficient determinace, jak je znám z regresní analýzy, ale jedná se o korelaci získané matice permutované do bloků s její ideální obdobou, v níž jsou jen čisté 1- a 0-bloky.

Síť, která zde bude sloužit pro ilustraci výše popsaných metod, je čistě pouze demonstrační. Zahrnuje ohodnocené neorientované vazby, takže ji lze pro účely interpretace považovat třeba za síť vzájemné spolupráce mezi kolegy na libovolném pracovišti (neboť spolupráce je z definice vzájemná, také nemá směr, a tudíž ji lze v SNA zachytit jako neorientovanou vazbu). Síť je znázorněna na grafu č. 2. Již z pohledu na graf lze vyčíst, že se v ní nachází 16 uzlů, přičemž tři z nich (14, 15, 16) jsou izoláty, tedy nemají vazbu na žádný další uzel v síti. Hustota sítě činí 0,47, což znamená, že se jedná o síť poměrně dobře propojenou, neboť téměř každá druhá možná vazba je reálně navázána. Vzdálenosti v síti jsou poměrně krátké – v průměru pouze 1,359, což znamená, že od jednoho aktéra

k libovolnému druhému se lze dostat v průměru prostřednictvím necelé jedné a půl vazby. To platí samozřejmě pouze pro aktéry neizolované. Celkově lze síť tedy charakterizovat jako kompaktní. Z hlediska centrality se v síti nacházejí tři vysoce centrální aktéři 8, 9 a 11, přičemž vysoký stupeň má ještě i uzel 7. Zbylé uzly jsou tak spíše marginální. Ačkoliv si míry centrality zaslouží při běžné analýze sítě detailní pozornost, zde nejsou meritorní a pro přiblížení situace postačí takto stručný slovní popis. Vzhledem k malému počtu uzlů a neorientovaným vazbám v síti se jeví vhodnější užití strukturální ekvivalence. V obecné rovině je však následující postup použitelný i v případě blokového modelování v intencích ekvivalence regulární.

U explorativní analýzy libovolných dat bývá obecně považováno za dobrý postup vyzkoušet několik variant vhodné metody či přímo několik různých metod a jejich výsledky mezi sebou porovnat (např. [Hanneman, Riddle 2005] či [Borgatti et al. 2013: 181-206]). Na základě podobností mezi výsledky a se zřetelem na snadnou a smysluplnou interpretaci je možné vybrat finální řešení, které je užitečné vzhledem k povaze výzkumného problému. K interpretaci jsem zvolil u všech následujících metod řešení se čtyřmi klastry, resp. pozicemi. Vzhledem k tomu, že chci řešení mezi sebou porovnávat, a vzhledem k tomu, že procedura CONCOR vytváří pouze sudé počty pozic, se tento počet jeví jako rozumný ve srovnání s dvěma pozicemi, které zpravidla příliš nediferencují, a šesti pozicemi, u nichž se naopak projevují sklony k řetězení shluků a hledání rozdílů tam, kde se reálně nevyskytují (oddělování vzájemně si podobných uzlů). Z hlediska měř adekvátnosti vykazovala všechna čtyřpoziční řešení nejvyšší kvalitu. To je konzistentní i s Robinsovým názorem [2015: 187], který na základě vlastní zkušenosti doporučuje čtyři až šest pozic.

Nejllepší je, že při porovnávání výsledků několika různých metod opřít o „pevný bod“, je-li takový k dispozici. V tomto případě vycházím z úvahy, že v síti s ohodnocenými vazbami jsou strukturálně ekvivalentní takové uzly, jež mají naprosto

Tabulka 1: Ekvivalenční třídy uzlů v síti podle procedur CONCOR, Tabu Search optimalizace, klastrové analýzy podobnosti profilů a Johnsonova hierarchického klastrování s mírami adekvátnosti klastrů; zvolena řešení se čtyřmi pozicemi

Třídy (pozice) strukturně ekvivalentních uzlů v ukázkové síti

	CONCOR	Optimizace	Podobnosti profilů	Hierarchická CA
	8	4	8	8
	9	5	9	9
	7	6	2	15
	11	10	3	11
	10	12	1	10
	12	15	4	12
	13	14	7	13
	2	13	6	7
	3	16	5	6
	1	8	11	5
	4	2	10	3
	6	1	12	4
	5	3	13	2
	14	9	14	1
	15	7	15	14
klastry	16	11	16	16
Eta	0,623	0,35	0,481	0,35
Q	0,097	0,01	0,01	-0,055
E-I	-0,601	0,428	0,699	0,833
R2	0,363	0,759	N/A	N/A

stejně vazby o stejné intenzitě ke všem ostatním uzlům v síti. Uzly, o nichž je toto známo bez použití poziční analýzy pouze na základě měr centrality a koheze sítě, jsou v síti tři. Jsou jimi izolované uzly, které nemají žádné vazby neboli samé nuly v datové matici, díky čemuž mají perfektně korelované profily, a proto musí náležet do stejné ekvivalentní třídy. Jak je patrné z tabulky č. 1, tuto podmínku splňují všechna uvedená rozdělení vyjma hierarchické klastrové analýzy (complete link metoda), jejímž prostřednictvím byl uzel 15 zařazen do jiné pozice než 14 a 16. V řešení pomocí Tabu optimalizace jsou izoláty sice ve stejné pozici, avšak spolu s nimi je v ní ještě řada dalších uzlů. To by nemuselo nutně vadit, kdyby ovšem některé z těchto uzlů (např. 5 či 6) neměly výrazně vyšší centralitu než izoláty, což napovídá, že je z hlediska podobnosti vazeb tato pozice značně nehomogenní. V tomto řešení je také 4 zařazen do zvláštní pozice, aniž by se jeho profil jakkoliv odlišoval od některých jiných uzlů – naopak, velmi silně ($r > 0,95$) koreluje s profily uzlů 1, 2 a 3. Ve všech čtyřech navržených rozděleních se ve stejných pozicích objevují nejcentrálnější 8 a 9, dále 12 a 13 a společně také trojice uzlů 1, 2, 3. Z interpretačního

Table 1: Equivalent classes of nodes in the network according to the procedures of CONCOR, Tabu Search optimization, cluster analysis of profiles, and Johnson's Hierarchical Clustering, with cluster adequacy levels; four-class solutions have been selected

Classes (positions) of structurally equivalent nodes in the illustrative network

	CONCOR	Optimization	CA of profiles	Hierarchical CA
	8	4	8	8
	9	5	9	9
	7	6	2	15
	11	10	3	11
	10	12	1	10
	12	15	4	12
	13	14	7	13
	2	13	6	7
	3	16	5	6
	1	8	11	5
	4	2	10	3
	6	1	12	4
	5	3	13	2
	14	9	14	1
	15	7	15	14
clusters	16	11	16	16
Eta	0.623	0.35	0.481	0.35
Q	0.097	0.01	0.01	-0.055
E-I	-0.601	0.428	0.699	0.833
R2	0.363	0.759	N/A	N/A

hlediska se tedy jeví jako nejrozumnější řešení nabízená procedurou CONCOR a podobnostmi profilů (klastrovaných UCINETem přednastaveně metodou average link), protože v nich jsou navíc izolovaní aktéři sami v jedné pozici. Tento poněkud mikroskopický pohled je však dobré ještě doplnit mírami adekvátnosti klastrů a poté zvolit nejvhodnější reprezentaci struktury sítě.

Interpretaci blokmodelu lze v zásadě založit buď na atributech uzlů, popisu jednotlivých pozic, nebo pomocí image matice¹⁵ [Wasserman, Faust 1994: 408–417]. Vlastnosti uzlů, které lze využít k interpretaci blokmodelu, jsou k dispozici v podstatě dvě – míry centrality a pak také jejich atribuční data – tj. data užívaná v běžné statistice popisující vlastnosti jednotlivých uzlů, ať už se jedná o kardinální, nebo kategoriální proměnné. V tomto ohledu interpretaci také velice usnadňuje a zároveň i validizuje kvalitativní vhled a znalost kontextu, který doprovází danou síť¹⁶. V první pozici jsou dva relativně okrajoví aktéři 12 a 13. Pro interpretaci by zde bylo vhodné nalézt atribut, který vhodně vysvětluje, proč spolu nespolupracují, ale s uzly v druhé pozici ano – může se např.

Tabulka 2: Do bloků uspořádaná matice s vyznačenými pozicemi podle CONCOR

Blokmodel procedury CONCOR se čtyřmi pozicemi

	12	13	9	11	8	7	10	4	5	2	1	3	6	14	15	16
12			1	1	2											
13			1	1	1											
9	1	1		3	10	3	1	3	1	5	3	5	2			
11	1	1	3		3	1				1	1	1				
8	2	1	10	3		3	1	3	2	5	3	4	2			
7			3	1	3			1	1	2	1	2	2			
10			1		1											
4			3		3	1			1	3	2	3	1			
5			1		2	1		1		1	1	1	1			
2			5	1	5	2		3	1		4	6	1			
1			3	1	3	1		2	1	4		4	1			
3			5	1	4	2		3	1	6	4		1			
6			2		2	2		1	1	1	1	1				
14																
15																
16																

Table 2: Blocked matrix with classes indicated according to CONCOR

CONCOR block model with four classes

	12	13	9	11	8	7	10	4	5	2	1	3	6	14	15	16
12			1	1	2											
13			1	1	1											
9	1	1		3	10	3	1	3	1	5	3	5	2			
11	1	1	3		3	1				1	1	1				
8	2	1	10	3		3	1	3	2	5	3	4	2			
7			3	1	3			1	1	2	1	2	2			
10			1		1											
4			3		3	1			1	3	2	3	1			
5			1		2	1		1		1	1	1	1			
2			5	1	5	2		3	1		4	6	1			
1			3	1	3	1		2	1	4		4	1			
3			5	1	4	2		3	1	6	4		1			
6			2		2	2		1	1	1	1	1				
14																
15																
16																

Tabulka 3: Do bloků uspořádaná matice s vyznačenými pozicemi podle klastrové analýzy podobností profilů

Blokmodel klastrové analýzy podobností profilů se čtyřmi pozicemi

	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16
1		4	4	2	1	1	1	3	3		1					
2	4		6	3	1	1	2	5	5		1					
3	4	6		3	1	1	2	4	5		1					
4	2	3	3		1	1	1	3	3							
5	1	1	1	1		1	1	2	1							
6	1	1	1	1	1		2	2	2							
7	1	2	2	1	1	2		3	3		1					
8	3	5	4	3	2	2	3		10	1	3	2	1			
9	3	5	5	3	1	2	3	10		1	3	1	1			
10								1	1							
11	1	1	1				1	3	3			1	1			
12								2	1		1					
13								1	1		1					
14																
15																
16																

Table 3: Blocked matrix with classes indicated according to cluster analysis of profiles

Cluster analysis of profiles block model with four classes

	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16
1		4	4	2	1	1	1	3	3		1					
2	4		6	3	1	1	2	5	5		1					
3	4	6		3	1	1	2	4	5		1					
4	2	3	3		1	1	1	3	3							
5	1	1	1	1		1	1	2	1							
6	1	1	1	1	1		2	2	2							
7	1	2	2	1	1	2		3	3		1					
8	3	5	4	3	2	2	3		10	1	3	2	1			
9	3	5	5	3	1	2	3	10		1	3	1	1			
10								1	1							
11	1	1	1				1	3	3			1	1			
12								2	1		1					
13								1	1		1					
14																
15																
16																

jednat o asistenty. V druhé pozici se nachází ústřední dvojice 8 a 9 spolu s 11, majícím poměrně vysokou mezilehlost, a dále 7 a 10. 10 se sice svými vazbami značně liší od ostatních členů této pozice, a proto by bylo nutné vysvětlit jeho zařazení třeba opět vhodným atributem, aby byl v tomto ohledu zařazen smysluplně. Až na něj se totiž jedná o aktéry centrální. Třetí pozice se skládá uzlů 1, 2, 3, 4, 5 a 6. Všichni jsou v síti poměrně významnými prvky, co se jejich centrality týče. Poslední pozici představují izolovaní aktéři, kteří v případě sítě spolupráce žádnou spolupráci nevykazují a pracují tak pouze o samotě.

Při pohledu na vazby jednotlivých pozic je vidět, že se v síti nacházejí dvě pozice (druhá a třetí), které mají husté vazby jak mezi sebou, tak i jedna k druhé. Pozice uzlů 1–6 nemá další vazby, zatímco pozice druhá má navíc vazbu na pozici první, které samy mezi sebou vazbu nemají, ale vážou se k pozici aktérů centrálních. Takto by se dalo říci, že by možná uzlu 10 více slušelo zařazení do první pozice, neboť na její aktéry nemá žádné vazby a sám se váže jen k 8 a 9, tj. aktérům pozice druhé. Celkově se tedy síť skládá z centrální třídy hustě a často spolupracujících uzlů (7, 8, 9, 10, 11 – podotýkám, že zařazení 10 do této pozice je problematické), kteří čteně interagují jak mezi sebou, tak i s dalšími pozicemi, zejména s pozicemi uzlů 1–6. Uzly 1–6 spolupracují pouze s ústředními nebo jen v rámci své pozice a vyznačují se středními až vyššími hodnotami měř centrality. Další pozici tvoří pouze dva aktéři – asistenti. Poslední pozici tvoří izolovaní aktéři. Tento obecný model sítě ve tvaru (1) ústřední a dobře propojení, (2) méně centrální a dobře propojení, (3) asistující a (4) izolovaní s mírnými odlišnostmi ukazuje i blokmodel podle klastrové analýzy podobností profilů (tabulka č. 3). Tabulka č. 4 představuje základ pro vytvoření image matice a následně i image grafu (tabulka č. 5 a graf č. 3), v nichž byly 1- a 0-bloky zvoleny na základě kritéria maximální hodnoty, kde je touto hodnotou alespoň nějaká vazba, tedy 1.

Závěr

V předloženém textu byl představen koncept ekvivalence a s ním související pojetí pojmů role a pozice v rámci analýzy sítí. Pro dva nejvíce užívané typy ekvivalence, strukturální a regulární, byly také představeny různé způsoby, jak v sítích identifikovat uskupení vzájemně si ekvivalentních uzlů, a to se zvláštním důrazem na blokové modelování. Díky konceptu ekvivalence lze síť zredukovat na uskupení uzlů (pozice) a vazby mezi těmito pozicemi (role), čímž vzniká zjednodušená reprezentace sítě, která přitom ale zachovává její podstatné strukturální vlastnosti. To umožňuje síť mezi sebou porovnávat, teoretizovat o struktuře dané sítě nebo prostě zjednodušit velkou a komplikovanou síť. Je však potřeba mít vždy na paměti nedostatky spojené s explorativními metodami a opírat blokové modelování a jeho alternativy o znalost teorie. Dobrou praxí je také zkoušet a vzájemně porovnávat vícero metod.

Přestože blokové modelování a obecně analýza pozic momentálně na špičce výzkumu v oblasti sítí (ať už sociálních, nebo v novém oboru síťové vědy) poněkud ustoupily statistickému modelování konfigurací v sítích (např. dyády či různé druhy triád), jedná se stále o oblast v SNA, která nejenže má své místo, ale i potenciál k dalšímu rozvoji [Robins 2015: 189]. V předložené stati jsem se pokusil nastínit možnosti, ale i omezení metod identifikace ekvivalentních tříd a demonstrovat základy jejich aplikace. Z dalších empiricky zdařilých aplikací, které mohou sloužit jako exemplární ukázky poziční analýzy, lze uvést historicky laděné studie Padgetta a Ansell [1993] o florentském rodu Medicejských, biomedicínský výzkum Breigera [1976], zkoumání soudobého světosystému [Kick et al. 2011], protestních hnutí od Bearmana a Everetta [1993] nebo instruktivní článek o hudebních festivalech ve Velké Británii Crossleyho a Emmsově [2016]. Tyto a mnohé další práce dokládají, že blokové modelování a potažmo SNA jako celek mají v sociálních vědách své místo a účel.

Tabulka 4: Matice hustoty bloků se čtyřmi pozicemi podle CONCOR

Matice hustoty bloků podle CONCOR

	1	2	3	4
1	0	0,7	0	0
2	0,7	2,5	1,7	0
3	0	1,7	2	0
4	0	0	0	0

Table 4: Block density matrix with four classes, CONCOR

Block density matrix, CONCOR

	1	2	3	4
1	0	0,7	0	0
2	0,7	2,5	1,7	0
3	0	1,7	2	0
4	0	0	0	0

Tabulka 5: Image matice podle CONCOR s kritériem maximální hodnoty (= 1)

Image matice podle CONCOR

	1	2	3	4
1	0	1	0	0
2	1	1	1	0
3	0	1	1	0
4	0	0	0	0

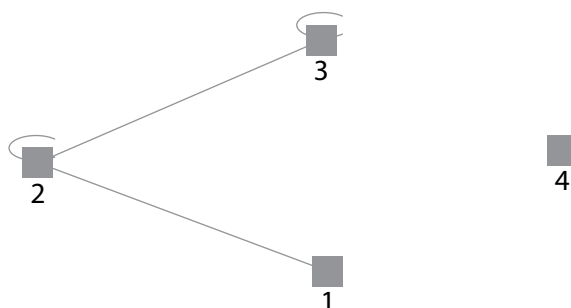
Table 5: Image of CONCOR matrix with maximum value criterion (= 1)

Image of CONCOR matrix

	1	2	3	4
1	0	1	0	0
2	1	1	1	0
3	0	1	1	0
4	0	0	0	0

Graf 3: Image graf čtyř pozic podle CONCOR

Figure 3: Image graph of four classes, CONCOR

literatura

- Batagelj, Vladimir, Patrick Doreian, Anuska Ferligoj. 2011. Positions and Roles. Pp 434–447 in Scott, John, Peter J. Carrington (eds.). *Handbook of Social Network Analysis*. Thousand Oaks: SAGE.
- Bearman, Peter S., Kevin D. Everett. 1993. „The Structure of Social Protest, 1961–1983.“ *Social Networks* 15 (2): 171–200, [http://dx.doi.org/10.1016/0378-8733\(93\)90004-5](http://dx.doi.org/10.1016/0378-8733(93)90004-5).
- Bellotti, Elisa. 2014. *Qualitative Networks*. London: Routledge.
- Borgatti, Steve P., Martin G. Everett, Linton C. Freeman. 2002. *UCINET 6 for Windows: Software for Social Network Analysis*. Harvard: Analytic Technologies.
- Borgatti Steve P., Martin G. Everett, Jeffrey C. Johnson. 2013. *Analyzing Social Networks*. London: SAGE.
- Breiger, Ronald L. 1976. „Career Attributes and Network Structure: A Blockmodel Study of Biomedical Research Specialty.“ *American Sociological Review* 41: 117–135.
- Scott, John, Peter Carrington (eds.). 2011. *Handbook of Social Network Analysis*. Thousand Oaks: SAGE.
- Císař, Ondřej, Jiří Navrátil. 2014. „Promoting Competition or Co-operation? The Impact of EU Funding on Czech Advocacy Organizations.“ *Democratization* 22 (3): 1–24, <http://dx.doi.org/10.1080/13510347.2013.869742>.
- Crossley, Nick., Rachel. Emms. 2016. „Mapping the Musical Universe: A Blockmodel of UK Music Festivals, 2011–2013.“ *Methodological Innovations* 9 (1): 1–14, <http://dx.doi.org/10.1177/2059799116630663>.
- Diviák, Tomáš 2015. *Pavučiny zločinu: Korupce v perspektivě analýzy sociálních sítí*. Univerzita Karlova v Praze: Nepublikovaná diplomová práce.
- Domínguez, Silvia, Betina Hollstein. 2014. *Mixed Methods Social Networks Research*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Doreian, Patrick, Vladimir Batagelj, Anuska Ferligoj. 2005. *Generalized Blockmodeling*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Everton, Sean F. 2012. *Disrupting Dark Networks*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Granovetter, Mark. 1973. The Strength of Weak Ties. *American Journal of Sociology* 78 (6): 1360–1380.
- Hanneman, Robert A., Mark Riddle. 2005. *Introduction to Social Network Methods* [online]. Riverside: University of California [cit. 6. 3. 2016]. Dostupné z: <http://faculty.ucr.edu/~hanneman/nettext/>.
- Hendl, Jan. 2009. *Přehled statistických metod*. Praha: Portál.

- Kick, Edward L., Laura A. McKinney, Steve McDonald, Andrew Jorgenson. 2011. „A Multiple-Network Analysis of the World System, 1995–1999.“ Pp. 311–329 in Peter J. Carrington, John Scott (eds.). *Handbook of Social Network Analysis*. Thousand Oaks: SAGE.
- Kolaczyk, Eric D. 2009. *Statistical Analysis of Network Data*. New York: Springer.
- Lorrain, François, Harrison C. White. 1971. „Structural Equivalence of Individuals in Social Networks.“ *Journal of Mathematical Sociology* 1 (1): 49–80, <http://dx.doi.org/10.1080/0022250X.1971.9989788>.
- Mazák, Jaromír, Pavla Homolová, Tomáš Diviák, Romana Imříšková, Kristýna Chábová, Martina Krynská, Viktorie Kolínská. 2015. *Využití analýzy sociálních sítí ve vyšetřování*. Kompetenční centrum IBM při katedře sociologie Filozofické fakulty Univerzity Karlovy v Praze.
- Morselli, Carlo. 2009. *Inside Criminal Networks*. New York: Springer.
- Mrvar, Andrej, Wouter de Nooy, Vladimir Batagelj. 2005. *Exploratory Social Network Analysis with Pajek*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Padgett, John F., Christopher Ansell. 1993. „Robust Action and the Rise of the Medici, 1400–1434.“ *American Journal of Sociology* 93 (6): 1259–1319, <http://dx.doi.org/10.1086/230190>.
- Petrusek, Miloslav. 1969. *Sociometrie*. Praha: Svoboda.
- Robins, Garry. 2015. *Doing Social Network Research*. London: SAGE.
- Schmidt, Jan, Jiří Šubrt. 2010. „Analýza sociálních sítí.“ Pp. 332–364 in Šubrt, Jiří. et al. *Soudobá sociologie IV (Aktuální a každodenní)*. Praha: Karolinum.
- Vašát, Petr, Josef Bernard. 2015. „Formování komunit nebo sociální integrace? Analýza personálních sítí ukrajinských imigrantů v Plzni.“ *Sociologický časopis* 51 (2): 199–225, <http://dx.doi.org/10.13060/00380288.2015.51.2.159>.
- Wassermann, Stanley, Katherine Faust. 1994. *Social Network Analysis: Methods and Applications*. Cambridge: Cambridge University Press.
- White, Douglas R., Karl P. Reitz. 1983. „Graph and Semigroup Homomorphisms on Networks and Relations.“ *Social Networks* 5: 193–234., [http://dx.doi.org/10.1016/0378-8733\(83\)90025-4](http://dx.doi.org/10.1016/0378-8733(83)90025-4).
- Žiberna, Aleš. 2007. „Generalized Blockmodeling of Valued Networks.“ *Social Networks* 29: 105–126, <http://dx.doi.org/10.1016/j.socnet.2006.04.002>.
- Žiberna, Aleš. 2008. „Direct and Indirect Approaches to Blockmodeling of Valued Networks in Terms of Regular Equivalence.“ *The Journal of Mathematical Sociology* 32: 57–84, <http://dx.doi.org/10.1080/00222500701790207>.
- Žiberna, Aleš. 2009. „Evaluation of Direct and Indirect Blockmodeling of Regular Equivalence in Valued Networks by Simulations.“ *Metodološki Svezki* 6: 99–134.

Mgr. Tomáš Diviák je výzkumným pracovníkem katedry sociologie Filozofické fakulty Univerzity Hradec Králové. Je také doktorandem katedry sociologie Filozofické fakulty Univerzity Karlovy a Inter-university Center for Social Science Theory and Methodology, University of Groningen, Nizozemí. Ve svém výzkumu i výuce se zabývá analytickou sociologií a metodologií analýzy sociálních sítí a jejími aplikacemi v oblastech studií organizovaného zločinu, veřejného mínění nebo politiky.

Lze jej kontaktovat na adrese: tomas.diviak@seznam.cz

poznámky

¹ Základ této stati vychází z metodologické části autorovy diplomové práce [Diviák 2015].

² Ke vzniku tohoto článku svými radami a připomínkami přispěl Tom A. B. Snijders, kterému tímto děkuji. Díky patří také oběma anonymním recenzentům, jejichž postřehy a připomínky napomohly k vylepšení tohoto textu.

³ Z anglického social network analysis.

⁴ V případě dvou odlišných druhů uzlů v jedné síti, které mohou navazovat vazby jen napříč druhy (např. jedinci a organizace, kde je vazba „být členem“, tj. jedinec může mít vazbu k organizaci a ne k jinému jedinci), hovoříme o specifickém případě tzv. bimodálních (two-mode) sítí.

⁵ Česká terminologie pro SNA ještě zdaleka není ustálená, proto zde uvádím i anglické předlohy daných pojmů.

⁶ Existuje řada přibližně synonymně užívaných pojmů jako např. community či shluky, ale vzhledem k tomu, že tyto termíny mají jiný význam mimo SNA, uchyluji se zde k užívání termínu podskupina.

⁷ Úvod do SNA prostřednictvím Pajeku pak nabízí text Mrvara, de Nooye a Batagelje [2005].

⁸ Uskupení ekvivalentních uzlů bývají také označovány jako ekvivalentní třídy nebo pozice [Wasserman, Faust 1994: 357].

⁹ Nicméně v případě, že by se mezi sebou učitelé vzájemně učili (tj. měli mezi sebou vazby „učit někoho“), pak by mohli být identifikováni nejen jako pozice, ale i jako podskupina.

¹⁰ Další někdy uváděné typy ekvivalence jsou např. automorfni (založená na matematické vlastnosti grafů zvané isomorfismus) a stochastická (založená na pravděpodobnosti výskytu vazeb), nicméně třeba Borgatti, Everett a Johnson [2013] je ani nezmiňují ve své knize. Jediná mně známá práce dostatečně detailně popisující oba tyto typy je starší úvod od Wassermana a Faustové [1994]. Reálně jsou ve výzkumu v porovnání s regulární a strukturální ekvivalencí její jiné definice marginální [Everett, osobní komunikace].

¹¹ Jedná se o síť s jednou množinou uzlů a větším počtem relací než jedním. Příkladem jsou třeba sítě přátelství, nepřátelství nebo spolupráce ve školních třídě nebo vztahy obchodní, diplomatické a vojenské mezi státy.

¹² Míry podobnosti, např. míru strukturální ekvivalence dvou uzlů, lze mimo užití popsané v tomto článku využít i jako dyadické nezávisle i závisle proměnné v QAP regresních modelech, které umějí zahrnout vzájemnou interdependenci objektů a relační data [Borgatti et al. 2013: 220]. Při jakékoliv statistické analýze sítí je však nutné mít v patrnosti to, že nelze využít klasickou statistickou inferenci, neboť relační data inherentně narušují předpoklad nezávislosti pozorování. Alternativ je celá řada, blíže se o nich lze dočíst ve výše zmíněných publikacích či v Kolarczyk [2009] či Scott, Carrington [2011].

¹³ Z anglického „CONvergent CORrelations“.

¹⁴ V angličtině se používají poněkud elegantnější termíny sink (přijímač) a source (vysílač).

¹⁵ Ačkoliv jsou image matice standardně užívány ke zjednodušenému zachycení blokmodelů, zde uvádím celé do bloků permutované matice, abych se mohl odkazovat při interpretaci na konkrétní uzly či vazby a poukázat tak na chyby a další aspekty jednotlivých řešení. To by image matice neumožnily. Věřím, že u takto malých sítí jsou celé matice stále přehledné.

¹⁶ Komplementarita SNA a kvalitativních metod je mimochodem v současnosti hojně diskutovaným tématem [viz např. Bellotti 2014; Domínguez, Hollstein 2014].

Recenze knihy: Ivan Chorvát, Roman Džambazovič (eds.). 2015. Rodina na Slovensku v teórii a vo výskume. Bratislava: Stimul, 181 s.

Marie Pospíšilová

Ivan Chorvát a Roman Džambazovič jsou editory a zároveň i jedněmi z autorů knihy *Rodina na Slovensku v teórii a vo výskume* (2015). Přestože se rodina stává ústředním tématem této publikace, jako taková není nikde definována. Čtenář získává přesnější představu o tom, jak je pojímána, díky tomu, co editoři ukazují jako oblast zájmu představované knihy – nejrozličnější partnerské, rodinné a reprodukční vzorce (s. 7). Z toho je patrné, že chápání rodiny reflektuje její měnící se podobu, zejména to, že ne vždy vychází z oficiálních vazeb.

Přestože se kniha zaměřuje primárně na současnou podobu rodinných, partnerských a reprodukčních vztahů, téma je uchopeno kontextuálně. Současný stav se klade do souvislosti s postsocialistickou historií, představeny jsou změny v trendech, zejména právě v návaznosti na změnu politického uspořádání. Některé z kapitol ukazují nejen historické, ale také mezinárodní srovnání – zajímavé je zejména srovnání nejen se západními zeměmi, ale také srovnání v rámci postsocialistických zemí, tedy například s Českou republikou. Tento rámec činí knihu poutavou i pro čtenáře, kteří se konkrétně nezabývají slovenským prostředím. Autoři a autorky jednotlivých kapitol využívají nejrozličnějších perspektiv, jak téma nahlížet – nabízejí pohledy demografické, statistické a sociologické, pohledy založené na kvantitativních, stejně jako kvalitativních datech. Editoři sami konstatují, že kombinace těchto pohledů je přínosem zejména díky tomu, že propojuje makroperspektivu statistických dat s mikropohledem individuálních příběhů z kvalitativního výzkumu. Ukázáno je tedy mimo jiné to, jak jsou individuální volby zasazeny do širšího společenského kontextu.

Dle očekávání není výsledek celistvým obrazem současné slovenské rodiny. Pohledy, které se zde nabízejí, jsou dané jak zaměřením a zájmem samotných autorů a autorek, tak charakterem dat, se kterými pracují. Kniha tak nezachycuje celkovou změnu výše jmenovaných vztahů – některým čtenářům tak může chybět například jakákoliv zmínka o homosexuálních partnerstvích. Přestože se kniha věnuje i alternativním formám soužití, například kohabitacím nesezdaných párů, zaměřena je jen na páry heterosexuální.

Pokud bychom se podívali na koncepci knihy, editoři chápou jednotlivé kapitoly od různých autorů a autorek jako jakýsi příběh, který na sebe postupně navazuje (s. 9). Dle editorů je možné knihu číst buď jako samostatné kapitoly, nebo jako postupně se rozvíjející argumenty příběhu. Druhý způsob čtení se stává trochu problematickým právě proto, že se jedná o dílo kolektivu autorů. V okamžiku, kdy je kniha čtena jako celek, zazní některá fakta v průběhu čtení několikrát. Ke čtení po kapitolách, tedy nikoliv jako celku, vede také to, že knize chybí závěr, který by shrnoval to, čeho společně autoři a autorky publikace dosáhli. Absence závěru je však pozitivní v tom smyslu, že čtenářům a čtenářkám nepředepisuje, na jaké otázky se dále ptát, nevnučuje jim, která témata by měli vnímat jako (nej)důležitější.

Kapitola první se zabývá rodičovstvím a reprodukčním chováním, které její autor Roman Džambazovič považuje za základní konstituční prvky rodiny (s. 9). Kapitola je velmi obsáhlým shrnutím velkého množství statistických dat (ze Štatistického úradu SR, Eurostatu), což vytváří velmi komplexní obraz o reprodukčním chování, i když pro velké množství dat trochu obtížněji čitelný pro čtenáře. Avšak důležité sociologické postřehy v rámci kapitoly vyplývají napovrch. Autor zachycuje trendy v oblasti rodičovství a reprodukčního chování analýzou změn od dob socialismu. Upozorňuje zejména na posun od unifikovanosti jednání k jeho různorodosti.

Změny jsou chápány jako způsobené kombinací faktorů v mikro (individuální), mezo (rodinné) a makro (společenské, institucionální) rovině. Změny v opatřeních veřejné politiky jako například upuštění od výhod pro sezdané páry nebo horší možnosti dosahování bydlení pro mladé páry v postsocialistickém období vedly k růstu nemanželských soužití. Větší možnosti v oblasti studijní a pracovní a celkově více příležitostí v současné době a změny hodnot vedly k odkládání mateřství do vyššího věku. Pro dobu před rokem 1989 bylo typické menší využívání antikoncepce, což vedlo nejen k porodnosti v nižším věku, ale i k většímu počtu potratů ve věku vyšším. V současné době se objevují nové formy partnerského či rodinného soužití – je více rozvodů, nejsou výjimkou rodiny svobodných matek či rodiny poskládané z rozvedených partnerství. Je tedy možné vidět, že všechny tři zmiňované úrovně jsou spolu neoddelitelně spjaté.

Autor kapitoly zároveň upozorňuje na to, že změny, které v ostatních nesocialistických zemích probíhaly pomalu, se odehrávaly díky změně režimu zrychleně. Transformaci po roce 1989 tak můžeme chápat nejen jako revoluci politickou a ekonomickou, ale také jako revoluci sociální či přesněji sociokulturní. Dovolila bych si však polemizovat s autorem, který tvrdí, že „Životy jednotlivců sa stávajú otvorenejšími, prístupnejšími zmenám a rozhodovanie je vo väčšej miere než v minulosti osobným rozhodnutím.“ (s. 49) Jak jsem naznačila, rozhodnutí jsou možná více pluralitní, nicméně stále zakotvená ve společenské struktuře, hodnotových orientacích, ekonomické situaci a politické rovině.

V kapitole druhé se Branislav Šprocha také věnuje reprodukčnímu chování. Zde dochází k již zmiňovaným obtížím pro čtenáře, který čte knihu jako celek. Informace, které tato kapitola přináší, z velké části opakují to, co bylo zmíněno v kapitole první. Je tomu tak přesto, že je v této kapitole reprodukční chování nahlíženo z pohledu domácností. Kapitola je ale velmi zajímavá například tím, že mimoděk upozorňuje na to, že proměna a diverzifikace rodinného a reprodukčního chování vedly i ke změně statistických metod, konkrétně v ukazatelích sledovaných při sčítání obyvatelstva.

Změnami prošla například definice domácnosti – do roku 1961 se zkoumaly pouze bytové domácnosti, které zahrnují všechny lidi obyvající daný byt. Dále se začaly zjišťovat též společně hospodařící a cenzové domácnosti. V případě společně hospodařících domácností se jedná o společně bydlící osoby, které dobrovolně deklarují společně hospodaření. Druhým typem jsou cenzové domácnosti, tj. ty osoby, které spolu nejen bydlí, ale deklarují rodinné vztahy – tj. zahrnují například i partnery/ky bez nutnosti manželského svazku apod. Je zajímavé pozorovat posun v tom, že přestávají samostatně fungovat kritéria aplikovaná zvenčí, zachycení diverzity rodinného a partnerského života je založeno na deklaraci určitého vztahu.

Posun ve způsobu statistického uchopení charakteru domácností je i v tom, že se reflektuje delší doba, kterou děti zůstávají v domácnostech rodičů, a jejich delší doba studia a s tím spojená ekonomická závislost. Od roku 1991 se tak za závislé děti považují ty, které nemají vlastní příjem a jsou mladší 26 let (do roku 1961 to byly děti mladší 14 let, dále do roku 1981 mladší 15 let¹). Téma statistického zachycení je vedlejší, hlavním zaměřením kapitoly jsou již zmiňované demografické změny (klesající sňatečnost, zvyšující se rozvodovost, růst věku prvorodiček, snižující se porodnost atd.). Mimo to autor zkoumá i vliv těchto změn na podobu složení domácností. Ukazuje rostoucí význam kohabitací, na což dále navazují ostatní kapitoly.

Složení domácnosti je také základem pro kapitolu třetí, jejímž autorem je Ivan Chorvát. Kapitola se věnuje genderovému hledisku rozdělení domácích prací a je založena primárně na sociologických datech z mezinárodního výzkumného šetření ISSP (2012, modul Rodina, práce a rodové role). Kapitola poukazuje na to, že změny, ke kterým dochází v oblasti demografických charakteristik a v oblasti rodinného soužití, ještě nemusejí znamenat změny v hodnotových rámcích a sociálních normách. Případně tyto změny nemusejí být tak rychlé. Přestože je na Slovensku již několik desetiletí přítomný model dvoupříjmové rodiny, rozdělení rodinných rolí zůstává tradiční. Ženy jsou tak často více zatíženy domácími pracemi, což se odráží jak na jejich duševním zdraví, tak na kvalitě vztahu, ve kterém žijí.

Zajímavé je i rámcování, které autor používá a které se v publikaci neobjevuje ojediněle. Autor otázku rovnosti v oblasti domácích prací vnímá mimo jiné jako podmínku pro vyšší míru plodnosti. Pokud ženy budou příliš zatěžované dvojitými povinnostmi – domácími pracemi a prací placenou – jistě budou preferovat menší počet dětí (nerovnosti u rodin se závislými dětmi se ukazují jako vyšší než u rodin bezdětných nebo s dětmi ve starším věku). Otázka rovnosti v domácí sféře je tak rámována jako celospolečenský a vlastně i politický problém. Z textu je tak patrné hodnotící kritérium (které se objevuje i na jiných místech knihy, například když se mluví o „krizi rodiny“) – zejména v souvislosti se snižující se porodností.

Kapitola čtvrtá, jejíž autorkou je Alena Kaščáková, se opět věnuje neplacené práci v domácnosti, znovu tedy dochází k mírné replikaci toho, co již bylo napsáno. Podobné je i to, že se její argumenty opírají o data z ISSP, i když využívá i jiné zdroje – výzkum týmu VEGA a další. Její příspěvek je zajímavý tím, že rozlišuje tři roviny rozdělování domácích prací – makro, mezo a mikro. Makro pohled je pohledem zvnějšku, zachycuje obecně rozsah prací vykonávaný ženami

a muži a jejich charakter (například rozdíl v množství placené a neplacené práce, kterou vykonávají). Na mezo rovině autorka zachycuje rozdělování povinností v rámci páru. Sem spadají i vzájemná očekávání zapojování se a hodnocení přínosu toho druhého. Třetí rovinou je individuální vnímání vlastního zapojení, hodnocení tohoto zapojení a vnímání spravedlnosti tohoto rozdělení. Autorka poukazuje na provázanost těchto tří rovin.

Respondenti a respondentky výzkumu VEGA se dále vyjadřovali k tomu, jak si myslí, že se objem práce, kterou dělají, bude měnit. Vnímání změny bylo spjato s vnímanou ekonomickou situací rodiny a s ekonomickým vývojem Slovenska, s rodinnou situací respondentů/ek (například přítomností malých dětí nebo nutností péče o rodiče) a dalšími faktory. Zde se nad rámec textu nabízí možnosti, jak zasáhnout například z pozice státu a pomoci zejména s dvojitým zatížením žen. Východiskem jsou větší možnosti předškolních zařízení a další. Autorka také zajímavě poukazuje na to, že nerovnosti, které vznikají ve sféře neplacené práce mezi muži a ženami, se ještě diferencují dle dalších sociálně geografických charakteristik – velikosti místa bydliště, charakteru obydlí apod. Tedy ne všichni muži a všechny ženy jsou stejně zatíženi domácími pracemi. Objem neplacené práce a pohledu na ni se tak ukazuje jako komplexní fenomén, který je ovlivňován faktory jak zevnitř, tak zvnějšku dané rodiny nebo domácnosti.

Poslední kapitola od Gabriely Tydlitátové se od ostatních liší zejména charakterem dat, ze kterých vychází. Tydlitátová uchopuje problém nesezdaného soužití mladé generace skrze kvalitativní výzkum – rozhovory s mladými lidmi. Autorka tak zajímavým způsobem nahlíží na velmi těžko uchopitelný fenomén, který je však ve slovenské společnosti stále častější. Nesezdané soužití se totiž obtížně operacionalizuje – bez sňatku spolu žijí jak partneři, kteří sňatek neplánují, tak také ti, kteří ho plánují, ale ještě nenastal ten pravý čas či příležitost. Skrze kvalitativní výzkum tak autorka zachycuje různorodé motivy a formy spolužití, ukazuje tento fenomén opět jako zapříčiněný souhrnem faktorů – ekonomickými podmínkami, sociálním prostředím (zejména hrají roli hodnoty, rodinné konstelace apod.), institucionálními podmínkami (např. výhodnost sňatku) apod. Opět ale studie zachycuje pouze heterosexuální páry, čtenáři tudíž chybí představení dalších nových forem spolužití.

Pokud bychom měli knihu celkově zhodnotit, vraťme se ještě na úplný začátek. Editoři v úvodu píší, že kniha má přispět do diskuse o současnosti a i možné budoucnosti rodinného, partnerského a reprodukčního chování prostřednictvím analýzy stavu, identifikace trendů a možných příčin změn. Autorům a autorkám se velmi dobře podařilo zachytit historický vývoj před revolucí i po ní a poměrně jasně představují i současnost, přestože – podle očekávání – je zde stále široký prostor pro další analýzy. Jaká ale bude podoba budoucích rodinných, partnerských a reprodukčních vztahů? Je otázkou, zda bude vývoj postupovat směrem k ještě větší diverzitě, zda se trendy zpomalí, zda dojde k posunu k větší rovnosti, nebo naopak k tradičnějším hodnotám a rodinným rolím. Je zcela v pořádku, že publikace tyto otázky spíše otevírá, než zodpovídá. Velmi pěkně totiž ukazuje, jak kombinace společenských, politických, rodinných změn a osobních rozhodnutí mění směr rodinných, partnerských a reprodukčních vzorců sice očekávaným směrem, ale v částečně neočekávané podobě.

zdroje

Chorvát, Ivan, Roman Džambazovič (eds.). 2015. *Rodina na Slovensku v teórii a vo výskume*. Stimul: Bratislav.

Šprocha, Branislav, Boris Vaňo, Branislav Bleha. 2014. *Prognóza vývoja rodín a domácností na Slovensku do roku 2030*. Bratislava: PÚ SAV, INFOSTAT – VDC, Katedra humánnej geografie a demografie PF UK v Bratislave.

poznámky

¹ Šprocha, Branislav, Boris Vaňo, Branislav Bleha. 2014. *Prognóza vývoja rodín a domácností na Slovensku do roku 2030*. Bratislava: PÚ SAV, INFOSTAT – VDC, Katedra humánnej geografie a demografie PF UK v Bratislave.

Výzkum HBSC – Health Behaviour in School-Aged Children

Eva Stražilová

HBSC je mezinárodní výzkumná studie zabývající se otázkou zdraví dětí v období druhého stupně povinné školní docházky až po období mladé dospělosti. „Studie HBSC je klíčovým zdrojem dat o životě dospívajících jedenácti-, třinácti- a patnáctiletých dětí a zároveň důležitým nástrojem preventivních snah v této oblasti. Mapuje úroveň pohybové aktivity, trávení volného času, šikanu, užívání alkoholu, tabákových výrobků, marihuany a další determinanty zdraví v sociálním kontextu rodiny, školy a vrstevníků.“ [Sýkorová Dvorníková 2016]

Jedná se o mezinárodní srovnávací studii vycházející „ze stanoviska WHO, že chování a životní styl v dospělosti jsou výsledkem vývoje v dětství a dospívání“ [Sýkorová Dvorníková 2016]. Vybraný věk respondentů představuje období, kdy dochází k nárůstu samostatnosti u chlapců a dívek. Samostatnost je jedním z faktorů, který může ovlivnit chování chlapců a dívek ve vyšším věku.

Výzkum HBSC začal v roce 1982 rozhodnutím výzkumníků z Anglie, Finska a Norska vytvořit sdílený výzkumný protokol k výzkumu dětí ve školním věku. V roce 1983 byla studie HBSC přijata WHO. V současné době studie HBSC zahrnuje 44 členských států v Evropě a Severní Americe [HBSC 2016]. Česká republika je do studie HBSC zapojena od roku 1994 [Sýkorová Dvorníková 2016].

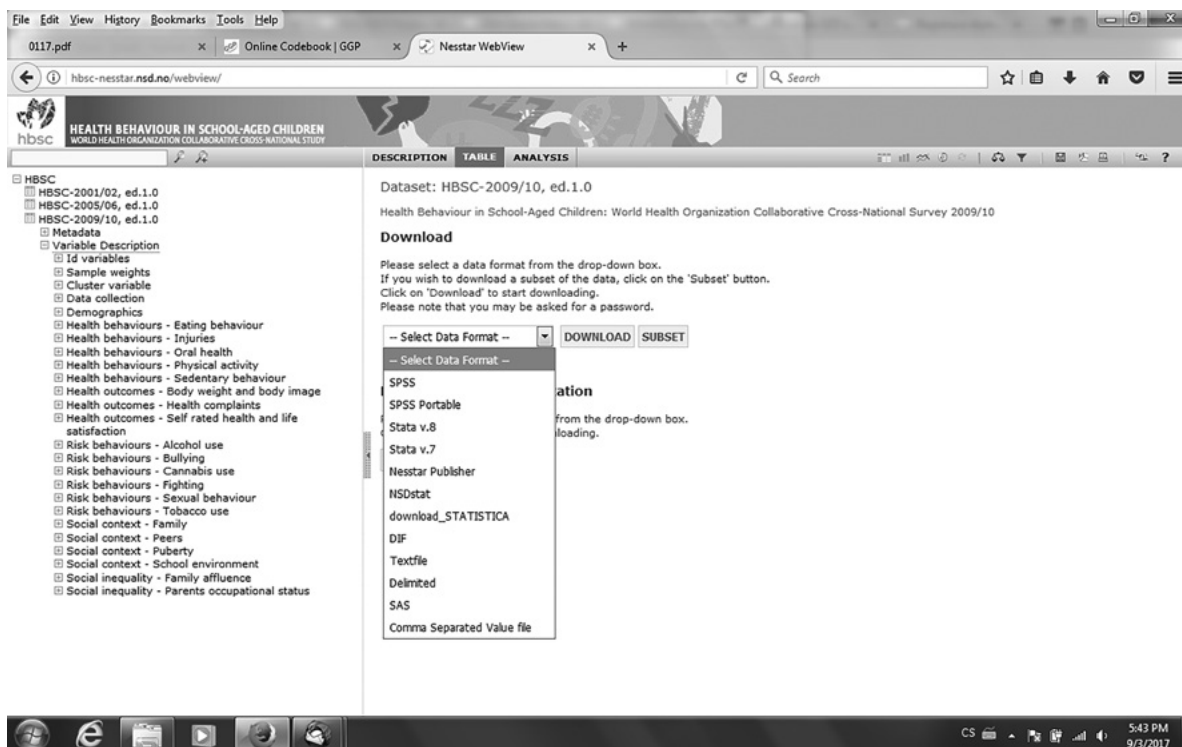
Studie se zabývá širokou škálou problémů, které se vztahují k oblastem zájmu klinické medicíny, epidemiologie, lidské biologie, veřejného zdraví, veřejné politiky a sociologie [HBSC 2016].

Cíle HBSC

Chování přijaté ve školním věku může setrvat do dospělosti, čímž je ovlivněna oblast života mající vliv například na psychické zdraví, užívání tabákových výrobků, fyzickou aktivitu či konzumaci alkoholu. Studie HBSC se zaměřuje na porozumění determinantům ovlivňujícím zdraví mladých lidí ve spojitosti s jejich sociálním kontextem – kde bydlí, kam chodí do školy, jaké je jejich rodinné socioekonomické zázemí, jaké mají vztahy s rodinou a s přáteli. HBSC se zajímá o to, jak tyto faktory samostatně i společně ovlivňují zdraví mladých lidí v době přechodu z adolescence (školního věku) do mladé dospělosti [HBSC 2016].

Mezinárodní standardizovaný dotazník vytvořený pro každé kolo studie, která se provádí každé čtyři roky, umožňuje sběr společných dat napříč participujícími zeměmi, což umožňuje identifikovat klíčové vzorce chování ke zdraví, indikátory zdraví a další kontextuální proměnné [HBSC 2016].

Obrázek 1: Přístup k datům HBSC.

Zdroj: <http://www.ggp-i.org/data/browse-the-data/> 2015

Data dovolují mezinárodní komparaci a longitudinální analýzu dat a jejich srovnávání. Dále umožňují provádět analýzu na národní a na mezinárodní úrovni.

Výzkum se zaměřuje na následující témata: body image, šikanu, stravu, zdravotní potíže, zranění, spokojenost se životem, obezitu, zdraví dutiny ústní, fyzickou aktivitu, vztahy (rodina a přátelé), školní prostředí, ohodnocení vlastního zdraví, sexuální chování, socioekonomické prostředí, užívání látek: tabák, alkohol a marihuana, redukci váhy [HBSC 2016].

Studie HBSC má díky dlouhodobému sledování respondentů možnost monitorovat, jak se zdraví respondentů mění s ohledem na jejich stárnutí od dětství přes adolescenci až po mladou dospělost [HBSC 2014].

Přístup k primárním datům HBSC

Management dat HBSC je prováděn na Univerzitě Bergen v Norsku, mezinárodním datovým manažerem dat z tohoto výzkumu je profesor Oddru Samdal. Data HBSC jsou dostupná na oficiálních stránkách HBSC (www.hbsc.org) [HBSC 2016].

Data jsou zpřístupněna akademickému nebo veřejnému sektoru (nikoli sektoru komerčnímu) po třech letech od dokončení výzkumu [HBSC 2014].

Přístup k datům je zprostředkován prostřednictvím software Nesstar, což je pro uživatele usnadňující faktor, jelikož se jedná o databázový software, který je využíván i řadou dalších

datových zdrojů (například Českým sociálněvědním datovým archivem). Informace a návod na používání Nesstar jsou uvedeny na stránkách Nesstar.com, na které vede přímý odkaz ze stránek HBSC. Možnost prohlížení dat je umožněna i uživatelům bez registrace. Možnost online analýzy dat a jejich stáhnutí je umožněna pouze registrovaným uživatelům.

Software Nesstar umožňuje registrovaným uživatelům procházení dat a jejich přímou analýzu v online prostředí. Registrovaný uživatel může vytvářet kontingenční tabulky, regresní a korelační analýzu nebo nové proměnné.

Datový archiv HBSC v současnosti obsahuje mezinárodní data z období 2002, 2005/2006 a 2010. O zpřístupnění nových dat jsou všichni registrovaní uživatelé informováni prostřednictvím e-mailu [HBSC 2016].

Ukažme si fungování archivu na datech z období 2005/2006. Vzhled rozhraní ukazuje obrázek 1. K datům jsou připojena metadata s popisem výzkumu, kde jsou uvedeny bibliografické údaje, rozsah studie, metodologie, proces sběru dat a přímý přístup k datům.

Dále jsou uvedeny deskripce jednotlivých kategorií proměnných. Studie HBSC z roku 2005/2006 se zabývala kromě demografických údajů pěti výzkumnými oblastmi: zdravotním chováním, vlastním hodnocením zdraví, rizikovým chováním, sociálním kontextem a sociálními nerovnostmi [HBSC 2016]. Jak je standardem systému Nesstar, data je možno stáhnout v různých formátech.

zdroje

Health Behaviour in School aged Children (HBSC). 2014. *Terms of Reference* [online]. United Kingdom: HBSC International Coordinating Centre [cit. 14. 6. 2016]. Dostupné z: <http://www.hbsc.org/about/HBSC%20ToR.pdf>.

Health Behaviour in School aged Children (HBSC). 2015. *Health Behavior in School-Aged Children: World Health Organization Collaborative Cross-National Survey 2005/06* [online]. United Kingdom: HBSC International Coordinating Centre [cit. 15. 6. 2016]. Dostupné z: <http://hbsc-nesstar.nsd.no/webview/>.

Health Behaviour in School aged Children (HBSC). 2016. *About Us* [online]. United Kingdom: HBSC International Coordinating Centre [cit. 14. 6. 2016]. Dostupné z: <http://www.hbsc.org/about/index.html>.

Sýkorová Dvorníková, Gabriela. 2016. „Univerzita Palackého představila alarmující výsledky největší výzkumné studie o životním stylu mladé generace v Evropě.“ *Tisková zpráva* [online]. Univerzita Palackého v Olomouci [cit. 15. 6. 2016]. Dostupné z: http://www.hbsc.upol.cz/download/tz_hbsc_olomouc_2016.pdf.

Databáze The Generations & Gender Programme

Alexandra Müllerová

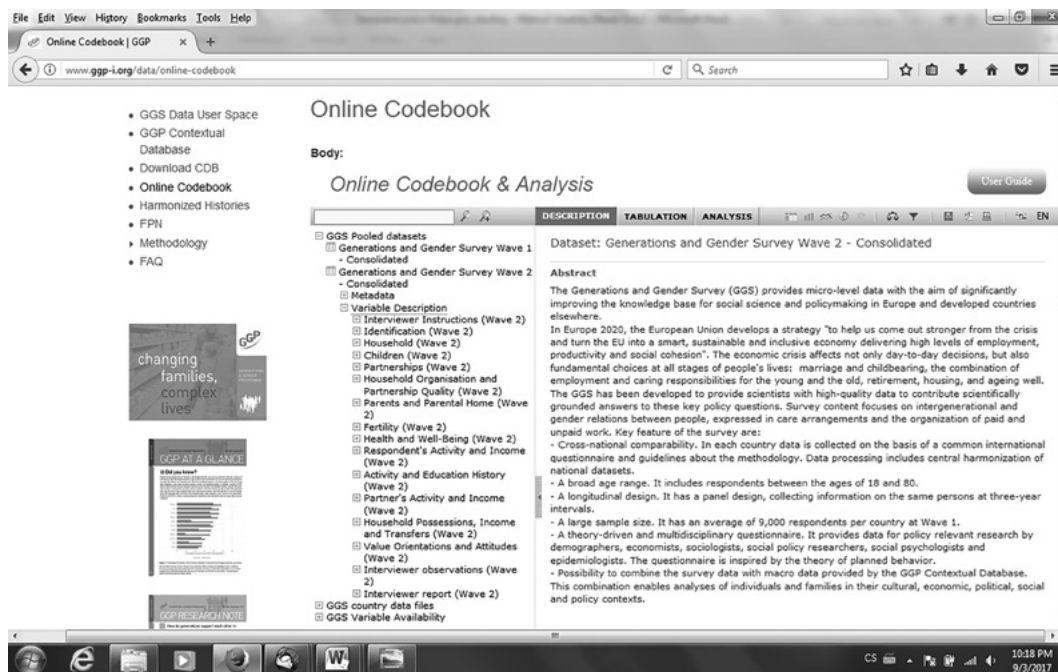
The Generations & Gender Programme (GGP) je mezinárodní výzkumný projekt, který sbírá a veřejně poskytuje data z výzkumů týkajících se zejména genderových aspektů společenského života a vztahů mezi generacemi. Výzkum se zaměřuje na populaci ve věku 18–79 let v 19 zemích světa. Kromě České republiky se výzkumů účastní Austrálie, Rakousko, Belgie, Bulharsko, Estonsko, Francie, Gruzie, Německo, Maďarsko, Itálie, Japonsko, Litva, Nizozemsko, Norsko, Polsko, Rumunsko, Rusko a Švédsko [Welcome to GGP 2016]. Jedná se o panelový výzkum reprezentativních vzorků každé z participujících zemí. Hlavním cílem výzkumu je poskytnout data, která mohou přispět ke zvýšení porozumění demografickému a společenskému vývoji a faktorům, které tento vývoj ovlivňují. Data mohou být využita například k porozumění lidským volbám při výběru partnera, vzorcům chování ohledně plánování rodičovství, při rozhodování, kde a s kým se usadit a jak obecně naložit se svým životem. Šetření se snaží pokrýt široké spektrum témat – od porodnosti, partnerství, dospívání, ekonomické aktivity až po postoje jednotlivců [About GGP 2016]. GGP poskytuje data na makro i mikro úrovni, přičemž významně zlepšuje znalost v oblasti sociálních věd a politiky nejen v evropských státech, ale i dalších vyspělých zemích světa. Díky faktu, že se jedná o panelové šetření, je možné porovnávat změny, ke kterým u respondentů dochází v závislosti na čase nebo konkrétních ekonomických, politických nebo kulturních

událostech, k nimž ve zkoumaných zemích dochází. Projekt si klade za cíl dosažení vysokého stupně srovnatelnosti napříč jednotlivými zeměmi a regiony. Výzkum je inspirován teoretickým rámcem, který zdůrazňuje fakt, že klíčová životní rozhodnutí jsou ovlivněna postoji, společenskými normami a vnímáním, stejně jako ekonomickými a institucionálními omezeními jednotlivců.

První vlna výzkumu byla uskutečněna v roce 2004. Některé země spadající do výzkumu mají vlastní internetové stránky, na nichž je možné čerpat informace ohledně šetření. Pro Českou republiku se jedná o web <http://www.czech-ggs.cz/>. V každé zemi je dotazováno v průměru 9000 respondentů, díky čemuž je umožněno zkoumat i minoritní skupiny. GGP zároveň vyvinulo kontextuální databázi, která umožňuje provádět analýzy jednotlivců i rodin v jejich kulturním, ekonomickém, politickém a sociálním kontextu. Databáze GGP poskytuje širokou škálu dat nejen pro sociology, ale zároveň pro demografy, politology, ekonomy, sociální psychology a v neposlední řadě také epidemiology. Internetová databáze zároveň, kromě nasbíraných dat z jednotlivých zemí, obsahuje právní a sociální normy a předpisy a všeobecné hospodářské a kulturní indikátory daných zemí.

GGP používá pro svá data propracovaný datový katalog NESSTAR, který nabízí řadu funkcí vhodných pro stahování dat a jejich prohlížení. Podobu rozhraní pro práci s daty ukazuje obrázek 1. Data je možné přímo v katalogu prohledávat,

Obrázek 1. GGP jako zdroj dat pro sociologický výzkum

Zdroj: GGP. Dostupné z: <http://www.ggp-i.org/data/browse-the-data/>.

tudíž je možné zjistit předem, jaké proměnné se v tom kterém výzkumu vyskytují a zda šetření obsahuje to, co uživatel potřebuje. Systém umožňuje vyhledávat jednotlivé výzkumy podle klíčových slov, čímž usnadňuje práci při hledání šetření v určité tematicce. Data je v databázi zároveň možné analyzovat, respektive můžeme provádět jednodušší explorační analýzy jako korelaci a regresi s daty přímo z platformy. K dispozici je také možnost vážení dat a tvorba tabulek. Systém umí navíc vytvářet jednoduché grafy.

Pokud chceme využívat data z katalogu k sekundární analýze a potřebujeme si je z programu stáhnout, je potřeba se zaregistrovat. Registrace je zdarma a vyžaduje uvést záměr využití dat, kontaktní údaje a vyjádřit souhlas s podmínkami užití dat. Pokud se nechceme registrovat, je možné si i tak data online prohlížet, provádět výše zmíněné jednoduché explorační analýzy, studovat podrobné popisy studie a metodologie, přečíst si záměr výzkumu a zkoumané oblasti a vidět všechny použité proměnné, jejich kategorie a odpovědi. Je možné se online podívat i na dílčí dotazníky tak, jak byly použity v jednotlivých zemích.

Datový katalog obsahuje data jak z každé ze zkoumaných zemí zvlášť, tak pro všechny země společně. Obrázek 2 ukazu-

je, jaké tematické oblasti máme k dispozici, když se rozhodneme pracovat s daty pouze za Českou republiku.

Pole „Study Description“ poskytuje informace o bibliografické citaci, metodologii výzkumu apod. Pod položkou „Variable Description“ se skrývají všechny výzkumy, které v rámci tohoto šetření v zemi proběhly, a po otevření výzkumu zároveň výčet všech proměnných, které jsou pro přehlednost strukturovány v tematických složkách. Po kliknutí na určitou proměnnou se aktivuje pole „Description“ v pravé části systému. Poté se zobrazí přesné znění otázky, všechny její kategorie a procentuální zastoupení platných odpovědí a chybějících hodnot. Můžeme se tedy postupně podívat na proměnné týkající se domácnosti, dětí, partnerství, rodičovství, zdraví, aktivity a příjmu jak respondenta, tak jeho partnera, hodnotové orientace nebo například postojů. Pokud se rozhodneme přejít k explorační analýze, tak si jednoduše zvolíme, zda chceme provést korelaci, nebo regresi, a z levého panelu určíme, jaké proměnné použijeme. Systém je tedy vytvořen velmi návodně a prakticky. Data je možné stáhnout do různých formátů, počínaje SPSS přes SAS a STATU a konče textovým formátem. Ze strany GGP je k dispozici také podrobný návod, jak v systému pracovat a analyzovat data¹.

zdroje

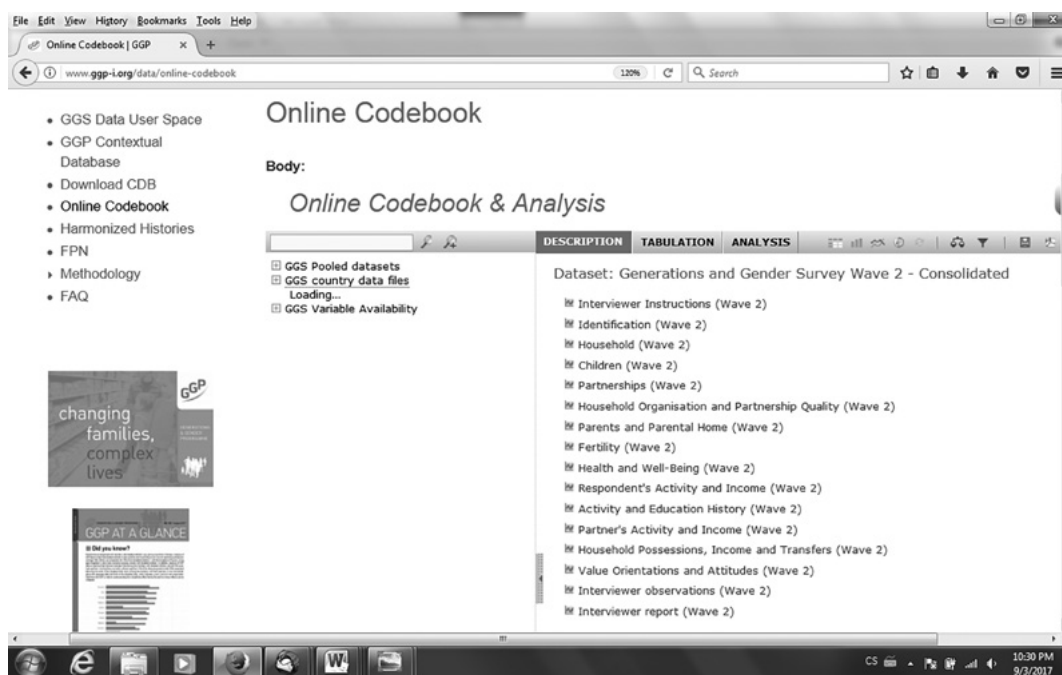
„Generations & Gender Programme.“ *Welcome to the GGP* [online]. 2016 [cit. 31. 5. 2016]. Dostupné z: <http://www.ggp-i.org/>.

„UNECE.“ *About GGP* [online]. 2016 [cit. 30. 5. 2016]. Dostupné z: <http://www.unece.org/population/areas-of-work/generations-and-gender/pauggpwelcome/populationggp/about-ggp.html>.

poznámky

¹ Na adrese: <http://ggpsurvey.ined.fr/documents/guide/GGPNesstarUG.pdf>.

Obrázek 2: Tematické oblasti pokryté v datech GGP.

Zdroj: GGP. Dostupné z: <http://www.ggp-i.org/data/online>.

[odborné stati]

Jaká je spolehlivost odhadu přenosu náboženství mezi rodiči a dětmi?

Jan Váně, Veronika Hášová 3

K prvkům politické socializace, k jejich generační kontinuitě a diskontinuitě

Ján Mišovič 15

[odborné stati k metodologii sociálního výzkumu]

Ekvivalence a blokové modelování v analýze sociálních sítí

Tomáš Diviák 27

[recenze]

Ivan Chorvát, Roman Džambazovič (eds.): *Rodina na Slovensku v teorii a vo výskume*

Marie Pospíšilová 41

[data a datové zdroje]

Výzkum HBSC – Health Behaviour in School-Aged Children

Eva Strašilová 45

Databáze The Generations & Gender Programme

Alexandra Müllerová 47

Časopis **Naše společnost** je odborným periodikem Centra pro výzkum veřejného mínění vydávaným od roku 2003 Sociologickým ústavem AV ČR, v. v. i. Počínaje rokem 2007 je časopis recenzovaný.

Redakce

Martin Ďurdovič, šéfredaktor, Anežka Příběnská, výkonná redaktorka, Martin Vávra, redaktor

Redakční rada

Ilona Bažantová (PrF UK, Praha), Adéla Gjuricová (ÚSD AV ČR, Praha), František Kalvas (FF ZČU, Plzeň), Jindřich Krejčí (SOÚ AV ČR a FSV UK, Praha), Jiří Šubrt (FF UK, Praha), Tomáš Trampota (FSV UK, Praha), Jiří Vinopal (SOÚ AV ČR a FF UK, Praha), Milan Zeman (SÚ SAV, Bratislava), Lukáš Novotný (FF UJEP)

Zaměření časopisu

Stati vycházejí primárně z výzkumů veřejného mínění a jeho výsledků, a to s důrazem na širší mezioborové souvislosti a aktuálnost témat. Příspěvky čerpají z dat kontinuálních šetření CVVM i jiných výzkumů. Časopis vedle prvořadého zaměření na téma výzkumu veřejnosti a jejího mínění přijímá i náměty, které se opírají o paradigmaty nabízená sociologií, demografií, politologií, ekonomikou, mediálními studii, soudobými dějinami a jinými příbuznými disciplínami, včetně metodologie sociálního výzkumu. Vydávání rubrik Metodologie sociálního výzkumu a Datové zdroje je podpořeno z projektu MŠMT Český sociálněvědní datový archiv (kód LM2015060).

Časopis vychází dvakrát ročně v nákladu 400 výtisků.

Naše společnost online: <http://www.cvvm.soc.cas.cz>

Korespondenci zasílejte na adresu:

CVVM, SOÚ AV ČR, v. v. i., Jilská 1, 110 00 Praha 1 nebo na e-mail redakce.ns@soc.cas.cz

Praha 2017

ISSN 1214-438X (Print), ISSN 2336-1646 (Online)

Centrum
pro výzkum
veřejného
mínění

ČSÚ

SÚ

Sociologický ústav AV ČR, v.v.i.

ISSN 1214-438X

9 771214438019